

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Laura Galdikaitė

Edukologijos fakulteto, neakivaizdinio skyriaus,
edukologijos magistrantūros (NEMM-6 gr.), vaikų teisių apsaugos vadybos specializacijos
studentės

**MOKYTOJŲ IR MOKINIŲ POŽIŪRIS Į VAIKO TEISIŲ IR
PAREIGŲ VYKDYMĄ MOKYKLOJE**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
doc. dr. Dalia Augienė

Šiauliai, 2008

Darbas originalus L. Galdikaitė
(*studento parašas*)

TURINYS

SANTRAUKA

ĮVADAS.....	3
1. ISTORINĖ VAIKO TEISIŲ RAIDA.....	7
1.1. Tarptautinė vaiko teisių įtvirtinimo raida	8
1.2. Vaiko teisių apsaugos raida Lietuvoje.....	10
2. PAGRINDINĖS VAIKO TEISĖS IR PAREIGOS.....	14
2.1. Pagrindinės vaiko teisės.....	14
2.2. Vaiko teisės mokykloje.....	23
2.3. Vaiko teisių ir pareigų ryšys.....	26
2.4. Mokytojo vaidmuo vaiko teisių mokymo procese.....	29
2.5. Vaiko teisių ir pareigų mokymas ir jų integracija į ugdymo procesą	33
3. EMPIRINIO TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODIKA, GAUTŲ REZULTATŲ ANALIZĖ.....	36
3.1. Empirinio tyrimo organizavimas.....	36
3.2. Mokinių tyrimo rezultatai ir jų analizė.....	37
3.3. Mokytojų tyrimo rezultatai ir jų analizė.....	52
IŠVADOS.....	67
REKOMENDACIJOS.....	69
LITERATŪRA.....	70
PRIEDAI.....	74

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Vaikai yra laikomi viena labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių, kurios teisių užtikrinimas ir apsauga reikalauja ypatingo dėmesio. Per pastarąjį šimtmetį visuomenės požiūris į vaikus iš esmės pasikeitė. Ilgą laiką buvo manoma, kad vaikai yra labai pažeidžiami ir todėl jiems visų pirma reikalinga ypatinga tėvų ir visuomenės apsauga. Tik neseniai vaikai tapo teisės subjektais ir įgijo teises. Tokį besikeičiantį požiūrį į vaikus ir vaikystės politiką bei požiūrį į vaiką kaip žmogų, turintį prigimtines žmogaus teises ir esantį valstybės piliečiu, liudija daugybė įvairių tarptautinių dokumentų.

Griežtai apibrėžtos ir užfiksuotos įstatyme teisės ypač svarbios tiems, kurie yra silpnesni, mažiau apsaugoti, labiau pažeidžiami, tiems, kurie atsiduria tarsi šalia visuomenės arba už jos ribų. Kalbėdami apie vaiko teises, žmonės paprastai turima galvoje, kad vaikus reikia saugoti ir kad jie turi teisę į apsaugą. Tai reiškia, kad mes svarstome, kaip vaikai yra ginami ir kaip galima jų apsaugą pagerinti tobulinant valstybės vidaus įstatymus, rengiant tarptautinius dokumentus ir kuriant jų laikymosi mechanizmus; analizuojame atitinkamas tėvų, mokytojų, socialinių darbuotojų, valdžios institucijų, visos visuomenės pareigas. Šioje srityje nemažai padaryta, daug daroma ir labai daug dar reikės padaryti (Europos politika dėl vaikų, 2001).

Vaiko teisių pripažinimas išjudina nusistovėjusią socialinę tvarką ir galios struktūrą visuomenėje. Vaiko, šeimos ir valstybės ryšiai turi būti analizuojami nauju būdu – atsižvelgiant į vaiką kaip socialinio veikėjo vaidmenį. Postūmyje nuo vaiko, kaip apsaugos ir globos objekto, kaip veikėjo, suvokimo keičiasi suaugusiojo vyravimo pobūdis: nuo hegemonijos į socialinę partnerystę (Kabašinskaitė, 2002).

Lietuvos mokyklose vaiko teisių klausimai pradėti analizuoti tik po kelerių metų Valstybinės nepriklausomybės atkūrimo metų. Tai lėmė visuomenės pertvarka ir siekis žengti demokratijos link. 1992 metais Lietuva prisijungė ir 1995 metais ratifikavo Seime 1989 metų Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvenciją. Tai reiškia, kad vaiko teisių įgyvendinimas sankcionuotas Lietuvos Respublikos įstatymu ir taip pat yra ginamas tarptautinio konsorciumo. Sovietmečiu nepilnamečių teisės ir interesus oficialiai atstovavo suaugusieji – tėvai, mokytojai, o vaikų amžių apibrėžė nerūpestingos vaikystės“ idėja.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir pasirinkus demokratinį vystymosi kelią, kinta ekonominė situacija, žmonių sąmonė, vertybės, santykiai. Kinta visuomenės požiūris į vaiką, jo socialinę padėtį, teises ir atsakomybę. Švietimo sistema reformuojasi remiantis Europos švietimo

patirtimi ir pagrindiniais principais – humaniškumo demokratiškumo, nacionalumo, atsinaujinimo, atvirumo kaitai.

Vaiko teisių konvencija yra suaugusiųjų rūpinimosi vaikų gerove rezultatas, t.y. suaugusiųjų per laiką subrandintos idėjos apie būtinybę keisti vaiko statusą visuomenėje išdava. Konvencija be įprastų, vaikui priskiriamų teisių į apsaugą ir suaugusiųjų globą pabrėžia ir vaiko teises į asmeninę nuostatą, raiškos laisvę, ideologinį pasirinkimą, į privatumą (12-16 straipsniai). Inovatoriškiausia Konvencijoje yra tai, kad vaikui priskiriama dalyvavimo teisė. Tikima vaiko autonomiškumo galimybėmis, jo pajėgumu būti atsakingu už save, savo veiksmus, sąmoningai rinktis ir spręsti jį patį liečiančius klausimus (Jonynienė, 2000).

Naujoji vaikystės paradigma pasiūlė požiūrį į vaikystę kaip socialinę konstrukciją, kuri gali keistis priklausomai nuo socialinio bei ekonominio konteksto. Ji išskyrė vaikus kaip grupę, siekdama padaryti juos matomais santykiyje su suaugusiais. Ribotas vaiko amžius, aplyginus su kitomis grupėmis, ir jo/jos priklausomumas nuo šeimos sukuria specialų ryšį su kitomis grupėmis visuomenėje.

Kiek vaikai yra pripažįstami visuomenėje, tai siejama su į vaikus orientuotu požiūriu jų santykiuose su suaugusiais šeimoje ir visuomenėje. JT Vaiko teisių konvencija suteikė vaikams teises ir pripažino juos individais. Teisių perspektyva paskatino postūmiui nuo vaiko kaip globos ir apsaugos objekto link vaiko kaip veikėjo suvokimo (Kabašinskaitė, 2002). Vaiko teisių dokumentai įpareigoja suaugusiuosius atitinkamai elgtis vaikų atžvilgiu.

Visuose su vaikų teisėmis susijusiais dokumentuose yra išskiriamos ir vaikų pareigos, kurios yra tiesiogiai susijusios su vaiko teisėmis. Vykdamas vaiko teises tiek namuose, tiek mokykloje, tiek bet kurioje aplinkoje reikėtų atsižvelgti ir į pareigas, kurios paskutiniu metu Lietuvoje užmiršamos.

Lietuvoje vaiko teisių vykdymą mokykloje plačiai nagrinėjo Ž. Jonynienė (2000, 2001, 2004, 2005), taip pat daugelį darbų susijusių su vaiko teisėmis yra parašę D. Kabašinskaitė (2002, 2005), G. Sagatys (2000), R. Bulotas (2003) ir kt.

TYRIMO PROBLEMA. Gausėja įžūlių ir agresyvių, suluošintos dorovės vaikų bei paauglių. Vis daugiau pabrėžiamos vaiko teisės, bet užmiršamas tiesioginis ryšys su pareigomis ir jų vykdymu.

TYRIMO OBJEKTAS. Lietuvos mokinių, mokytojų požiūris į vaiko teisių ir pareigų vykdymą mokykloje.

HIPOTEZĖ. Mokyklose mokytojai ir mokiniai žino vaiko teises ir pareigas, tačiau netinkamai suvokia vaiko teisių ir pareigų ryšį bei jų vykdymą, kuris įtakoja šiuolaikinio moksleivio elgesį bei tarpusavio santykius su mokytojais bei draugais.

TYRIMO TIKSLAS. Lyginamuoju aspektu išnagrinėti šiandieninį mokytojų ir mokinių vaiko teisių, pareigų vykdymą, jų raišką mokykloje.

TYRIMO UŽDAVINIAI:

1. Išnagrinėti mokslinę literatūrą ir vaiko teisių nacionalinius ir tarptautinius įstatyminius pagrindus;
2. Paruošti tyrimo instrumentą.
3. Iširti įvairaus amžiaus grupių Lietuvos moksleivių požiūrį į vaiko teises ir pareigas, jų įgyvendinimą mokykloje;
4. Iširti mokytojų požiūrį į vaiko teisių ir pareigų raišką, bei vykdymą mokykloje;
5. Išsiaiškinti, kurios vaiko teisės Lietuvos mokyklose labiausiai pažeidžiamos;
6. Išsiaiškinti ar mokyklose yra tiesioginis ryšys tarp vaiko teisių ir pareigų.
7. Remiantis tyrimo rezultatais parengti išvadas ir rekomendacijas apie mokytojų ir mokinių vaiko teisių ir pareigų vykdymą mokykloje.

TYRIMO METODAI:

1. *Teoriniai:* mokslinės literatūros ir teisinių dokumentų susijusių su vaiko teisėmis, pareigomis analizė.
2. *Empiriniai:* respondentų apklausa naudojant anketinę apklausą.
3. *Statistiniai:* matematinės statistikos metodais atlikta kokybinė ir kiekybinė tyrimo duomenų analizė. Duomenys apdoroti MS *Excel* kompiuterine programa.

TYRIMO METODOLOGIJA. Mokytojų ir mokinių nuomonės bandyta išsiaiškinti atliekant kiekybinę ir kokybinę analizę apie mokinių teisių ir pareigų vykdymą mokykloje. Vaiko teisių konvencijoje vaiku suprantama kiekviena žmogiška būtybė, neturinti 18 metų, jei valstybiniu įstatymu jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau. Tad šio darbo tyrimo respondentai – 15 – 17 metų mokiniai, vadinami vaikais ir tų pačių mokyklų mokytojai.

Tiriama vaiko teisių ir pareigų situacija mokyklose: kaip jos vykdomos, ar yra ryšys tarp vaiko teisių ir pareigų. Mokytojų ir mokinių apklausai naudojami mišraus tipo nestandartizuoti klausimynai su atviro ir uždaro tipo klausimais.

TIRIAMOJO DARBO ETAPAI:

Pirmajame darbo etape (2006-2007) buvo siekiama, surinkti reikiamą literatūrą, Lietuvos Respublikos bei tarptautinius, pagrindinius įstatymus susijusius su vaiko teisėmis ir pareigomis ir ją išanalizuoti.

Antrajame darbo etape (2007-2008), išanalizavus mokslinę literatūrą bei kitus šaltinius, buvo sudaromos anketos mokytojams ir mokiniams.

Trečiame etape (2007-2008), anketos buvo pateikiamos mokiniams ir mokytojams, siekiant išsiaiškinti, kaip vykdomos teisės ir pareigos jų mokyklose. Gauti duomenys apdorojami MS Exel programa.

Ketvirtas šio darbo etapas (2007-2008) skiriamas gautų empirinio tyrimo duomenų analizei, remiantis moksliniais šaltiniais, bei jau atliktais tyrimais. Išanalizavus gautus duomenis formuluojamos išvados bei rekomendacijos.

DARBO NAUJUMAS/REIKŠMINGUMAS. Šiame darbe analizuojamos ir lyginamos vaiko teisės ir pareigos mokykloje, nes daugelis mokytojų kalba, rašo, jog visada pirmiausia iškeliamos vaiko teisės, o pareigos užmiršamos. Ieškodama šio darbo rašymui metodinės, mokslinės literatūros, atliktų tyrimų susijusių su vaiko pareigų vykdymu mokykloje susidūriau su didžiule problema, tiesiog tokių šaltinių nėra.

TYRIMO IMTIS IR ORGANIZAVIMAS. Anketinė apklausa buvo atlikta dviejose mokyklose: Plungės „Ryto“ vidurinėje mokykloje ir Vieکشنیų gimnazijoje. Apklausta 200 mokinių: 102 mokiniai (51 mergaitė ir 51 berniukas) buvo Plungės miesto, „Ryto“ vidurinės mokyklos ir 98 - Vieکشنیų gimnazijos (58 mergaitės ir 40 berniukų). Visi tiriamieji moksleiviai buvo 15 – 17 metų.

Taip pat apklausoje dalyvavo 84 mokytojai. 34 mokytojai apklausti Vieکشنیų gimnazijoje, 50 Plungės „Ryto“ vidurinėje mokykloje.

DARBO STRUKTŪRA. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir 2 priedai, 2 lentelės, 30 paveikslų. Darbo apimtis – 69 puslapiai (be priedų). Prieduose pateikiami empiriniame tyrime naudotų mokytojų ir mokinių anketų pavyzdžiai.

1. ISTORINĖ VAIKO TEISIŲ RAIDA

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989m. lapkričio 20 d. priimtos Jungtinių Tautų Vaiko Teisių konvencijos (toliau – JT Konvencija, arba Konvencija) 1 straipsnyje (1996) teigiama: „Šioje Konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“ (Sakalauskas, 2002).

Vaikas kaip asmuo yra visada konkretus, nes „vaikas yra žmogus, kaip kačiukas yra katė, zuikiukas yra zuikis“ (Arendt, 1995). Jau vaiko gimimo aktas jį įteisina, kaip asmenį ir individualybę. Nuo pat gimimo vaikas rašo savo istoriją ir kuria gyvenimą, kuris yra labai asmeniškasis, nes jo pagrindą sudaro vaiko asmeninė patirtis. Tačiau vaiko patirtis tuo pat metu yra ir visuomeniškas, nes jam turi įtakos įvairios socialinės grupės (tėvai, mokytojai, draugai ir kt.) (Juodaitytė, 2003).

Sudėtinga suvokti vaiką kaip asmenį, todėl visuomenė nuolat atidėlioja jo pripažinimą. Dažnai vaiko sąvoka siejama su tik su asmens, tampančio ar tapsiančio žmogumi (jeigu tam bus sąlygos), parametrais (Berhman, 1995).

Kūdikiai atlieka labai nedaug visuomeninių funkcijų. Jie yra tik tėvų vaikai, jų meilės ir saviraiškos objektas. Tačiau vėliau vaiko funkcijų ratas išsiplečia: jis pradeda mokytis, ateina į socialines institucijas, jo socializacijai įtaka daro daugelis veiksnių (Juodaitytė, 2003).

Lietuvos Respublikos (toliau –LR)vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (1996) 2 straipsnyje nurodyta, kad „vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“. Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymo, priimto 1998m. kovo 24d., 2 straipsnis taip pat įtvirtina, kad „vaikas – kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“.

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse (2001) asmenys iki 18 metų vadinami nepilnamečiais, tačiau jie skirstomi į dvi grupes: iki 15 metų (neturintys veiksnio) ir nuo 15 iki 18 metų (turintys dalinį veiksnio). Civilinio kodekso 11 straipsnyje nustatyta, kad tais atvejais, kai įstatymai leidžia sudaryti santuoka iki 18 metų, asmuo, kuriam nesuėjo tiek metų, įgyja civilinį veiksnio visa apimtim nuo santuokos sudarymo laiko“. Jeigu vėliau santuoka nutraukiama arba pripažįstama negaliojančia dėl priežasčių, nesusijusių su santuokinių amžiumi, nepilnametis įgyto veiksnio nenustoja“. Taigi pagal civilinę teisę asmuo, iki 18 metų sudaręs santuoką, Lietuvoje jau nelaikomas vaiku (Sakalauskas, 2002).

Daugelyje Lietuvos Respublikos teisės aktų asmenys iki 18 metų yra vadinami įvairiai.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 11 straipsnyje asmenys nuo 14 iki 18 metų vadinami nepilnamečiais. Pagal baudžiamąją teisę asmenys iki 14 metų vadinami mažamečiais.

1998 m. liepos 2 d. priimtame Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatyme (2003) vartojamos sąvokos „ikimokyklinio amžiaus vaikai“ (iki 6 metų) ir „mokyklinio amžiaus vaikai“ nuo 6 iki 18 metų. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (2003) 41 straipsnyje privalomas mokslas nustatytas asmenims iki 16 metų.

Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatyme (priimtas 1991 m. lapkričio 28 d.) asmenys iki 18 metų taip pat vadinami nepilnamečiais ir išskiriamos kelios tokių asmenų grupės – iki 14 metų, nuo 14 iki 16 metų ir nuo 16 iki 18 metų.

1996 m. birželio 27 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu priimtoje Jaunimo politikos koncepcijoje asmenų grupė nuo 16 iki 29 metų vadinama jaunimu.

Pagal Vaiko teisių konvenciją vaikystė baigiasi ir pilnametystė prasideda sulaukus 18 metų, „jei pagal taikomą įstatymą jo [vaiko] pilnametystė nepripažinta anksčiau“. Taigi, Konvencija griežčiau, tačiau lanksčiau nustato, kada baigiasi vaikystė (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Pagal LR Statistikos departamento duomenis, 2006 m. pradžioje Lietuvoje bendras vaikų iki 18 metų amžiaus skaičius sudarė 718,8 tūkst. arba 21,1 proc. visų šalies gyventojų. Per 2005 m. vaikų skaičius Lietuvoje sumažėjo beveik 28 tūkst., o per praėjusius 6 metus vaikų kasmet mažėjo vidutiniškai po 25,4 tūkst. (<http://www.socmin.lt/index.php?1606775163>).

Visi vaikai gimsta, turėdami tokias pat žmogaus teises ir laisves. Tačiau vaikams reikia papildomo dėmesio ir apsaugos, todėl vaikai turi Vaiko teisių konvenciją, kuri apima visus vaiko gyvenimo aspektus.

1. 1. Tarptautinė vaiko teisių įtvirtinimo raida

XX amžius – vaiko padėties visuomenėje kaitos amžius. Ilgą laiką vaikai visuomenėje buvo traktuojami kaip mažuma, ne pagrindinė ir neatstovaujanti visuomenei grupė (Jonynienė, 2005). „Žmonija privalo duoti vaikui visa, ką ji turi geriausio“, – ši Jungtinių Tautų Vaikų teisių deklaracijos (1959 m.) preambulėje minima nuostata tapo tarsi kertiniu akmeniu, ant kurio XX amžiuje imta statyti vaiko teisių apsaugos sistemą (Sakalauskas, 2002).

Dabartinės Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ištakos siekia XX a. pradžią, tarptautinio „atšilimo“ laikotarpį, kai buvo iškelti žmogaus teisių klausimai: žmonių lygybės užtikrinimas, diskriminacijos šalinimas. Moterys, gindamos savo teises, kalbėjo ir vaikų vardu,

ypač atkreipdamos dėmesį į vaikų teises. Anglų organizacijos „Gelbėkite vaikus“ įkūrėja, 1923 metais, Eglantyne Jebb teigė: „Mes turime reikalauti tam tikrų teisių vaikams ir siekti, kad jos būtų pripažintos visame pasaulyje“. Jos pasiūlyti teiginiai 1924 m. buvo priimti Tautų Lygoje (Bačiulienė, Zaborskis, 2004). XX amžiaus pradžioje vaikai neturėjo jokių teisių – jie buvo visiškai priklausomi nuo suaugusiųjų. O amžiaus pabaigoje vaiko teisės ne tik deklaruojamos, bet tarptautiniu mastu pripažįstamos ir ginamos labiausiai pripažintu juridiniu dokumentu – 1989 metais Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimta Vaiko teisių Konvencija, ratifikuota beveik visose 192 – jose pasaulio šalyse (išskyrus JAV ir Somali). Tolesnės tarptautinės ir nacionalinės iniciatyvos siekiant užtikrinti vaiko teises remiasi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintais principais ir nuostatomis (Jonynienė, 2005).

Konvencija vainikavo ilgą kelią vaikų emancipacijos, visos žmonijos emancipacijos link. Pirmasis tarptautinis vaiko teisių dokumentas pasirodė jau prieš Antrąjį pasaulinį karą – 1924 m. Ženevos vaiko teisių deklaracija, kurioje teigiama, kad žmonija turi duoti visa, kas geriausia (Jonynienė, 2005). Vis daugiau šalių atstovų ėmė domėtis vaiko teisėmis. Be to, buvo prieita prie išvados, kad reikia naujo, ypatingo dokumento, nes Deklaracija buvo daugiau moralinio deklaratyvaus pobūdžio, o reikėjo įstatymo (Bačiulienė, Zaborskis, 2004). Kita vaiko teisių deklaracija priimta Jungtinių Tautų 1959 metais. Šiuo dokumentu deklaruojama vaiko teisė į laimingą vaikystę, normalias gyvenimo ir raidos sąlygas, į išskirtinį rūpestį ir globą. Taip pat skatinama pripažinti vaiko, kaip visavertės žmonijos dalies, teises. 1989 m. JT vaiko teisių konvencija, be vaiko teisės į išskirtinę globą ir pagalbą, kiekvienam planetos vaikui pripažįsta bendražmogiškąjį statusą ir visas prigimtines žmogaus teises, kurias vaikas pajėgia suvokti ir naudotis. pasitelkiant visas įmanomas priemones: administracines, teisines, edukacines ir kt. Šių šalių edukaciniai tikslai ir principai turi atitikti tuos, kurie išdėstyti Vaiko teisių konvencijoje (Jonynienė, 2005).

1979-ieji buvo paskelbti Tarptautiniais vaikų metais. Daugiau kaip 30 pasaulio valstybių svarstė aktualius vaiko teisių klausimus. Buvo nuspręsta, kad vaiko teises turi žinoti kiekvienas. Dešimties metų darbas nenuėjo veltui – lygiai po 10 metų (1989 m. lapkričio 20 d.) Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė Vaiko teisių konvenciją. Konvencija įsigaliojo 1990 m. Tais pačiais metais pasaulio valstybių vadovai susirinko Niujorke, kur pirmą kartą vaikų klausimas buvo įtrauktas į politinių klausimų sąrašą. Visų šalių vyriausybėms buvo iškeltas uždavinys: „Svarbiausia vaikais“ (Bačiulienė, Zaborskis, 2004).

Deklaracijomis apibrėžiami socialiniai principai, į kuriuos turėtų orientuotis tautos ir valstybės, juridškai neįsipareigodamos. Nacionaliniai įstatymai gali išreikšti visai kitus socialinius principus. Kas kita yra konvencija. Šalys ratifikavusios Konvenciją, yra juridškai ir morališkai

įsipareigoję užtikrinti vaiko teises administracinėmis, teisinėmis edukacinėmis ir kitokiomis priemonėmis (Jonynienė, 2001). Konvencija yra unikali tuo, kad tai tarptautinis dokumentas, apimantis tokį platų ir išsamų žmogaus teisių spektrą. Be to, ji gina vaikų teisę į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą (pirmą kartą tarptautinėje teisėje) (Jonynienė, 2005). Konvencija – tai matas, leidžiantis įvertinti valstybių vidaus ir tarptautinės bendruomenės politiką, programas ir kitą vaikų vykdomąją veiklą. Vaiko teisių konvencija visų pirma įpareigoja suaugusiuosius gerbti ir įgyvendinti vaiko teises. Svarbu, kad suaugusieji, ypač švietimo veikėjai, žinotų dokumentų turinį, įsisąmonintų jį ir atitinkamai organizuotų ugdymo turinį (Jonynienė, 2001).

2002 m. gegužės 10 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos Specialiosios sesijos vaikų klausimais metu priimtas Veiksmų planas. Šiuo dokumentu valstybių vadovai dar kartą patvirtino savo įsipareigojimą Jungtinių Tautų Chartijos tikslams ir principams bei pripažino, kad Vaikų teisių konvencija, pasaulyje ir per visą jo istoriją plačiausiai apimanti žmogaus teises, jos papildomi protokolai bei kiti su vaikų teisėmis susiję tarptautiniai aktai yra nepaprastos svarbos normos. Taip pat patvirtino pareigą imtis veiksmų, skatinančių ir saugančių kiekvieno vaiko teises (Bačiulienė, Zaborskis, 2004).

Rūpestis vaiko gerove, siekis užtikrinti vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, sudaryti galimybę vaikui visapusiškai ir harmoningai vystytis, yra viena aktualiausių temų diskusijoms įvairiuose lygmenyse. Įsipareigojimai imtis visų veiksmų, skatinančių ir saugančių kiekvieno vaiko teises, įsipareigojimai gerbti visų vaikų orumą ir užtikrinti jų gerovę, vykdyti tarptautinių dokumentų, susijusių su vaikų teisių apsauga, nuostatas, kurti vaikams pritaikytą pasaulį, yra skelbiami tarptautinių ir nacionalinių konferencijų rezoliucijose, deklaracijose, pranešimuose, ataskaitose ir pan.

1.2. Vaiko teisių apsaugos raida Lietuvoje

Lietuvoje vaiko teisių klausimai pradėti analizuoti po kelerių valstybės nepriklausomybės atkūrimo metų. Tai lėmė visuomenės pertvarka ir siekis žengti demokratijos link. 1992 metais Lietuvoje pasirašyta ir 1995-aisiais ratifikuota Jungtinių Tautų 1989 metų Vaiko teisių konvencija. Tai reiškia, kad vaiko teisių įgyvendinimas sankcionuotas Lietuvos Respublikos įstatymo ir taip pat yra ginamas tarptautinio konsorciumo. Taip pat tai reiškia, jog valstybė prisiėmė atsakomybę už Vaiko teisių konvencijos vertybių ir principų įgyvendinimą, juridškai ir moraliai įsipareigojo ginti vaiko teises administracinėmis, teisinėmis, edukacinėmis ir kitokiomis priemonėmis ir turi

reguliariai atsiskaityti Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui apie Vaiko Teisių Konvencijos įgyvendinimą šalyje.

1994-aisiais Lietuvoje pradėta kurti Vaiko teisių apsaugos tarnybų sistema. 1996 metais kovo 14 d. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, numatantis pagrindines vaiko teises, laisves ir pareigas. Nuo tada intensyviai inicijuojami nauji bei tobulinami ir papildomi galiojantys LR įstatymai, ginantys vaikus iki 18 metų. Pradeda steigtis nevyriausybinės vaikų gynimo organizacijos. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997–2000 metų veiklos programoje svarbi vieta tenka vaiko teisių ir laisvių stiprinimo politikai. Vadovaujantis šia politika buvo numatyta parengti keletą vaikų, jo globą ir rūpybą liečiančių įstatymų (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos Nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje ATASKAITA, 1998). Taigi 2000 metais Lietuvoje prasidėjo tikroji vaikų teisės ir veiksnių plano reforma: 2000 m. priimtas LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, įsteigta Įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2000 m.) bei Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga (2001 m.), Šeimos, vaikų ir jaunimo departamentas, kuriam pavesta koordinuoti vaikų ir jaunimo teisių apsaugos politikos įgyvendinimą (2002 m.). Įsigaliojo naujasis Civilinis kodeksas (2001 m.), Civilinio proceso kodeksas (2003) ir daugybė kitų (plačiau žr. Jungtinių Tautų vaiko teisių įgyvendinimo ataskaita, 2004). Patvirtinti Vaiko globos organizavimo nuostatai (2002 m.), Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (2002 m.), naujasis Švietimo įstatymas (2003 m.) (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004). Siekiant užtikrinti vaikų teisių apsaugą ir išspręsti kai kurias problemas (smurto, nepriežiūros, narkotikų ir alkoholio vartojimo bei kitas), patvirtintos ir vykdomos tęstinės programos, kurias kartu įgyvendina Vyriausybės institucijos ir nevyriausybinės organizacijos: patvirtinta Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2004–2006 metų programa; tęsiama nacionalinė 2003 m. programa prieš vaikų seksualinį komercinį išnaudojimą; 2002 m. patvirtintas neatidėliotinių veiksnių kovai su smurtu prieš vaikus priemonių planas; 2002 m. patvirtinta Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2002–2004 metų programa; 2000–2002 m. įgyvendinama Nepilnamečių kriminalinės justicijos programa; 1999–2003 m. – nacionalinė narkotikų kontrolės ir prevencijos programa; 2002 m. patobulintas LR vaiko teisių pagrindų įstatymas ir patvirtinti Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai, pagal kuriuos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos įgyvendina pagrindines vaiko teisių konvencijos nuostatas, vykdo vaiko teisių apsaugą, įstatymų nustatyta tvarka gina vaiko teises ir teisėtus interesus, organizuoja ir prižiūri likusių be tėvų globos vaikų globą, atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose, organizuoja prevencinį darbą su vaiko tėvais, atlieka kitas joms pavestas funkcijas (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004). 1990 metų Pasaulinėje Vaiko gyvybės, apsaugos ir raidos deklaracijoje teigiama, jog siekiant

užtikrinti vaiko gerovę būtina formuoti tinkamą valstybės politiką (UNICEF,1992). 2002 metų gegužės mėnesį vykusioje Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos specialiojoje sesijoje, skirtoje vaikams, kurioje dalyvavo delegacijos iš 190 šalių (taip pat ir iš Lietuvos), baigiamojoje deklaracijoje patvirtintas šalių įsipareigojimas ginti vaiko teises ir gerovę, kurti „vaikams tinkamą pasaulį“, parengiant valstybių politikos strategijas bei veiksmų planus šiam tikslui siekti. Numatyti papildomus išteklius yra integrali šio įsipareigojimo dalis (Jonynienė, 2005).

Vykdydama šį įsipareigojimą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2005 metų vasario mėnesį pritarė Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai ir patvirtino jos įgyvendinimo 2005– 2012 metais priemonių planą, kuriame akcentuojamos būtiniausios permainų sritys: stiprinti institucijų ir organizacijų bendradarbiavimą, kurti vaikui ir šeimai reikalingų paslaugų tinklą ir gerinti paslaugų kokybę, kelti vaiko gerovės srities specialistų kvalifikaciją, tobulinti įstatymą (LR Seimas, 2005). Siekiant gerinti paslaugų kokybę reikia atsižvelgti į praktikų idėjas, kaip optimaliau įgyvendinti vaiko teises, ir į vaikų sampratas problematiškiausiais klausimais. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pažangių pasaulio šalių, rengiami vaiko apsaugos institucijų standartai (Minimalūs standartai vaikų globai šeimynose ir šeimose, projektas(2005); Minimalūs standartai ilgalaikės socialinės globos paslaugoms vaikams(2005)). Prieš penkis metus, 2003 metų gegužės 20 d., Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją, kuri paremta Europos Bendrijoje priimtomis ir taikomomis pagrindinėmis vaiko gerovę nusakančiomis sąvokomis: vaiko teise į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą. Koncepcijos antroje dalyje skiriamos pagrindinės Vaiko gerovės problemos Lietuvoje (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2003). Pažymima, jog Lietuvoje įstatymai dar nėra visiškai suderinti su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, dalis priimtų įstatymų neįgyvendinami, plačiai paplitęs smurtas prieš vaikus, nuolat atsiranda naujų grėsmių vaikui, naujų priklausomybių rūšių, o į tuos pokyčius nesugeba tinkamai reaguoti nei teisė, nei paslaugų sistemos; savo vaikais negalinčių pasirūpinti šeimų skaičius nuo 1995 iki 2001 m. padidėjo 1,87 karto, gerokai pagausėjo valstybės globojamų vaikų; didesnė ir vis nemažėjanti dalis tėvų globos netekusių vaikų gyvena globos institucijose; gausėja probleminių šeimų, ir jos nesugeba pasinaudoti socialinės apsaugos garantijomis vaiko labui; vaiką nuo smurto saugančios ir ginančios valstybės institucijos dirba neveiksmingai, dažnai apsaugos proceso metu priverčia vaiką patirti pakartotinį smurtą; sprendimai dėl vaiko globos dažnai priimami atsižvelgiant ne į vaiko interesus, o į žinybų ar administravimo vienetų finansinius interesus; vis dar toleruojamos fizinės bausmės vaikams, bei ribojamos vaiko galimybės reikšti savo nuomonę. Ten pat teigiama, kad akivaizdžiai trūksta paslaugų krizės ištiktoms šeimoms ir vaikams, be to, šių paslaugų kokybė prasta, o vaiko apsaugos srityje trūksta suplanuotų, teisiškai įtvirtintų socialinių ir reabilitacijos paslaugų (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2003). Šiuo metu savivaldybių Vaiko teisių apsaugos

tarnyboms tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko teisių apsaugą šalyje. Šių tarnybų atliekamų funkcijų gausa ir įvairovė, didėjantis darbo krūvis rodo, kad nepakanka tarnautojų, kurie atstovautų vaiko teisėms ir teisėtiems interesams (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004). Skiriamos tokios „esminės vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos problemos: tarnybų specialistų teisinių gebėjimų, užtikrinant tinkamą ir kvalifikuotą vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą, stoka; nepakankama kvalifikacija atstovaujant vaikui teisme; viešojo administravimo gebėjimų stoka; socialinių partnerių, galinčių laiku suteikti kvalifikuotą pagalbą šeimai ir vaikui, trūkumas; menka materialinė techninė bazė; žmogiškųjų išteklių tarnybose stoka“ (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004). Tinkamai Teisės ir socialinės vaiko apsaugos reformai būtina suprasti, kaip įgyvendinti vaiko teisių principus socialinėje veikloje, ir gerai išmanyti teisės aktus ginant ir įgyvendinant vaiko teises socialine veikla bei rūpyba. Vaiko teisių konvencijos požiūriu socialinio darbuotojo pareigos bei veiklos laukas plečiasi – be darbo su individu apima ir prevencinę veiklą – propaguoti nesmurtinį elgesį, konsultuoti šeimą, aktyviai agituoti siekiant įstatymu garantuoti vaiko apsaugą nuo visokių formų išnaudojimo pačiose įvairiausiose vaiko aplinkose – namie, mokykloje, globos ar teisėsaugos institucijose. Taip pat bendraudami su klientais socialiniai darbuotojai gali įvertinti įstatymų ir politikos įtaką individų, grupių ar visuomenės gyvenimui. Šiuo atžvilgiu socialinis darbas apima socialinės politikos ir praktikos tobulinimą (Jonynienė, 2005).

Šiuo metu vyriausybė patvirtino Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teiktą Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programą. Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos tikslas – numatyti kompleksines priemones smurtui prieš vaikus su visomis jo apraiškomis šalinti, formuoti visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus ir tarp vaikų, organizuoti visuomenės švietimą, tobulinti specialistų, dirbančių su vaikais, galinčiais nukentėti ir nukentėjusiais nuo psichologinio, fizinio, seksualinio išnaudojimo bei nepriežiūros, kvalifikaciją, sukurti pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimų nariams pagalbos ir prevencijos priemonių sistemą.

Įgyvendinant šią programą apie 1500 vaikų ir jų šeimos narių suteikta nemokama socialinė, medicininė, teisinė ir psichologinė kompleksinė pagalba. Be to, sumažėjo vaikų, patiriančių smurtą skaičius: Vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2006 m. 1639 vaikai patyrė smurtą. Lyginant su 2004 ir 2005 m. duomenimis, šis skaičius sumažėjo: 2004m. buvo užfiksuoti 2359, o 2005 m. – 2311 smurto prieš vaikus atvejų. Todėl, matant pozityvius programos rezultatus, tikslinga ją tęsti (<http://www.socmin.lt/index.php?1693488312>).

Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir pasirinkus demokratinį raidos kelią, kinta ekonominė situacija, žmonių sąmonė, vertybės santykiai. Švietimo ir vaiko gerovės sistema reformuojama kitų šalių patirtimi, kinta ir visuomenės požiūris į vaiką, socialinę padėtį, teises ir atsakomybę. Apibūdinant vaikus kaip pažeidžiamą grupę, reikia būti atsargiems ir matyti vaikus, ne tik kaip priklausomus nuo suaugusiųjų, bet ir kaip aktyvius visuomenės narius, galinčius praturtinti visuomenę savo indėliu.

2. PAGRINDINĖS VAIKO TEISĖS IR PAREIGOS

Kiekvienas žmogus, taigi ir vaikas, stengiasi savo teises, savo buities erdvę apsaugoti ir apginti. Tai prigimtinis savisaugos instinktas. Vaiko teisė į racionalią mitybą, poilsį, teisė žaisti, bendrauti ir kita turi būti užtikrinta. Už ją atsako šeima, mokykla, aplinka, pagaliau ir pati valstybė. Svarbiausias vaikų teises reglamentuoja ir gina atitinkami įstatymai. Kas išdrįsta vaiką išnaudoti, skriausti, trukdyti jo normaliam fiziniam bei protiniam vystymuisi, tas pažeidžia vaiko teises ir užsitraukia atsakomybę.

Vaiko teisės formuluojamos remiantis pagrindiniais vaiko teisių principais, pagal JT Konvencija: 1) Vaikai neturi patirti diskriminacijos „nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių“. 2) Vaikai turi teisę fiziškai, emociškai, psichologiškai, socialiai, kognityviai ir kultūriškai gyventi ir vystytis. 3) Imantis bet kokių su vaiku susijusių veiksmų ar sprendimų, svarbiausia yra vaiko interesai. Vaikai turi teisę būti aktyviais dalyviais, sprendžiant visus su jų gyvenimu susijusius klausimus, bei laisvai reikšti savo nuomonę. Jie taip pat turi teisę būti išklausyti.

2.1. Pagrindinės vaiko teisės

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymas (1996) numato tokias pagrindines vaiko teises: 7 straipsnis - vaiko teisė gyventi ir augti:

1. Kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi ir augti.
2. Draudžiami bet kokie moksliniai bandymai ar kitokie eksperimentai su vaiku, galintys pakenkti jo gyvybei, sveikatai, normaliam asmenybės vystymuisi. Šis draudimas taikomas ir tada, jei yra vaiko, jo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų sutikimas.

Kiekvieno žmogaus teisė į gyvybę yra pagrindinė teisė, ja remiasi visos kitos teisės laisvės ir pareigos. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 straipsnis skelbia „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai. Žmogaus teisę į gyvybę užtikrina gana plati teisinių priemonių sistema. Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvencijos 6 straipsnis įpareigoja valstybes dalyves pripažinti kiekvieno vaiko neatimama teisę gyventi. Taip pat Vaiko teisių pagrindų įstatyme (1996) teigiama, kad kiekvienam vaikui - tiek iki gimimo, tiek ir po jo - turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai bei protškai, o gimusiam vaikui - taip pat doroviškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 8 straipsnis: Vaiko teisė būti sveikam. Vaiko teisė būti sveikam garantuojama:

- 1) priemonėmis, leidžiančiomis sudaryti vaikui sveiką ir saugią aplinką;
- 2) vaikų ir jų motinų (tėvų) sveikatos priežiūra;
- 3) vaikų ligų profilaktika, kvalifikuota medicinos pagalba;
- 4) tinkamos kokybės maisto produktų vaikams gaminimu;
- 5) vaiko sveiko gyvenimo būdo ugdymu (informacija, švietimu ir kt.);
- 6) kitomis įstatymų nustatytais vaiko sveikatos apsaugos garantijomis bei lengvatomis.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 8 straipsnyje nustatyta, kad valstybės turi gerbti vaiko teisę į tapatybę, jos išsaugojimą arba prireikus pasirūpinti, kad vaikas ją atgautų. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 9 straipsnyje, nurodoma „Vaiko teisė į individualybę ir jos išsaugojimą“:

1. Vaikas nuo gimimo momento turi teisę į vardą, pavardę, tautybę ir pilietybę, teisę į šeimos bei kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą.

1. Šio straipsnio pirmojoje dalyje išvardytas vaiko teises ir jų garantijas nustato Santuokos ir šeimos kodeksas, Pilietybės įstatymas, kiti įstatymai bei teisės aktai.

Nors Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 8 straipsnyje tik apibūdinami trys tapatybės aspektai – pilietybė, vardas (pavardė) ir šeimos ryšiai, kiti straipsniai, tokie kaip 2 (diskriminacijos draudimas), 16 (apsauga nuo neteisėto kišimosi į privatų gyvenimą, šeimą ir būstą) ir 30 (teisė į kultūrą, religiją ir kalbą) straipsniai turėtų uždrausti daugelį kišimosi į vaiko tapatybę būdų. 20 straipsnyje taip pat nurodoma, kad vaikų, netekusių galimybės gyventi šeimoje, jei tik įmanoma, auklėjimas turėtų būti tęsiamas, ypač atsižvelgiant į etninius, kultūrinius ir kalbinius jų kilmės aspektus. Konkrečiai nurodyti trys tapatybės elementai – pilietybė, vardas (pavardė) bei įstatymų pripažinti šeimos ryšiai. Vardas (pavardė), pilietybė ir šeima yra tik keli tapatybės elementai. Kiti vaiko tapatybės aspektai yra šie:

- vaiko gyvenimas nuo gimimo – gyvenamoji vieta, rūpintojai, priežastys, dėl kurių buvo priimti svarbūs sprendimai ir kt.);
- vaiko rasė, kultūra, religija ir kalba. „Neteisėtas“ kišimasis į šį tapatybės aspektą apima:
 - tautinių mažumų kalbų ribojimą švietimo sistemoje, valstybinėje informacijoje ir masinės informacijos priemonėse;
 - valstybės persekiojimą dėl religijos išpažinimo arba draudimą išpažinti religiją;
 - galimybės naudotis etniniu, kultūriniu, kalbiniu arba religiniu paveldu nesudarymą vaikams, kurie įvaikinami, kuriems steigama šeimos arba institucinė globa. Šių tapatybės aspektų išlaikymą taip pat įtvirtina Konvencijos 20 straipsnis, kuriame nustatyta, kad kai vaikai yra netekę šeimos globos, reikia deramai „atsižvelgti į vaiko auklėjimo paveldimumą, jo etninę kilmę, religinę ir kultūrinę priklausomybę ir gimtąją kalbą“, ir 30 straipsnis, kuris pripažįsta etninių mažumų ir vietinių gyventojų vaikų teisę į savo kultūrą, religiją ir kalbą.
- vaikų fizinė išvaizda, sugebėjimai ir pomėgiai (įskaitant lytį ir lytinę orientaciją). (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Lietuvoje pagal Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 10 straipsnį Vaikui suteikiama teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę

1. Vaikas turi teisę į asmeninį gyvenimą, bendravimą, susirašinėjimo slaptumą, į asmens neliečiamybę ir laisvę. Šias teises bei laisves saugo ir gina Lietuvos Respublikos Konstitucija, šis ir kiti įstatymai bei teisės aktai.

2. Draudžiama vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis.

Pagal Konvencijos 16 straipsnį kiekvienam vaikui suteikiama teisė į tai, kad įstatymas gintų jo gyvenimo privatumą, šeimą, būstą, susirašinėjimą nuo savavališko ar neteisėto kišimosi arba nuo neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir gerą vardą.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnis suteikia vaikams teisę į deramą pragyvenimo lygį, kuris jiems reikalingas, kad galėtų visokeriopai vystytis. Už šios teisės įgyvendinimą pirmiausia atsakingi tėvai, o valstybės privalo prireikus padėti tėvams įgyvendinti šią teisę ir, kai reikia, teikti vaikams materialinę paramą, pavyzdžiui, maistą, drabužius, būstą. Valstybės taip pat imasi būtinų priemonių, kad išieškotų iš tėvų lėšas vaiko išlaikymui. 27 straipsnis sujungia du esminius Vaiko teisių konvencijos principus, kurie nurodyti ir kituose straipsniuose. Pirmasis, įtvirtintas 27 straipsnio 1 dalyje, yra vaiko teisė į „vystymąsi“, kuris, kaip aiškiai nurodyta kitoje Konvencijos vietoje, turi būti užtikrintas „visomis išgalėmis“ (6 straipsnis) arba „kuo plačiau“ (29 straipsnis). Antrasis principas, nustatytas 27 straipsnio 2 ir 4 dalyse, tas, kad tėvams pirmiausia priklauso pareiga su valstybės pagalba užtikrinti tokį vystymąsi. Šis principas taip pat įtvirtintas 5, 7 ir 18 straipsniuose. 27 straipsnyje pripažįstama, kad vaiko vystymasis negali būti

atsietas nuo jo gyvenimo sąlygų. 27 straipsnyje išvardytos įvairios visaverčio vystymosi sudedamosios dalys – fizinis, protinis, dvasinis, moralinis ir socialinis vystymasis – aiškiai rodo, kad deramas gyvenimo būdas siejasi ne tik su maistu, drabužiais ir būstu, nors jie ir svarbūs. Tik labai nedaug šalių iki šios dienos yra Komitetui pranešusios, jog jos maksimaliai panaudoja savo turimus išteklius, kad palengvintų pagalbos reikalingų vaikų dalį, – turtingiausiose pasaulio šalyse yra vaikų, gyvenančių nepateisinamai vargingai (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Lietuvoje, LR Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 11 straipsnis numato: „Vaiko teises į gyvenimo sąlygas“:

➤ Vaiko teisę į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi, užtikrina tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės ir vietos savivaldos institucijos.

Konvencija pabrėžia tėvų ar kitų asmenų, įpareigotų auginti vaiką, pareigą išlaikyti jį finansiškai ir globoti. Konvencijos 27 straipsnio 4 dalyje nurodoma konkreti valstybės pareiga tuomet, kai tai reikalinga, kompensuoti šį išlaikymą (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002). Vaikas turi teisę į nuosavybę. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (2001) reguliuoja turtinius santykius ir su jais susijusius neturtinius santykius. Piliečio teisnumas atsiranda jo gimimo momentu ir išnyksta jam mirus (9 str.). Asmuo, pasiekęs pilnametystę, t.y. kai jam sueina 18 metų, gali savo veiksmais įgyti civilines teises ir sukurti sau civilines pareigas (įgyti civilinį veiksnumą). Tais atvejais, kai įstatymai leidžia sudaryti santuoką iki 18 metų, pilietis, kuriam nėra suėję tiek metų, įgyja civilinį veiksnumą nuo santuokos sudarymo pradžios. Jeigu vėliau santuoka nutraukiama arba pripažįstama negaliojančia dėl nesusijusių sutuoktinių amžium priežasčių, nepilnametis įgalioto veiksnumo nepraranda (11 str.).

Už vaiką iki jam sueina 15 metų, sandorius jų vardu sudaro tėvai, tėviai arba globėjai. Vaikas iki 15 metų turi teisę sudaryti nedidelius buitinius sandorius (13 str.).

Vaikas nuo 15 iki 18 metų sandorius sudaro turėdamas tėvų, tėvių ar rūpintojų sutikimą. Jis turi teisę savarankiškai disponuoti savo uždarbiu ar stipendija, įgyvendinti autorines teises į savo kūrinius, atradimus, išradimus, racionalizacinius pasiūlymus ir pramoninius pavyzdžius, taip pat sudaryti nedidelius buitinius sandorius (14 str.). Vaikui priklausančiu turtu tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai gali disponuoti tik turėdami vaiko teisių institucijos išvadą, kad tokie sandoriai neprieštarauja vaiko interesams. Vaiko, kuriam dar nėra 15 metų, sudarytas sandoris negalioja, išskyrus nedidelius buitinius sandorius (50 str.). Sandoris, sudarytas vaiko nuo 15 iki 18 metų be tėvų, tėvių ar rūpintojų sutikimo, išskyrus sandorius, kuriuos jis pagal įstatymą gali sudaryti savarankiškai, gali būti teismine tvarka pripažinti negaliojančiu, pagal tėvų, tėvių ar rūpintojų ieškinį (53 str.).

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 12 straipsnis nurodo vaiko turtinės teises:

1. Vaikas turi teisę į nuosavybę, kurią saugo ir gina Lietuvos Respublikos Konstitucija, šis ir kiti įstatymai.

2. Vaiko turtines teises, jų įgijimą ir įgyvendinimą reglamentuoja Civilinis, Santuokos ir šeimos kodeksai, kiti įstatymai bei teisės aktai.

3. Vaikas, atsižvelgiant į jo veiksnumą, turi teisę pats arba per savo teisėtus atstovus sudarinėti sandorius, turėti indėlių kredito įstaigose ir disponuoti uždarbiu ar stipendija, įgyvendinti kitas turtines teises, kurias nustato atitinkami įstatymai bei teisės aktai.

4. Vaikui nuosavybės teise priklausančiu turtu tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai gali disponuoti tik turėdami vaiko teisių apsaugos institucijos išvadą, kad tokie sandoriai neprieštaruja vaiko interesams.

5. Dalijant turta, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių (tėvų) nuosavybė, visais atvejais turi būti atsižvelgta į vaikų turtinius interesus.

Ir turtingose, ir neturtingose šalyse vaikai kenčia, kai neturi deramo būsto arba kai yra benamiai. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas paskelbė ilgą Bendrąjį „teisės turėti deramą būstą“ pagal Pakto 11 straipsnį komentara, kuriame nurodyti konkretūs reikalavimai, kaip antai: būsto naudojimosi garantijos, galimybė naudotis būtiniausiomis paslaugomis, reikalavimas, kad būstų būtų pakankamai ir jie būtų finansiškai prieinami (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002). Pagal Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymą (1996) 13 straipsnį vaikas turi teisę į gyvenamąjį būstą:

1. Vaiko teisę į gyvenamąjį būstą nustato, saugo ir gina šis ir kiti įstatymai bei teisės aktai.

2. Našlaitis (vaikas, kurio tėvai mirę) ar likęs be tėvų globos bei rūpybos vaikas, atiduotas į vaikų globos įstaigą, giminaičių, kitų asmenų priežiūrai, nepaisant to, ar jam buvo įsteigta globa (rūpyba), išsaugo teisę į gyvenamąjį būstą, kuriame jis gyveno anksčiau, arba jam įstatymų nustatyta tvarka suteikiamas kitas ne blogesnis būstas.

3. Našlaitis ar likęs be tėvų globos ir rūpybos vaikas, neturintis gyvenamojo būsto, juo aprūpinamas įstatymų nustatyta tvarka.

4. Našlaitis ar likęs be tėvų globos ir rūpybos vaikas negali būti iškeldintas iš savo gyvenamojo būsto nesuteikęs jam kito ne blogesnio būsto.

5. Kai tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai netinkamai vykdo arba nevykdo šio įstatymo 11 straipsnyje nustatytų reikalavimų, tai įkeičiant, parduodant arba dovanojant būstą, kuriame gyvena vaikas, būtina vaiko teisių apsaugos institucijos išvada, kad tokie sandoriai neprieštaruja vaiko interesams.

Taip pat Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 14 straipsnis apibrėžia vaiko socialinės teisės:

1. Vaikas turi teisę į mokslą, teisę įgyti specialybę, pasirinkti darbą, taip pat minties, sąžinės, religijos, žodžio laisvę, teisę naudotis įvairia humanitarine informacija ir ją platinti, dalyvauti visuomenės gyvenime, taikiuose susirinkimuose ir organizacijose, teisę laisvai reikšti savo pažiūras.

2. Vaikas turi autoriaus teises į savo kūrinį, išradimą ar atradimą.

3. Šiame straipsnyje nurodytas ir kitas vaiko socialines teises nustato, saugo ir gina šis ir kiti įstatymai bei teisės aktai.

Konvencijos 26 straipsnis skirtas valstybės paramai, kuri teikiama vaikui. Apskritai vaikai yra ekonomiškai priklausomi nuo suaugusiųjų. Jei už vaiko išlaikymą atsakingas suaugęs asmuo nepajėgia jo aprūpinti dėl to, kad negali susirasti apmokamo darbo ar dėl kitų priežasčių (ligos, negalios, vaiko auginimo, senyvo amžiaus ir t. t.), neleidžiančių jam dirbti, tuomet valstybė privalo užtikrinti, kad vaikas gautų tam tikrą finansinę paramą, išmokamą jam tiesiogiai arba per atsakingą suaugusįjį. Tokia pareiga atsispindi 26 straipsnyje: 1. Valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko teisę naudotis socialiniu aprūpinimu, įskaitant socialinį draudimą, ir imasi reikiamų priemonių šiai teisei įgyvendinti pagal savo įstatymus. 2. Socialinis aprūpinimas pagal reikalingumą teikiamas atsižvelgiant į vaiko ir asmenų, atsakančių už vaiko išlaikymą, turimus išteklius ir galimybes, taip pat kitais sumetimais, susijusiais su gėrybių gavimu vaikui arba jo vardu (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1995). Valstybės Konvencijos dalyvės taip pat privalo užtikrinti, kad visa vaikams ar vaikų vardu skiriama socialinė apsauga būtų gaunama. Todėl būtina tam tikras lėšas skirti informacijos apie socialinę paramą kampanijoms rengti, veiksmingoms administravimo sistemoms kurti ir „klientui palankioms“ išmokų tarnyboms, formoms bei procedūroms steigti. Taip pat Konvencijos dalyvės turi užtikrinti, kad visi, turintieji gauti paramą, ją gautų be diskriminacijos ar socialinės stigmatizacijos arba neprarasdami kokių kitų teisių ir kad būtų gerbiamas jų privatumas (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Lietuvoje, Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 15 straipsnis nurodo vaiko teisę į valstybės paramą ir išlaikymą:

1. Kiekvienam vaikui, negaunančiam pakankamo išlaikymo iš tėvų ar teisėtų jo atstovų, teikiama valstybės parama. Jos dydį, teikimo tvarką ir sąlygas nustato įstatymai bei kiti teisės aktai.

2. Našlaitį ar likusį be tėvų globos ir rūpybos vaiką įstatymų nustatyta tvarka išlaiko valstybė. Kiekvienam tokiam vaikui, neatsižvelgiant į globos formą (valstybinę, privačią, visuomeninę, šeimyninę, asmeninę), valstybės ir vietos savivaldos institucijos turi užtikrinti vienodas materialines sąlygas.

Vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą bei poreikius, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius. Turi būti užtikrinta vaiko galimybė žaisti ir sudarytos tokios sąlygos (Sakalauskas, 2002). Žaidimai yra svarbūs visais vaiko vystymosi aspektais. Jie padeda tirti, džiaugtis, tampa prieglobsčiu, gydo ir suteikia galimybę rengtis tolesniam gyvenimui, atkurti kultūrinius ir visuomeninius santykius. Politikai ir plačioji visuomenė turėtų rimčiau žiūrėti į vaiko teisę žaisti (Vaikų teisės, 2002). Pagal Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją (1989) 1. Valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, laisvai dalyvauti kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius. 2. Valstybės dalyvės gerbia ir skatina vaiko teisę visapusiškai dalyvauti kultūriniame ir kūrybiniame gyvenime ir prisideda prie to, kad jam būtų suteiktos atitinkamos ir vienodos galimybės dalyvauti kultūrinėje ir kūrybinėje veikloje, praleisti laisvalaikį ir poilsiauti.

Žodžiai „poilsis“, „laisvalaikis“, „žaidimas“ ir „laisvalaikio veikla“ vienu aspektu yra sinonimai, nes jie visi nesisieja su darbu. Tačiau nors su darbu nesusijusi veikla ir yra juos jungiantis veiksnys, tos keturios sąvokos ryškiai skiriasi. „Poilsis“ – tai esminis fizinio bei protinio atsipalaidavimo ir miego poreikis, „laisvalaikis“ yra platesnė sąvoka, reiškianti, kad žmogus turi laiko ir yra laisvas daryti tai, ką nori, „laisvalaikio veikla“ apima įvairius užsiėmimus, sąmoningai pasirenkamus siekiant malonumo (įskaitant ir nemažai tokios veiklos, kurią būtų galima pavadinti ir darbu, pavyzdžiui, sportas, kūrybinė veikla ir scenos menas, amatai ir moksliniai, žemės ūkio ar techniniai užsiėmimai), o „žaidimas“ neginčijamai pati įdomiausia su vaikyste susijusi veikla, kadangi tai vaikų užsiėmimai, kurių nekontroliuoja suaugusieji ir kuriuose nebūtinai turi būti laikomasi kokių nors taisyklių.

Vaikų teisė žaisti kartais pavadinama „užmiršta teise“ – galbūt todėl, kad suaugusiųjų pasauliui tai atrodo labiau prabanga, o ne gyvenimo būtinybė, nes vaikai visada suranda būdų ir priemonių žaisti netgi pačiomis sunkiausiomis aplinkybėmis.

Bet žaidimas taip pat yra esmine lavinimosi dalis, ir tie vaikai, kurie – nesvarbu, dėl kokių priežasčių, – negali žaisti, gali neišsiugdyti svarbių socialinių ir asmeninių sugebėjimų. Vaikų kultūrinės teisės apima ne tik jų teisę dalyvauti atitinkamuose juos lavinančiuose kultūros ir meno renginiuose, bet ir teisę patiems užsiimti tokia veikla – kartu su suaugusiaisiais dalyvauti kultūros ir meno renginiuose arba mėgautis savais tokio pobūdžio užsiėmimais. (Žodis „kultūra“ visur kitur Konvencijoje vartojamas kalbant apie bendruomenių tradicijas ir papročius; šiame straipsnyje žodis „kultūra“ daugiau vartojamas meno prasme.) (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 16 straipsnis - vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį nurodo, jog:

1. Vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą bei poreikius.
2. Vaikui turi būti užtikrinta galimybė ir sudarytos sąlygos žaisti.
3. Valstybė ir vietos savivaldos institucijos steigia ir remia vaikų sporto, kūrybos, laisvalaikio ir sveikatingumo klubus, stovyklas, šeimos poilsio namus, sanatorijas, sudaro sąlygas vaikams naudotis socialinio draudimo teikiamomis lengvatomis.

4. Vaikų poilsį ir laisvalaikį garantuoja įstatymai.

17 straipsnis. Vaikų, priklausančių Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms), teisės.

Vaikai, priklausantys Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms), turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą, papročius bei tradicijas. Šią teisę užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai bei kiti teisės aktai.

Pagal Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (1989) 22 straipsnį valstybės dalyvės imasi reikiamų priemonių, kad užtikrintų vaikui, norinčiam gauti pabėgėlio statusą arba laikomam pabėgėliu pagal taikytiną tarptautinę arba vidaus teisę ir nustatytą tvarką, nepriklausomai nuo to, ar jį lydi, ar nelydi jo tėvai ar koks nors kitas asmuo, deramą apsaugą ir humanitarinę pagalbą naudodamosios taikytinomis teisėmis, išdėstytomis šioje Konvencijoje ir kituose tarptautiniuose žmogaus teisių arba humanitariniuose dokumentuose, kurių dalyvės yra nurodytos valstybės. Šio tikslo siekdamos valstybės dalyvės remia, jeigu joms atrodo, kad tai reikalinga Jungtinių Tautų ir kitų kompetentingų tarpvyriausybinių arba nevyriausybinių organizacijų, bendradarbiaujančių su Jungtinėmis Tautomis, pastangas ginti tokį vaiką, teikti jam paramą ir ieškoti kiekvieno vaiko bėglio tėvų arba kitų šeimos narių, gauti iš jų reikalingą informaciją, kad būtų galima grąžinti vaiką į šeimą. Jei tėvų ar kitų šeimos narių negalima surasti, tokiam vaikui teikiama tokia pat apsauga, kaip ir bet kuriam kitam vaikui, dėl kokios nors priežasties visam laikui ar laikinai netekusiam savo šeimos aplinkos, kaip tai numato ši Konvencija.

22 straipsnyje numatytos pabėgėlių ir prieglobsčio prašančių vaikų teisės gauti tinkamą apsaugą ir humanitarinę pagalbą, įskaitant šeimos narių arba buvusio teisėto ar įprastinio globėjo suradimą. Svarbu, kad būtų suvokiama, jog pabėgėliui ir prieglobsčio prašančiam vaikui „reikalinga ypatinga apsauga ir pagalba“. Šis straipsnis turi būti skaitomas kartu su 9 straipsniu (atskyrimas nuo šeimos tik tada, kai tai pirmiausia būtina vaiko interesams), 10 straipsniu (teisė susijungti su šeima, sprendimas dėl kurios turi būti priimamas operatyviai, palankiai ir humaniškai), su 20 straipsniu (neturinčių šeimos vaikų apsauga), su 37 straipsniu (laisvės atėmimas kaip paskutinė priemonė) ir su 39 straipsniu (išgyvenusių ginkluotą konfliktą, kankinimus ir kitų rūšių prievartą vaikų

reabilitacija). Jis taip pat turi būti siejamas su Jungtinių Tautų vyriausiojo komisaro pabėgėlių reikalams rekomendacijomis, ypač su 1994 m. dokumentu „Pabėgėliai vaikai – apsaugos ir globos gairės“, kurios, kaip pažymėjo Vaiko teisių komitetas, „buvo įkvėptos Konvencijos ir parengtos pagal jos bendruosius principus. Šis dokumentas neabejotinai rodo, kad yra įmanoma, veiksminga ir prasminga naudotis Konvencija kaip veiksmų ir tarptautinio bendradarbiavimo stiprinimo programa“(Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Lietuvoje, Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 18 straipsnis numato tokias vaiko pabėgėlio teises:

1. Vaikas, kuris pagal įstatymus pripažįstamas pabėgėliu, turi teisę į pagalbą bei apsaugą. Jei būtina, ieškomi tokio vaiko tėvai, giminaičiai ar kiti asmenys bei įstaigos, kuriems jis gali būti perduotas.

2. Vaikui pabėgėliui taikomos įstatymo “Dėl pabėgėlių Lietuvos Respublikoje statuso” nuostatos.

Taip pat 17 straipsnis - vaikų, priklausančių Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms), teisės:

Vaikai, priklausantys Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms), turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą, papročius bei tradicijas. Šią teisę užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai bei kiti teisės aktai.

Vaikams nėra tiesiogiai atstovaujama valstybės ar vietinėse oficialius sprendimus priimančiose institucijose. Daugelyje valstybių iki pilnametystės priimančiose institucijose. Daugelyje valstybių iki pilnametystės jiems neleidžiama tapti politinių partijų nariais arba stoti į politines asociacijas. Dažnai jie negali rengti susirinkimų ir jų teisė taikiai demonstruoti yra apribota. Be to, vaikais, kurie būdavo kviečiami dalyvauti politinėse manifestacijose, buvo pernelyg dažnai manipuluojama, o į jų dalyvavimą buvo žiūrima tik simboliškai (Vaiko teisės, 2002).

Nors vaikas neturi teisės balsuoti ir užimti politines pareigas, JT konvencijos (1996) 12 straipsnis teigia, kad:

1. Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio.

2. Todėl vaikui būtina suteikiama galimybė būti išklaustam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka.

O pagal Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymo (1996) 19 straipsnį: „Vaikas turi teisę pats ar per savo teisėtus atstovus prisidėti prie vaiko teisių apsaugos programų rengimo ir

įgyvendinimo“. Už tai yra atsakingos visos vaikų teisių apsaugos tarnybos ir kitos su vaikų teisėmis susijusios institucijos.

2. 2. Vaiko teisės mokykloje

Mokykla traktuojama kaip įtakingiausia po šeimos vaiko vystymąsi ir socializaciją lemianti institucija, nes čia: pateikiamos žinios apie kultūrinės ir socialinės vertybes; taikomos formalios vaikų ugdymo metodikos; vaikai mokykloje praktikuoja daugelį žmonių tarpusavio sąveikos darinių (akademių, psichomotorinių, socialinių, bendradarbiavimo, konkurencijos). Per tai jie suvokia visuomenines sampratas bei vertybes. Mokykla kryptingai veikia vaiko vystymąsi pagrindiniais jo raidos etapais ir sąlygoja daugelį vaiko socialinių, kognityvinių, kultūrologinių jo charakteristikų (Jonynienė, Juodaitytė, 2006)

Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnyje nustatyta vaiko teisė į išsilavinimą. Mokyti svarbu visiems vaikams. Šiame straipsnyje reikalaujama teisę į mokslą įgyvendinti „lygių galimybių pagrindu“, kadangi daug vaikų šioje srityje diskriminuojami (ypač kaimo vaikai, mergaitės ir neįgalūs vaikai). Be to, mokslas brangiai kainuoja, tačiau ne visos valstybės gali patenkinti jose gyvenančių vaikų mokymosi poreikius, todėl šią teisę dažnai tenka įgyvendinti „laipsniškai“. 28 straipsnyje nustatytas pagrindinis minimalus reikalavimas: visiems privalomas ir nemokamas pradinis išsilavinimas bei „visiems prieinamos“ įvairios švietimo ir profesinio lavinimo formos. Aukštasis mokslas turi būti prieinamas „pagal sugebėjimus“. Šiame straipsnyje taip pat pabrėžiamas teisės į išsilavinimą įgyvendinimas, kad valstybės privalo imtis priemonių palaikyti drausmę mokykloje, kad išlaikytų joje vaikus ir užtikrintų pagarbą vaiko teisėms. Šis straipsnis taip pat skatina bendradarbiauti švietimo srityje tarptautiniu lygiu, nes švietimas laikomas ekonomikos augimą skatinančiu veiksmu (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas (2003), išskiria šias pagrindines mokinio teises mokykloje:

- 1) nemokamai gauti informaciją apie veikiančias mokyklas, švietimo programas, mokymosi formas;
- 2) pagal savo gebėjimus ir poreikius mokyti mokykloje, savarankiškai mokytis ir įgyti valstybinius standartus atitinkantį išsilavinimą, kvalifikaciją;
- 3) sulaukęs 14 metų, savarankiškai pasirinkti dorinio ugdymo (tikybos arba etikos) programą;

- 4) gauti geros kokybės švietimą;
- 5) eksternu laikyti egzaminus, liudijančius, kad tam tikra formaliojo švietimo programa ar jos dalis (modulis) įvykdyta;
- 6) pasirinkti formaliojo švietimo programas papildančius bei jo saviraiškos poreikius tenkinančius šių programų modulius, pasirenkamųjų dalykų programas, kursus; studijų programą, dėstytoją (kai tą patį dalyką dėsto keli dėstytojai), studijuoti pagal individualias studijų programas; pereiti iš vienos profesinio mokymo pakopos į kitą, jeigu jo bendrasis išsilavinimas ir profesinis pasirengimas atitinka nustatytus reikalavimus;
- 7) į psichologinę ir specialiąją pedagoginę, specialiąją, socialinę pedagoginę, informacinę pagalbą, sveikatos priežiūrą mokykloje, informaciją apie savo pasiekimų vertinimą ir kitą su mokymusi susijusią informaciją;
- 8) į socialinę pagalbą, jei tokios pagalbos negali jam suteikti tėvai (globėjai, rūpintojai);
- 9) mokytis savitarpio pagarba grįštoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje, turėti higienos reikalavimus atitinkančius mokymosi krūvį ir darbo vietą;
- 10) į nešališką mokymosi pasiekimų įvertinimą;
- 11) dalyvauti mokyklos savivaldoje;
- 12) įstatymų nustatyta tvarka ginti savo teises;
- 13) naudotis kitomis Profesinio mokymo, Specialiojo ugdymo, Aukštojo mokslo ar Neformaliojo suaugusiųjų švietimo bei kitų įstatymų nustatytais teisėmis.

Mokymasis – pagrindinė moksleivio veikla, sąlygojanti visavertę asmenybės vystymąsi. Sėkmingas mokymasis siejamas su pozityviu savimonės, autokoncepcijos ir kitų asmenybės darinių formavimusi. Pagal LR Švietimo įstatymą (2003) mokinys – asmuo, kuris mokosi. Bendrojo lavinimo mokykla – mokykla, kurios pagrindinė veikla yra ugdymas pagal formaliojo švietimo pradinio, pagrindinio, vidurinio ar atitinkamas specialiojo ugdymo programas.

Dabartinėje Lietuvos mokykloje puoselėjamos pagrindinės ir krikščioniškosios vertybės: sąžinė, ir minties laisvė, artimojo meilė, prigimtinė žmonių lygybė, sugebėjimas bendradarbiauti, pakantumas, pagarba tiesai ir išminčiai. Mokykla išpažįsta nelygstamą žmogaus vertę, jo pasirinkimo laisvę ir dorinę atsakomybę.

Mokykla – tai vieningų tikslų siekianti mokytojų ir mokinių bei tėvų bendruomenė, per kurią žengiama į visuomenę ir žmoniją (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Mokykla - antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos ir kurioje socializuojasi, įgauna tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis įgūdžius. Mokyklos bendruomenė - dinamiška, santykinai savivaldi, priklausanti nuo greitai

besikeičiančių principų grupė, kurios dinamiškumas sąlygojamas bendruomenės narių, jų tarpusavio santykių. Kiekvienam moksleiviui mokyklos (klasės) bendruomenė dažniausiai yra artimiausia (po šeimos) socialinė aplinka, kurioje pasireiškia jo gebėjimai, vyksta aktyvus socializacijos procesas. Jei mokykla kartu su šeima skiepija vaikui teisingumą, padorumą, moralumą ir pilietines vertybes, tai vaikai, kurie ugdomi susitapatindami su suaugusiaisiais, elgsis taip pat, internuos tas pačias vertybes. Mokykla ir kitos vaikų ugdymo institucijos, įvertindamos skurdo ir ekonomikos išskeltus iššūkius kai kurioms vaikų grupėms, prisiima vis daugiau socialinių funkcijų, kurios, nepaisant vaikų auginančių šeimų rėmimo, yra svarbi pagalba vaikams iš nepasiturinčių ar rizikos šeimų (Kvieskienė, 2003).

Mokinys turi jausti, kad tarp visų bendruomenės narių vyrauja pagarbos, pasitikėjimo, tarpusavio supratimo ir bendradarbiavimo atmosfera. Svarbiausia, kad pats mokinys jaustųsi esąs lygiateisis mokyklos bendruomenės narys – asmenybė, galinti rinktis, išsakyti savo nuomonę, tikėtis saugumo (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėje mokykloje metodika, 1999).

Mokykloje vaikai praleidžia labai daug laiko – čia jie mokosi, bendrauja su klasės draugais, mokytojais, lanko popamokinius būrelius. Vaikams mokykloje dažnai iškyla sunkumų: prastas pažymys, nerimas dėl sunkaus kontrolinio, nesiseka mokytis ir pan. Vaikai kartais nori pasiguosti, kad jiems sunku mokytis, kad mokymosi tempai labai dideli ir sunku spėti išmokti naują medžiagą, kad nesuspėja padaryti visko, kas užduodama namų darbams ir dėl to gauna blogus pažymius.

Mintis, kad nuo pažymių priklauso visas tolimesnis gyvenimas, gali tapti nepakenčiama. Būna, kad gavę prastą pažymį atestate jaunuoliai nebemato prasmės gyventi ir bando nusižudyti. Pavasarį moksleiviams dažnai kyla stresas, kurį jie jaučia dėl mokslų. Be to, kad mokykloje iškyla mokymosi sunkumų, vaikams kyla sunkumų ir bendraujant su mokytojais. Kartais vaikai susipyksta ar jau kuris laikas pykstasi su mokytoju: vaikai dėl to gali jausti įtampą vaikščiodami į pamokas, gali pykti, jei jiems atrodo, kad mokytojas neteisis.

Mokykloje kylantys sunkumai – mokymosi sunkumai, prasti pažymiai, sudėtingi santykiai su mokytojais vaikams kelia įtampą ir nerimą. Neretai tai gali būti susiję su nuolatine vertinimo situacija, kuomet vertinamos vaiko žinios, pastangos, taip pat ir su tėvų reikalavimais gauti gerus pažymius, būti geru mokiniu ar pan. Būna, kad mokykloje išylančių sunkumų vaikai negali aptarinėti su savo tėvais – jie slepia savo blogus pažymius, mokytojų pastabas (Povilaitis, Valiukevičiūtė ir kt., 2006).

28 straipsnio 1 dalies a ir b punktuose reikalaujama, kad valstybės Konvencijos dalyvės laipsniškai ir lygių galimybių pagrindu įgyvendintų vaiko teisę mokytis; pradinis lavinimas turi būti privalomas, taip pat būtina skatinti įvairių formų vidurinį lavinimą ir užtikrinti, kad jis būtų

„prieinamas visiems vaikams“. Konvencijoje nenustatytas amžius, kurio sulaukęs vaikas privalo įgyti pradinį ir vidurinį išsilavinimą (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002).

Taigi mokymasis – tai specifinė subjekto veikla, kai, iškilus uždaviniui ir pasirinkimo galimybei, veikiant išorinėmis sąlygomis, subjektas keičia savo psichiką ir elgesį taip, kad nauja informacija sumažina savo netikrumą ir rastų teisingą atsakymą ar adekvatų elgesio būdą. Arba mokymasis – tai nuolatinis hipotezių formulavimas ir sprendimų priėmimas.

Ir suaugęs, ir vaikas nori, kad kiti jį pripažintų ir priimtų toki, koks jis yra, nori turėti gerą vardą. Savigarbos motyvas stiprina pasitikėjimą savimi, pajėgumą, įsitikinimą, kad esi kitiems reikalingas ir naudingas. Kai šie siekimai ribojami, išgyvenamas silpnumas, bejėgiškumas arba menkavertiškumas. Vaikas ir suaugęs bus neramus, nepatenkintas, jei negalės siekti savo svarbiausių tikslų, daryti tai, ką jis pajėgia.

2.3. Vaiko teisių ir pareigų ryšys

Pareiga – tai teisės normose nustatytas įpareigojimas asmeniui atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo tokių veiksmų susilaikyti. „Esminis žmogaus teisių ir laisvių požymis yra tai, kad teisių ir laisvių atsiradimas, jų įgyvendinimas nesiejamas su pareigų vykdymu“.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnyje suformuluotas ypač svarbus konstitucinis žmogaus teisių principas, jame nurodoma, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Taigi viena pagrindinių asmens pareigų – ne tik laikytis Konstitucijos, įstatymų, bet ir nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių, tai labai svarbus žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo principas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įvardytos tokios pareigos, kaip tėvų pareiga (ir teisė) auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (38 straipsnis), vaikų pareiga gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą (38 straipsnis), asmenims iki 16 metų pareiga mokytis (41 straipsnis), asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių (53 straipsnis), kiekvieno pareiga (ir teisė) ginti Lietuvą nuo užsienio ginkluoto užpuolimo (139 straipsnis), piliečių pareiga atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą (139 straipsnis).

Reikėtų paminėti, kad asmens pareigoms demokratinių valstybių konstitucinėje doktrinoje ir konstitucijose paprastai neskiriamas didelis dėmesys. Tarptautinės teisės dokumentuose, skirtuose

žmogaus teisėms, asmens pareigos arba neįvardijamos, arba joms paprastai skiriama nedaug dėmesio. Tarptautinėje žmogaus teisių doktrinoje jos nevaizduoja svaraus vaidmens (Lietuvos žmogaus teisių centras, 2007).

Kiekviena žmogaus teisė yra susijusi su pareiga. Pareigų įgyvendinimas garantuoja kitų žmonių teises. Ugdyt(is) pareigos ir atsakomybės jausmą yra tiek pat svarbu, kaip žinoti savo teises. Ginant vaiko teises, būtina skatinti ir patį vaiką atsakyti už savo elgesį. Vaikas turi lavinti atsakomybės jausmą dėl savęs paties, kitų vaikų, suaugusiųjų ir visos visuomenės. Vaiko teisės negali virsti vien tik teisių propagavimu, nes vieno asmens teisė reiškia kito asmens pareigą (Sakalauskas, 2000).

Daug dėmesio reikėtų skirti teisės ir pareigos ryšiui. Mokinys turi suprasti, kad suteikta teisė jį įpareigoja tinkamai elgtis su tuo, kas jam duodama, nesvarbu ar tai būtų sąžinė ar laisvė, ar žaislai (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika, 1999). Mokytojas turi vaikams išaiškinti, kad nėra teisių be pareigų, nėra teisės be pareigos. Ši vienybė – žmogaus pilietinių pozicijų pagrindas. Vaikai turi suprasti, kad ne tik jie, bet ir kiti turi tokių pat pareigų. Auksinė taisyklė – elkis su kitais taip, kaip norėtum, kad elgtųsi su tavim. Kiekvienas žmogus turi teisę gyventi, būti laisvas ir laimingas. Tačiau kiekvienas turi ir pareigų. Reikia garbingai elgtis, stengtis padėti, neskriausti kitų. Net patys mažiausi turi pareigų. Auga jie – auga ir jų pareigos (Bulotas, 2003). Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse (2001) 3.162 straipsnyje: „Vaikų pareigos“ išskirtas tik vienas straipsnis: „Vaikai turi gerbti tėvus ir tinkamai atlikti savo pareigas“. Tai verčia susimąstyti.

Vaikas yra visuomenės narys ir naudodamasis savo teisėmis turi laikytis nustatytų elgesio normų. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją (2006), Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (1996) gerbti kitų žmonių teises.

Taip pat vaikas privalo:

- 1) gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, ligos ar kitos negalios atvejais, padėti tėvams ir kitiems paramos reikalingiems šeimos nariams;
- 2) mokytis, iki sueis 16 metų, bendrojo lavinimo arba kitokioje mokykloje; nuolat lankyti mokyklą; gerbti pedagogus, kitus suaugusiuosius ir vaikus, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų;
- 3) laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje;
- 4) gerbti ir tausoti kultūros, istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę.

Pagal LR. Švietimo įstatymą (2003), mokinys privalo:

- 1) sudarius mokymo sutartį, laikytis visų jos sąlygų, mokyklos vidaus tvarką reglamentuojančių dokumentų reikalavimų;

- 2) stropiai mokytis, gerbti mokytojus ir kitus mokyklos bendruomenės narius;
- 3) mokytis pagal privalomojo švietimo programas iki 16 metų.

Vaikas turi būti ugdomas atlikti pareigas ir pats atsakyti už savo poelgius šeimoje, mokymo bei auklėjimo įstaigose, darbe, mus supančioje aplinkoje.

Savo pareigų nesilaikančio asmens teisės gali būti apribotos. Tai gali būti drausminis įspėjimas mokykloje arba baudžiamoji atsakomybė už padarytą nusikaltimą, kai galimas netgi vienos iš pagrindinių asmens teisių – jo laisvės apribojimas. Turint omenyje galimą vaiko teisių apribojimą, jei jis nesilaiko savo pareigų, vaiką reiktų supažindinti ir su kitų asmenų teisėmis ir pareigomis (tėvų, globėjų, mokyklos ir kt.) (Sakalauskas, 2000)

Dėl paties vaiko pareigų nevykdymų Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatyme (1996) 49 straipsnyje nurodomas drausmės bei auklėjamojo poveikio priemonių vaikui taikymas:

1. Vaiką, vengiantį atlikti savo pareigas, už drausmės pažeidimus tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai gali atitinkamai drausminti savo nuožiūra, išskyrus fizinį ar psichinį kankinimą, kitoki žiaurų elgesį, vaiko garbės ir orumo žeminimą.

2. Vaikui už mokymo, auklėjimo (globos) įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimus gali būti taikomos drausminės auklėjamojo poveikio priemonės: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės.

3. Vaikui už nuolatinius ir piktybinius teisėtvarkos pažeidimus, taip pat už pavojingos (nusikalstamos) veikos padarymą, jeigu dėl jo amžiaus, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių negalima taikyti administracinės ar baudžiamosios atsakomybės, gali būti taikomos šios auklėjamojo poveikio (drausminimo) priemonės:

- 1) įspėjimas;
- 2) įpareigojimas viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusįjį;
- 3) atidavimas tėvų ar kitų asmenų priežiūrai pagal laidavimą;
- 4) namų priežiūra (laisvalaikio apribojimas);
- 5) atidavimas į specialiąją auklėjimo ir drausmės įstaigą;
- 6) kitos įstatymų numatytos priemonės (atsižvelgiant į vaiko amžių, jo padaryto pažeidimo pobūdį, kitas aplinkybes).

4. Šio straipsnio trečiojoje dalyje išvardytų priemonių konkrečias rūšis, terminus, jų taikymo ir vykdymo tvarką nustato įstatymai bei kiti teisės aktai.

5. Atiduoti vaiką į specialiąją auklėjimo ir drausmės įstaigą galima tik teismo sprendimu įgaliotų institucijų teikimu.

6. Specialiosiose auklėjimo ir drausmės įstaigose turi būti formuojami vaiko elgesio, asmens higienos, kultūrinio bendravimo įgūdžiai, sudaromos sąlygos įgyti privalomą bei bendrąjį vidurinį išsilavinimą, profesinį pasirengimą darbui ir gyvenimui visuomenėje.

Taigi ginant vaikų teises, tačiau neprimenant pareigų nebus pasiektas tikslas – nebus užtikrintas žmogaus orumo principais pagrįstas vaiko socialinis gyvenimas, nes nežinantis savo pareigų asmuo pažeis kito teisę. Galiausiai suaugusiu tapęs vaikas gali pamiršti savo pareigas vaikams. Teisės, protingai derinamos su pareigomis, ugdo atkaklius, valingus ir ištvermingus piliečius, o ne ištižėlius.

2.3. Mokytojo vaidmuo vaiko teisių mokymo procese

Mokytojo profesija yra labai sudėtinga ir reikšminga. Mokytojo darbo objektas yra augantis ir kas akimirka besikeičiantis žmogus. Darbo esmė – tai nuolatinė sąveika tarp savęs, kaip žmogaus, kaip mokytojo, ir mokinio. Šios sąveikos pasekmės lemia ne tik jos tikslai ir būdai, bet ir visa kintanti aplinka, mokytojo ir mokinio patirtis, būsenos, lūkesčiai, troškimai, vertybės, žinios įgūdžiai ir sugebėjimai. Mokytojas neturi svarbesnio įrankio už patį save. Taigi ir jo atsakomybė labai didelė. Mokytojas visada yra prie savo tautos ateities pamatų (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Teisingi mokinių ir mokytojų santykiai privalo būti grindžiami humaniškais priemonėmis ir metodais. Mokinius ir mokytojus jungia bendras tikslas: vieniems, išmokti, kitiems, padėti išmokti arba išmokyti. Taigi pagrindinis šios veiklos principas - partnerystė, bendradarbiavimas, kurio negalima išvystyti nehumaniškais metodais. Geranoriška aplinka, teisingas mokinių vertinimas, dažnas paskatinimas sukuria nuoširdžią aplinką, pakilią nuotaiką, t. y. teigiamas emocijas. O teigiamos emocijos, kaip tvirtina psichologai, kelia nuotaiką, skatina darbingumą, pasitikėjimą savo jėgomis (Dapkienė, 2003).

Humaniais mokytojais labiau pasitiki mokiniai, jie darosi atviresni, atsakingiau vykdo mokytojų užduotis, ir darbo rezultatai būna geresni. Kaip rodo darbo patirtis, geri mokymosi rezultatai labai priklauso nuo mokytojo asmenybės, jo erudicijos, nuoširdumo ir humaniškumo. Gerai organizuota pamoka būna patenkinti ir mokytojai, ir mokiniai. Reikia pažymėti, kad mokinių ir mokytojų santykių pobūdžiui didelės įtakos turi mokytojo veikla. Jei mokytojas pedagoginiame procese daugiau vadovaujasi skatinimo metodais, o ne formaliai vykdomomis instrukcijomis ir žinių kontrole, tai jo pamokose vyrauja gera darbinė aplinka, nuoširdūs santykiai. Pagyrimas, padaršinimas skatina mokinius aktyviau veikti per pamoką, drąsiau reikšti savo mintis. O nuolatinis peikimas veikia slopinamai. Ne be pagrindo įvairiose pasaulio šalyse nuolat keliamas klausimas

apie bet kokių bausmių beprasmiškumą, siekiama atsisakyti visko, kas kelia neigiamas emocijas, sukuria baimės jausmą.

Pedagogo netaktas, šiurkštumas, neteisingas elgesys žeidžia mokinio asmenybę, kelia priešišumą. Juk jaunimas ir paaugliai dažniausiai kur kas jautriau reaguoja į bet kokią neteisybę, įžeidimą. O tai, kad mokyns, kompromituojamas draugų akivaizdoje, blogina ir jo padėtį kolektyve. Šitaip sukeliamas mokinių priešiškumas ne tik mokytojui, bet ir jo dalykui, o tokio mokytojo lūpomis skelbiamos tiesos ir idėjos, tiesiog ignoruojamos. Mokymosi procese vien girti ne visada išeina, reikia ir klaidas nurodyti, ir už apsileidimą pakritikuoti, bet tai turi būti daroma geranoriškai, neįžeidžiant mokinio orumo, taktiškai, kad mokyns suprastų pats esąs neteisus ir turįs papildomai padirbėti, jei nori pasiekti geresnių mokymosi rezultatų.

Siekiant ugdyti visapusišką asmenybę, tikslinga derinti mokymą su emocijų ir valios ugdymu, - skatinti aktyvią pačių moksleivių veiklą, remtis jų patyrimu. Juo labiau intelektualinėje veikloje vystysime kūrybingumo galias, kritiškumą, savarankišką mąstymą, mokysime įvairiose situacijose atskirti gerį nuo blogio, ugdysime gebėjimą stebėti ir visapusiškai analizuoti įvairius gyvenimo reiškinius, tuo giliau mokiniai suvoks bendražmogiškąsias vertybes. Taip žengsime humaniškumo principo realizavimo kryptimi.

Kitas labai svarbus principas pedagoginiame procese yra demokratiškumo principas. “Demokratiškumas - tai visuomenės (organizacijų, kolektyvų ir pan.) toks tvarkymas, kuris pagrįstas jos narių savaveiksmiškumu, aktyvumu, vadovaujančių organų renkamumu ir panašiai, kada vykdoma daugumos valia”, - rašė profesorius V. Rajeckas. Šis principas turi įtakos mokinių ir mokytojų santykiams. Jeigu vieno žmogaus laisvė trukdo kito žmogaus laisvei, tai demokratiškumo nėra. Kaip nėra absoliučios tiesos, taip nėra ir negali būti absoliučios demokratijos. Ypač sunku ją pasiekti tarp nelygiaverčių partnerių. Matoma didelių skirtumų: pirmiausia amžiaus, patirties, išprusimo, be to ir atsakomybę už mokymosi rezultatus mokyns ir mokytojas suvokia nevienodai. Bet vis dėlto bendrų sąlyčio taškų įgyvendinant demokratiškumo principą reikia ieškoti ir surasti.

Santykių demokratiškumas ir nuoširdumas mokykloje priklauso ir nuo mokinių tėvų, ir nuo visuomenės. Mokykla pirmiausia turi būti atvira. Ypatingas vaidmuo turi priklausyti šeimai kaip svarbiausiai žmogaus vystymo ir auklėjimo terpei. Šeimoje vaikai gauna pagrindus tolimesniam asmenybės formavimuisi. Sovietmečiu buvo akcentuojamas vaiko, mokinio pažinimas. Siekiant geriau pažinti mokinius, reikėjo gerai pažinti ir tėvus, tai yra aplinką, kurioje vaikas auga. Autoritarinė mokyklos sistema įsakmiai reikalavo, kad kiekvienas mokytojas būtinai aplankytų visas auklėjamosios klasės šeimas ir turėtų lankymo protokolus (Šventickas, 1997).

Pažiūra, kad mokykla yra tik mokymosi ir žinių įgijimo vieta visokeriopai žalinga. Joje tik rengiamasi gyvenimui. Mokyklos dienų gyvenimo jau niekada nepakartos nei mokiniai nei

mokytojai. Todėl mokyklinis gyvenimas turi būti džiaugsmingas ir turiningas. Tam labai svarbi bendravimo atmosfera. Suaugusiojo ir vaiko ar jaunuolio santykiai yra specifiški, bet visada jie gali būti nuoširdūs ir natūralūs, pagrįsti pasitikėjimu, visišku atvirumu, nuoširdumu, pagarba, besąlygišku priėmimu, meile ir atsakomybe. Tik tada galima tikėtis darnios ir išmintingos visuomenės.

Mokytojo sąveika su mokiniais yra nuolat kintanti, daugialypė, nereguliari. Jis turi elgtis lanksčiai, ypač netikėtose situacijose. Mokytojas yra atsakingas už visą klasės aktyvumą. Mokymas yra toks unikalus, kad jo neįmanoma nei detaliai aprašyti, nei apibrėžti (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Ugdymo procese dalyvauja visi žmonės, tuo būdu jie yra ugdymo dalyviai. Žmogus yra visą gyvenimą besiauklėjanti būtybė. Iš ugdymo dalyvių išsiskiria asmenys, kurių veiklai būdinga ugdomoji funkcija. Šiuos asmenis galima vadinti ugdymo veikėjais. Specialiai paruoštus ugdymo veikėjus, dirbančius ugdymo institucijose, vadiname pedagogais-specialistais. Tai – mokytojai, dėstytojai, auklėtojai ir kt. (Jovaiša, Vaitkevičius, 1987).

Pagal LR Švietimo įstatymą (2003) mokytojas – asmuo, ugdantis ir mokantis mokinius pagal formaliojo arba neformaliojo švietimo programas, o mokinys – asmuo, kuris mokosi.

Pastaraisiais metais ugdymo filosofų, edukologų, psichologų dėmesio centre vis dažniau atsiduria etiniai mokytojo darbo aspektai, jo asmenybės ypatumai, santykiai su vertybėmis. Plečiasi mokytojo atsakomybės ribos: nuo tarpininko tarp mokymo programos ir mokinių, prie išsilavinusio, laisvo ir atsakingo žmogaus ugdymo (Lepeškienė, 2001).

Mokytojo profesija, lyginant su kitomis profesijomis, pasižymi išskirtinumu, kuris iki šiol nėra tinkamai atpažintas ir įvertintas. Civilizacija nesukūrė mokytojui jokių pagalbinių instrumentų iš esmės palengvinančių jo darbą. Mažai tikėtina, kad kada nors žinios, vertybės, kultūra besimokančiam individui galėtų būti perteikiamos elektromagnetinėmis bangomis ar laidais, išvengiant ilgalaikių pedagogo ir besimokančiųjų pastangų bei valios. Maža to, kad mokytojas neturi efektyvių pagalbinių instrumentų, jis šiandien apskritai nebeturi sąjungininkų, talkintojų (Jonynienė, Juodaitytė, 2006).

Mokytojo asmenybė ir jo atsidavimas darbui – būtini profesionalumo elementai. Mokytojo darbo efektyvumo rodikliu, greta mokinių kognityvinių (pažintinių) pasiekimų, laikomas ir afektinis (emocinis) mokinių brendimas. Mokytojo pasitikėjimas mokiniais kaip svarbi nuostata, užtikrinanti ne tik gerus tarpusavio santykius, bet ir skatinanti prasmingą išmokimą bei mokinių asmenybės brendimą. (Lepeškienė, 2001).

Šeima ir mokykla – dvi institucijos, vieningai (kartais ir skirtingai) veikiančios jaunąją kartą. Mokyklos atžvilgiu šeima yra pirmoji ir svarbiausioji auklėjimo grandis su skirtingomis auklėjimo sąlygomis, struktūra ir galimybėmis. Auklėjimą šeimoje reikėtų suprasti, kaip asmenybės ugdymą:

nuo gimimo vaikas bendraudamas su tėvais ir kitais šeimos nariais, perima jų vertybes, mokosi suprasti socialinę aplinką, leidžia laisvalaikį, atlikdamas tam tikras pareigas mokosi atsakomybės ir pareigingumo (Dapkienė, 2003).

Mokyklos ir šeimos bendradarbiavimo svarba akcentuojama visuose mokyklai skirtuose dokumentuose, metodiniuose leidiniuose. Keletas jų:

1) Lietuvos Respublikos Švietimo įstatyme (2003) rašoma: „Mokytojai turi bendradarbiauti su mokinių tėvais (globėjais, rūpintojais) sprendžiant vaikų mokymo ir auklėjimo klausimus;

2) Lietuvos bendrojo lavinimo bendrosiose programose (2003) pažymima: „Klasės vadovas įpareigotas rūpintis savo klasės geru klimatu, visu ugdymo procesu. Jis ieško būdų gerai pažinti mokinius, jų aplinką, sėkmes ir nesėkmes, kad galėtų pats ar su kolegomis bei tėvais suteikti jam pagalbą“;

3) Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatuose (1999) į klasių vadovų pareigas įrašytas ir toks punktas: „bendrauti su kiekvienu moksleiviu ir jo šeima, burti klasėje dirbančius mokytojus ir kitus mokyklos darbuotojus (bibliotekininkas, psichologas, specialusis pedagogas, socialinis pedagogas, medicinos darbuotojas, papildomo ugdymo organizatorius ir kt.) efektyvinant klasės moksleivių ugdymą.

Ugdymo veikėjams keliama daug įvairių reikalavimų. Ne visada aišku kuo jie grindžiami. Bendrieji reikalavimai ugdymo veikėjams grindžiami pašaukimu. Tiesa, ir jame priskaičiuota daug įvairių bruožų. Ugdytoju gali būti turtingas žmogus. Toks jis būna kai jo veiklos motyvacijoje dominuoja dvasinių vertybių poreikis. Jis pasireiškia interesu ideologijai, mokslui, menui, dorovinėms vertybėms. Jis ir skatina domėtis ideologiniais, pasaulėžiūriniais asmenybės gyvenimo klausimais.

Pedagoginio darbo tikslai, objektas ir priemonės skiriasi nuo kitų darbo sričių. Jo tikslas keisti žmogų, augančią kartą padaryti kultūros paveldėtoja, išmokyti augančią kartą padaryti kultūros paveldėtoja, išmokyti gaminti materialines ir dvasines vertybes. Auklėjimo objektas – žmogus su būdingomis biologinėmis ir dvasinėmis savybėmis – asmenybė. Šis objektas kartu yra subjektas – savitas, turintis patirtį, visa vertinantis, aktyvus, gyvenimo veikėjas.

Ugdymo objektą veikia įvairios įtakos šeimoje, mokykloje, už jos ribų. Mokymąsi veikia televizija, radijas, žurnalai, knygos, auklėjimą tie patys veiksniai ir atsitiktiniai žmonės.

2.4. Vaiko teisių ir pareigų mokymas ir integracija į ugdymo procesą

Supažindinimas su vaiko teisėmis ir jų įgyvendinimas – svarbi demokratinės valstybės piliečio ugdymo mokykloje dalis. Kurti ir išlaikyti demokratinę valstybę gali tik piliečiai, savo gyvenimą, veiklą grindžiantys pagarba žmogaus teisėms, pareiga bei atsakomybe. Supažindinimo su teisėmis ir pareigomis nereikėtų sieti su atėjimu į mokyklą ar tik tam tikra jos pakopa. Šis procesas užsimezga šeimoje: čia vaikas pradeda suvokti savo teises ir pareigas. O mokykloje tai tikslingai, kryptingai tęsiama turtinant jo patirtį, ją apibendrinant, papildant, jei reikia, taisomi neigiamo patyrimo padariniai. Supažindinimas su vaiko teisėmis nėra naujas reiškinys pradinėje mokykloje. Vaikai visuomet buvo rengiami gyventi teisių ir pareigų pasaulyje. Keitėsi tik požiūris į vaiką, jo teisių supratimas (Jevsejevienė, 2004).

Vaiko teisių mokymas – visapusiško asmenybės ugdymo, padedančio jau harmoningai vystytis ir sėkmingai integruotis į socialinę bei kultūrinę aplinką, dalis. Vaikų teisių mokymas nėra vien tik supažindinimas su jas apibrėžiančiais dokumentais, žinių perteikimas (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika, 1999). Ko reikėtų siekti, nurodomas ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (1996) 29 straipsnyje:

Valstybės dalyvės susitaria, kad vaiko lavinimo tikslas turi būti:

- a) kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus;
- b) ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, taip pat principams, paskelbtiems Jungtinių Tautų Įstatuose;
- c) ugdyti vaiko pagarbą tėvams, savo kultūriniam identitetui, kalbai ir vertybėms; šalies, kurioje vaikas gyvena; civilizacijoms, kurios skiriasi nuo jo paties civilizacijos;
- d) parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais;
- e) ugdyti pagarbą gamtai.

Vaiko teisės yra paprasčiausiai žmogaus teisės. Vaiko teisės rodo universalų bei ypatingą vaikystės statusą. Jei žmogaus teisės galioja visiems žmonėms, kodėl reikia atskirai kalbėti apie vaiko teises? Todėl, kad:

- 1) ne visais laikais buvo pripažintos vaikų teisės, ir net šiandien pasitaiko žmonių, neigiančių, kad vaikai gali turėti teisių. Ilgą laiką vaikai buvo traktuojami kaip suaugusiųjų turimų teisių objektai, o ne kaip savarankiški teisių „turėtojai“ ar subjektai. Buvo pripažįstamos gyvūnų,

bet ne vaikų teisės. Vaiko teisėms reikia išskirtinio dėmesio, norint pabrėžti, kad vaikai atskira žmonių grupė, turinti savo teises;

2) vaikai turi įvairiausių poreikių, bet nesugeba savęs apginti. Suaugusiųjų teisės kartais skiriasi nuo vaikų teisių, ir priešingai – vaikai gali turėti kitokių teisių negu suaugusieji. Kalbėti apie žmogaus teises (ar apie moterų teise), bet neišskirti ypatingų vaikų teisių, yra per maža, kad ši visuomenės grupė būtų netinkamai apsaugota ar pripažinta. Tokiu atveju, kaip ir praeityje, vaikai lieka „nematomi“;

3) nors vaikai minimi žmogaus teisių dokumentuose, bet dažniausiai pavieniuose punktuose, kurie gali būti nepastebėti arba atskirai įgyvendinti. Šie punktai nesudaro vientiso vaiko teisių dokumento, kuris galėtų užtikrinti visišką vaikų apsaugą bei globą (Bulotas, 2003).

Taigi supratimo apie vaiko teises ir jų įgyvendinimo pamatą sudaro:

- tinkamų nuostatų, vertybių sistemos, charakterio savybių ugdymas;
- elgesio įgūdžių ir įpročių lavinimas;
- elementarių žinių suteikimas.

Ypač svarbu padėti vaikui suvokti, kad jis unikali, savo teises turinti asmenybė – visuomenės narys. Ir jis gyvena tarp kitų taip pat unikalių ir savo teises turinčių asmenybių. Dėl to reikia rūpintis ne tik savo teisėmis, bet atsižvelgti ir į kitų teises. Vaiko teisės neturi priešinti su jo bendraamžiais ar kitais žmonėmis, o turi padėti siekti darnių santykių (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika, 1999).

Kad vaiko teisių būtų mokoma sėkmingai, pirmiausia reikėtų užtikrinti šiam procesui būtinas sąlygas. Tai tinkama mokyklos aplinka, tinkamas klasės (grupės) klimatas, tam pasirengęs mokytojas.

Tinkama mokyklos aplinka. Svarbu rūpintis, kad mokinys būtų ugdomas aplinkoje, kuriame vertinama kiekviena asmens individualybė, gerbiamas jo orumas, pripažįstamos kiekvieno asmens teisės. Šiomis nuostatomis turėtų būti grindžiamas visas mokyklos gyvenimas, pradedant jo organizavimu ir baigiant kasdienine veikla. Mokykloje turėtų būti nustatyta bendra vertybių sistema (išskiriant tai, kas yra neiginčytina ir dėl ko galima diskutuoti), siekiama, kad visi bendruomenės nariai (darbuotojai, mokiniai ir tėvai), jos laikytųsi perduotų kietiems ir tobulintų.

Netinkama mokymosi aplinka – fizinio ir emocinio saugumo nepakankamumas, besimokančiojo aktyvumo ribojimai, nepagarba vaiko nuomonei, nelygiateisis mokinio ir mokytojo bendravimas, neaiškus mokinių pasiekimo vertinimas – gali prisidėti prie mokymosi nesėkmių, taip pat formuoti neigiamą mokymosi nuostatą. Ankstyvoji asmeniškai neigiama ir nesėkminga mokymosi patirtis mokykloje gali lemti vaikų neigiamą nuostatą mokymosi atžvilgiu ateityje, vėlesniais amžiaus tarpsniais: jie neturės mokymosi motyvų, jei remdamiesi savo gyvenimo

patirtimi mano, kad mokymasis susijęs su įtampa, baime ir pažeminimu, jie nenorės dėti pastangų ir investuoti laiko ar pinigų į tolesnį mokymąsi, tobulinimąsi (Jonynienė, Teresevičienė, 2003).

Tinkamas klasės (grupės) klimatas. Mokyklos aplinkai keliami reikalavimai turėtų būti įgyvendinami ir klasėje (grupėje), kur mokinys praleidžia daugiausia laiko. Čia svarbu mokytojui kartu su mokiniais nustatyti aiškia vertybių sistemą, bendrus siekius ir numatyti jų įgyvendinimo būdus. Reikėtų rūpintis tuo, kad būtų sukurta jauki bendravimo ir bendradarbiavimo atmosfera, kur kiekvienas siektų tobulinti save, būti darnios klasės nariu. Mokinys turi jausti, kad jis yra svarbus kaip asmenybė, kad išklausoma jo nuomonė ir jos paisoma, kad jis priimamas toks, koks jis yra santykių (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika, 1999). Pagal LR švietimo įstatymo (2003) 24 straipsnio 1 dalį nurodoma sudaryti sąlygas mokytojams toliau mokytis, sukurti aplinką, skatinančią mokyklos plėtrą bei mokytojo profesinį tobulėjimą, ir teikti reikalingą informacinę, ekspertinę ir konsultacinę pagalbą.

Vaiko teisių mokymas ir įgyvendinimas yra platesnė sąvoka nei vaiko teisių konvencijos straipsnių aiškinimas. Šio proceso paskirtis – ugdyti asmenybę, suvokiančią (ir apskritai žmogaus) teisių esmę, pasiryžusią ir gebančią gyventi taip, kad būtų gyvendintos ne tik jo paties, bet ir kitų vaikų teisės. Šito negalima pasiekti tik perduodant žinias. Žinojimas ir supratimas yra svarbu, tačiau nelemia nuostatų, įpročių, elgsenos, užtikrinančių, kad bus siekiama įgyvendinti savo ir kitų žmonių teises.

3. EMPIRINIO TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODIKA. GAUTŲ REZULTATŲ ANALIZĖ

3.1. EMPIRINIO TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODIKA

Mokykla traktuojama kaip įtakingiausia po šeimos vaiko vystymąsi ir socializaciją apsprendžianti institucija, nes čia perteikiamos žinios apie kultūrinės ir socialines vertybes, taikomos formalios vaikų ugdymo metodikos, vaikai mokykloje praktikuoja daugelį žmonių tarpusavio sąveikos darinių (akademinių, socialinių, bendradarbiavimo konkurencijos ir pan.). Mokykla veikia vaiko vystymąsi pagrindiniais jo vystymosi etapais ir plačiu spektru – veikia daugelį vaiko charakteristikų. Pažymima, kad mokykla yra palanki institucija tyrinėti klausimus apie vaiko teises (Hart, 1998).

Tyrimui atlikti naudotas anketinės apklausos metodas. Pasirinktos dvi respondentų grupės – moksleiviai, mokytojai. Siekiant įvertinti skirtingas respondentų patirtis, t.y. rasti jų patirties panašumus ir skirtumus, kai kurie klausimai anketose buvo vienodi visoms respondentų grupėms (žiūr. 1 ir 2 priedas). Tyrimas buvo atliekamas 2008 metų kovo – balandžio mėnesiais.

Tyrimo empirinę bazę sudarė 200 mokinių ir 84 mokytojai. Iš jų 102 (51 mergaitė ir 51 berniukas) buvo Plungės miesto „Ryto“ vidurinės mokyklos moksleiviai ir 98 - Viekšnių gimnazijos (58 mergaitės ir 40 berniukas) mokiniai. 34 mokytojai apklausti Viekšnių gimnazijoje ir 50 mokytojų Plungės „Ryto“ vidurinėje mokykloje. Visi tiriamieji moksleiviai respondentai buvo 15 – 17 metų.

Anketas (žiūr. 1 priedas) mokiniams ruošiau remdamasi moksline literatūra, bei kai kuriais klausimais iš Ž. Jonynienės straipsniuose aprašytų tyrimų. Šių anketų tikslas buvo išsiaiškinti kiek mokiniai žino apie savo teises, kaip vykdo pagrindines pareigas mokykloje. Tyrimo duomenys nagrinėjami lyties aspektu. Gauti duomenys lyginami tarpusavyje, bei su mokslinių šaltinių ir mokslininkų atliktų tyrimo rezultatų duomenimis.

Mokytojams skirta anketa (žiūr. 2 priedas) taip pat sudaryta remiantis moksliniais šaltiniais, siekiant išsiaiškinti kaip mokytojai žino vaiko teises, kaip jos yra vykdomos mokykloje, ką pastebi moksleivių kasdieninėje veikloje ir ar mokiniai vykdo savo pagrindines pareigas. Gauti duomenys analizuojami ir lyginami pasitelkiant mokslinę literatūrą.

Duomenys apdoroti ir paveikslai formuoti MS Excel programa. Moksleivių ir mokytojų anketinės apklausos duomenys pateikiami lentelėmis ir stulpelinėmis diagramomis. Gauti anketinių duomenų rezultatai išreiškiami procentais.

3.2. Mokinių anketinės apklausos gautų rezultatų rezultatų ir analizė

Išanalizavusi mokslinę literatūrą apie mokinių teises ir pareigas, sudariau anketas mokiniams (žiūr. 1 priedas), kurios yra skirtos tikslu išsiaiškinti kaip yra vykdomos mokinių teisės ir pareigos mokykloje. Abiejų mokyklų moksleiviams buvo pateikti vienodi klausimynai.

Tyrimo duomenys nagrinėjami lyties bei regioniniu aspektais ir atliekama lyginamoji analizė.

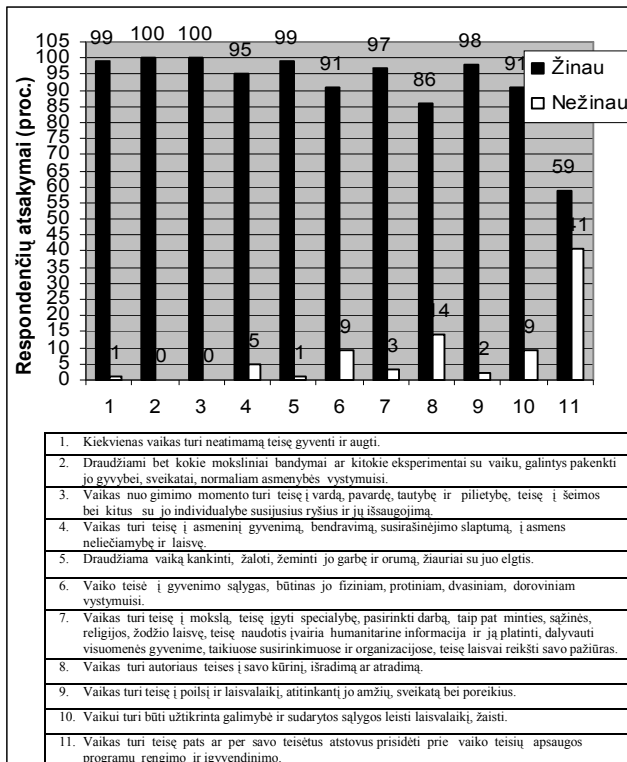
Tiriamoji charakteristika. Anketinėje apklausoje dalyvavo 200, 9-12 klasės mokinių (15-17 metų) iš Plungės „Ryto“ vidurinės mokyklos (51 mergaitė ir 51 berniukas) ir „Viešnių“ gimnazijos (58 mergaitės ir 40 berniukų). Vaikų pasiskirstymą procentais žiūrėkite 1 lentelėje.

1 lentelė

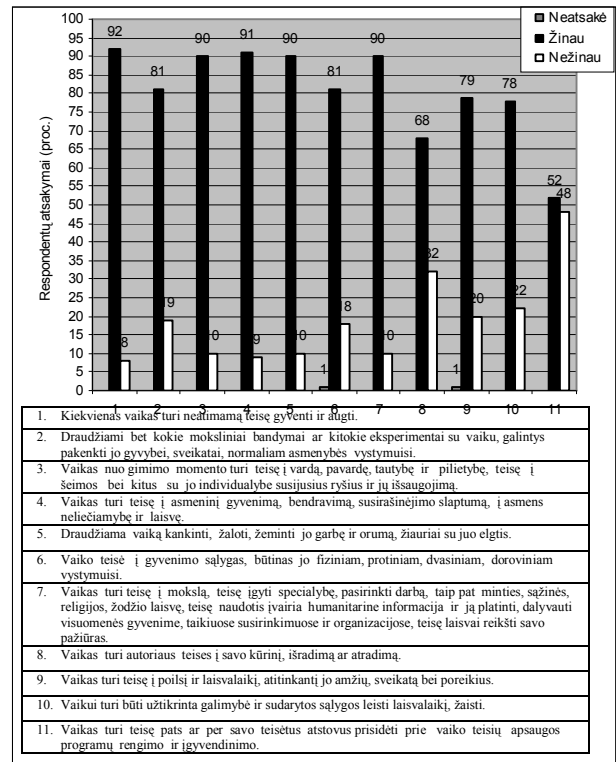
Moksleivių duomenų pasiskirstymo lentelė (%)

Miestas	PLUNGĖ (mergaitės n=51, berniukai n=51)(%)	VIEŠŅIAI (mergaitės n=58, berniukai n=40) (%)
Mokinių lytis		
Mergaitės	50	59
Berniukai	50	41

Pirmuoju anketos klausimu (žiūr. 1 priedas) prašoma, kad mokiniai pažymėtų kurias iš pagrindinių vaiko teisių, pagal JT Konvencija bei LR vaiko teisių pagrindų įstatymą, mokiniai žino.

1 pav. Mergaičių žinios apie pagrindines vaiko teises (n=109).

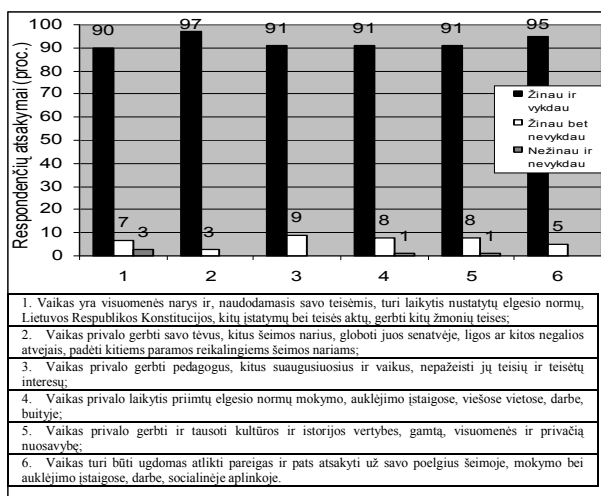
2.pav. Berniukų žinios apie pagrindines vaiko teises (n=109).

1 ir 2 paveikslėlyje pateikti mokinių atsakymai, kurie atspindi mokinių žinias apie pagrindines vaiko teises. Jie galėjo pasirinkti atsakymus: „žinau“ ir „nežinau“. Dauguma mokinių š išvardintąsias teises žino. Palyginus mergaičių ir berniukų gautus duomenis matome, kad mergaitės geriau nei berniukai žino pagrindines vaiko teises (beveik visi mergaičių atsakymai yra virš 90%). Pagal galutinius rezultatus, tiek berniukai (68%) tiek mergaitės (86%) mažiausiai žino, jog turi teisę į savo kūrinį, atradimą ir pan. Iš to galima spręsti, kad mokinys nežino kiek turi teisės į savo kūrinį, kad pats savarankiškai (ar su kitų pagalba) gali nuspręsti kaip juo disponuoti, afišuoti ir pan. Mokiniai turi žinoti, jog jie patys, tiesiogiai įgyvendina autorines teises į savo kūrinius, atradimus, išradimus.

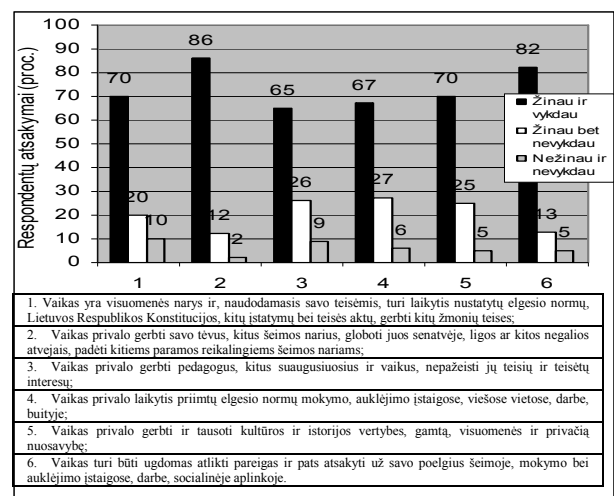
Taip pat dauguma apklaustųjų respondentų nežinojo, kad turi teisę pats ar per savo teisėtus atstovus prisidėti prie vaiko teisių apsaugos programų rengimo ir įgyvendinimo (žiūr. 1 ir 2 pav. Nr. 11.). Šiek tiek daugiau nei puse respondentų žinojo šią teisę (mergaičių - 59%, berniukų - 52%). Iš to galima spręsti, kad mokiniai neprisideda ir nežino, jog gali daryti įtaka su vaiko teisių apsauga susijusioms programoms, bei jų įgyvendinimui.

Iš visų gautų respondentų atsakymų matome (žiūr. 1 ir 2 pav.), kad mokiniai, tiek berniukai, tiek mergaitės žino, kokios yra pagrindinės vaiko teisės. Tik nedidelė dali respondentų vienos ar kitos teisės nežino. Geriau pagrindines vaiko teises žino mergaitės (beveik visi atsakymai yra virš 90% ir tik dviejų pagrindinių vaiko teisių mergaitės, t.y. Nr. 8 (86%) ir Nr. 11 (59%) žinojo mažiau. Berniukai šiek tiek prasčiau negu mergaitės žino pagrindines vaiko teises. Tik 5 atsakymai yra virš 90% (žiūr. 1 ir 2 pav.), t.y. teisės Nr. 1, 3, 4, 5, 7. Kitų pagrindinių vaiko teisių žinojimas svyruoja nuo 52% iki 81%.

Sekantis anketos klausimas, mokiniams buvo pateiktas tam, kad sužinoti ar mokiniai žino ir vykdo/nevykdo pagrindines vaiko pareigas (žiūr. 3 ir 4 pav.).

3 pav. Mergaičių pagrindinių teisių vykdymas (n=109).

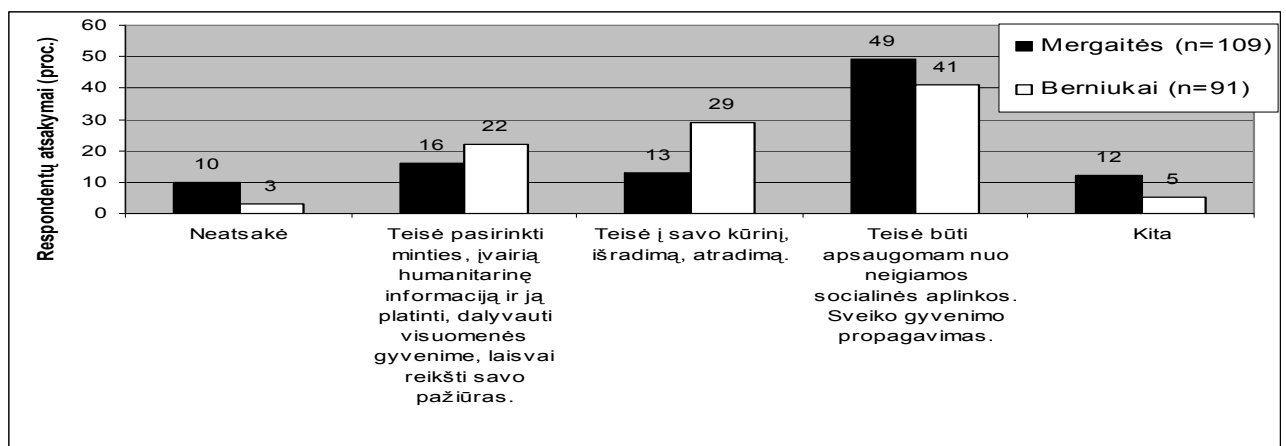
4 pav. Berniukų pagrindinių teisių vykdymas (n=91).

Iš gautų anketinių duomenų rezultatų matosi, kad mergaitės visas pagrindinės vaiko pareigas žino ir vykdo, nes dauguma atsakymų yra virš 90% (žiūr. 3 pav.). Labiausiai žinoma ir vykdoma mergaičių pagrindinė vaiko pareiga yra Nr. 2 (žiūr. 3 pav.) - 97%. Antra, labiausiai žinoma ir vykdoma pareiga yra Nr. 6 (žiūr. 3 pav.)- 95%. Nr. 3-4-5 pareigos yra įvertintos vienodai – po lygiai, t.y. - 91%. Nedidelė dalis mergaičių pagrindinių vaiko teisių nevykdo, nors jas ir žino. Iš visų pateiktų pagrindinių vaiko pareigų (žiūr. 3 lentelė) žino, bet nevykdo 1 - 7%, 2 - 3%, 3 - 9%, 4 - 8%, 5 - 8%, 6 - 5% respondenčių.

Berniukų gauti atsakymų rezultatai buvo prastesni nei mergaičių (žiūr. 4 pav.). Daugiausiai berniukai, kaip ir mergaitės, žino ir vykdo Nr. 2 (86%) ir Nr. 6 (82%) pareigas. Visos kitos moksleivių žinomos ir vykdomos pagrindinės vaiko pareigos buvo nuo 65% iki 70%. Žino, bet nevykdo vaiko pareigų taip pat daugiau berniukai nei mergaitės, jų atsakymų rezultatai svyruoja nuo 12% (Nr.2.) iki 27%. Daugiausiai, žino bet nevykdo pareigos Nr. 4 (27%). Matyt, paaugliškas amžius trukdo berniukams laikytis priimtų elgesio normų mokyklose, namuose, bei kitose vietose.

Taipogi, gauti rezultatai parodo, kad berniukai nežino ir nevykdo pagrindinių vaiko pareigų labiau nei mergaitės. Daugiausiai nežino ir nevykdo berniukų (žiūr. 4 pav.) pirmosios (10%), trečiosios (9%) ir ketvirtos (6%) pagrindinės vaiko pareigos. Likę respondentų atsakymai svyruoja nuo 2% iki 5%.

Sekančiu mokiniams sudarytos anketos klausimu, norėjau sužinoti kokia iš pateiktų vaiko teisių mokykloje nepasireiškia (žiūr. 5 pav.). Šis klausimas mokiniams buvo pateiktas remiantis Ž.Jonyrienės atlikto tyrimo(1994-2004) klausimyno klausimu.

5 pav. Labiausiai nepasireiškianti teisė mokykloje

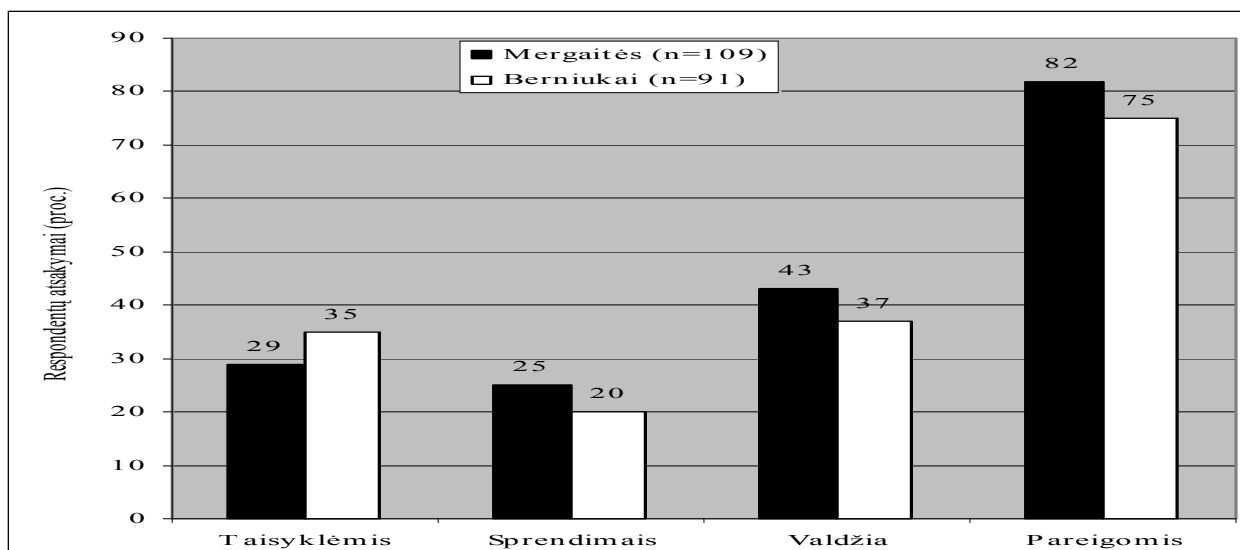
Gauti anketinės apklausos rezultatai parodė, jog labiausiai tiek berniukams, tiek mergaitėms (žiūr. 5 pav.) labiausiai trūksta teisės „būti apsaugotam nuo neigiamos socialinės aplinkos ir sveiko gyvenimo propagavimas“. Taip atsakė 49% mergaičių ir 41% berniukų. Iš to galima spręsti, jog

mokykloje, mokiniai yra įtakojami neigiamos socialinės aplinkos (kokia jinai bebūtų žvelgiant paauglių akimis) ir labiau norėtų, kad būtų propaguojamas sveikas gyvenimo būdas.

Antra pagal nepasireiškimą teisė mokykloje, anot respondentų berniukų yra „Teisė į savo kūrinį, išradimą, atradimą“. Ji nepasireiškia 29 % respondentų berniukų. Nors, žiūrint į 2 paveikslo duomenis, daugiausiai berniukų ir nežino šios teisės, dėl to, matyt, ji labiausiai ir nepasireiškia. Mergaitėms ši teisė pagal nepasireiškimą mokykloje lieka trečia - 13%, nes jų nuomone, antroji pagal nepasireiškimą teisė mokykloje yra pasirinkti minties, įvairią humanitarinę informaciją ir ją platinti, dalyvauti visuomenės gyvenime, laisvai reikšti savo pažiūras. Taip pažymėjo 16% mergaičių. O berniukams ši teisės lieka trečia - 22%.

Į pateiktą klausimą visiškai neatsakė (žiūr. 5 pav.) 10% mergaičių ir 3% berniukų. Prie atsakymo varianto „Kitas“ (12% mergaičių ir 5% berniukų), buvo mokinių komentarai, pvz.: „trūksta saugumo“, „ramesnio gyvenimo mokykloje“.

Sekantis anketos klausimas, buvo skirtas išsiaiškinti kuo skiriasi mokytojo ir mokinių teisės mokykloje (žiūr. 6 pav.). Mokiniai galėjo pažymėti po kelis atsakymus, kurie jų nuomone turi įtakos skirtumams tarp mokytojų ir mokinių teisių. Šis klausimas, taip pat buvo panaudotas iš Ž.Jonynienės atlikto tyrimo(1994-2004) klausimyno.

6 pav. Mokytojų ir mokinių teisių skirtumai.

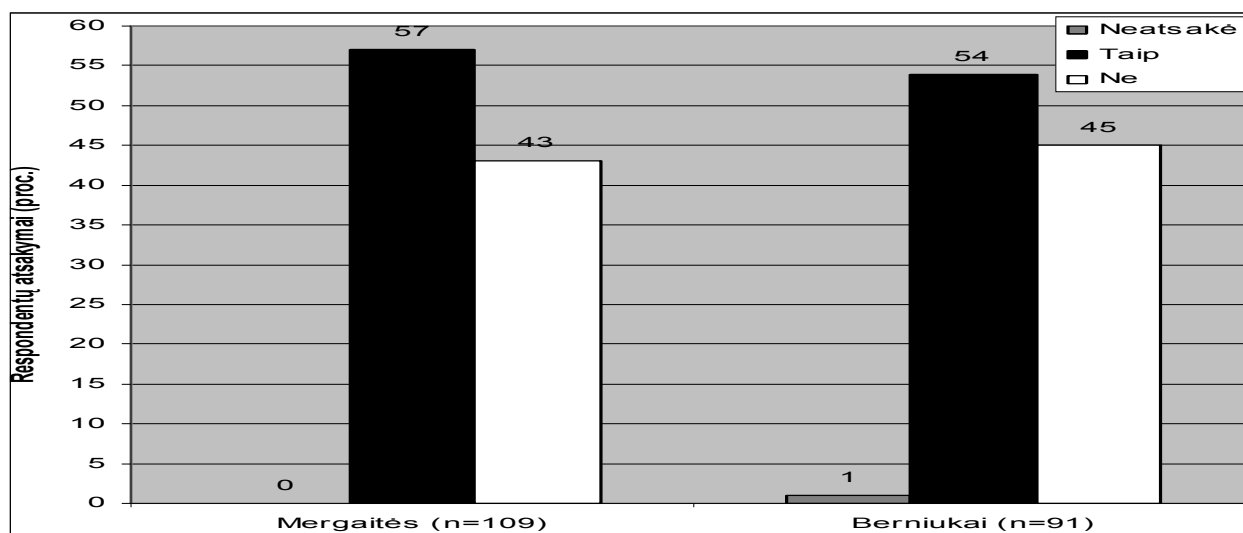
Pagal gautus duomenis, anot respondentų, matome, kad labiausiai mokytojus ir mokinius skiria „pareigos“ (žiūr. 6 pav.), taip pasisakė daugiausiai respondentų, tiek berniukų (75%) tiek mergaičių (82%). Antra, kad mokytojus, bei mokinius skiria valdžia pasisakė 43% mergaičių ir 37% berniukų. Jog skiriasi mokytojų ir mokinių teisės „Taisyklėmis“, atsakė mažesnė dalis

respondentų (29% mergaičių ir 35% berniukų), o mažiausiai mokytojus nuo mokinių skiria „Sprendimai“ (25% mergaičių ir 20% berniukų). Berniukų ir mergaičių nuomonės buvo panašios.

Pagal Ž. Jonynienės atlikto tyrimo (1994-2004), mokytojų ir mokinių teisės daugiausiai skyrėsi „valdžia“ (60%). Mokytojas, kaip teigė Ž. Jonynienės apklaustieji respondentai, turi daugiau valdžios, mokyklos valdžios nelygiateisis bendravimas, su mokiniiais. Anot, respondentų komentarų, mokytojams leidžiama viskas. Mokytojai, daugiau ar mažiau yra šeimnininkai, o vaikai - ne.

Vadinasi, dabar situacija yra pasikeitusi, nes valdžia mokytojus nuo mokinių ne taip stipriai skiria. Pagal mano atlikto tyrimo duomenis, mokytojus nuo mokinių labiausiai skiria pareigos, o tik paskiausiai valdžia, taisyklės, pareigos.

Išsiaiškinimui, ar mokykloje vyrauja smurtas, buvo skirti keletas klausimų sudarytoje anketoje. 2006 m. tyrimo „Vaikų nuomonė apie smurtą“¹ duomenų analizė parodė, kad didžiausia grėsmė patirti smurtą kyla mokykloje, taip teigė 54 proc. berniukų ir 66 proc. mergaičių, o ne kitoje aplinkoje. Vaikų nuomone, labiausiai prieš vaikus smurtauja bendraamžiai ir vyresni vaikai. Tik 10 proc. vaikų nurodė, kad jie mokyklose jaučiasi saugiai (Uscila, 2007). Plungės miesto ir Viekšnių miestelio moksleivių atsakymų rezultatai matomi 7 paveiksle.

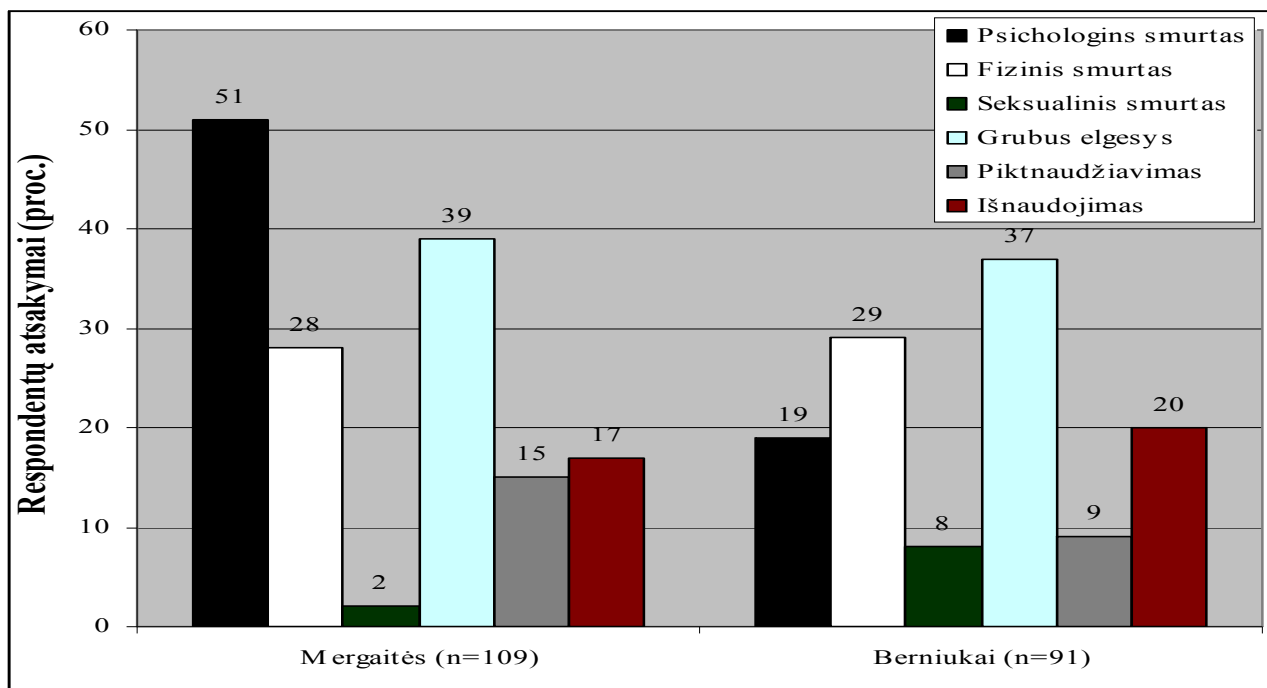
7 pav. Smurto patyrimas mokykloje

Kad smurtą patiria mokiniai tirtose mokykloje (žiūr. 7 pav.) atsakė daugiau nei 50% respondentų (57% mergaičių ir 54% berniukų). Lietuva yra viena iš nedaugelio valstybių,

¹ Tyrimą atliko LVTGO „Gelbėkit vaikus“. Tyrimo populiacija: šešių Lazdynų ir Karoliniškių mikrorajono mokyklų 11 – 17 metų moksleiviai. Respondentų skaičius ir amžius: N = 582, amžius 11 – 17 m. Tyrime dalyvavo 299 berniukai ir 283 mergaitės.

nepriėmusi įstatymo, saugančio vaikus nuo mokytojų smurto. Per pastaruosius trejus metus buvo pradėti dvidešimt šeši ikiteisminiai tyrimai dėl pedagogų smurto prieš savo mokinius (Gricevičius, 2007). Palyginus 2006 metų tyrimo duomenis ir dabartinius rezultatus išlieka panašūs. Tačiau vis dažniau ir garsiau žiniasklaida bei kitos tarnybos afišuoja baisesnes ir žiauresnes mokinių smurto apraiškas prieš kitus mokinius.

Tam, kad išsiaiškint kokį smurtą respondentai patiria mokykloje, buvo pateiktos smurto rūšys: psichologinis, fizinis, seksualinis, grubus elgesys, piktnaudžiavimas ir išnaudojimas (žiūr. 8 pav).

8 pav. Patiriamo smurto rūšys mokykloje.

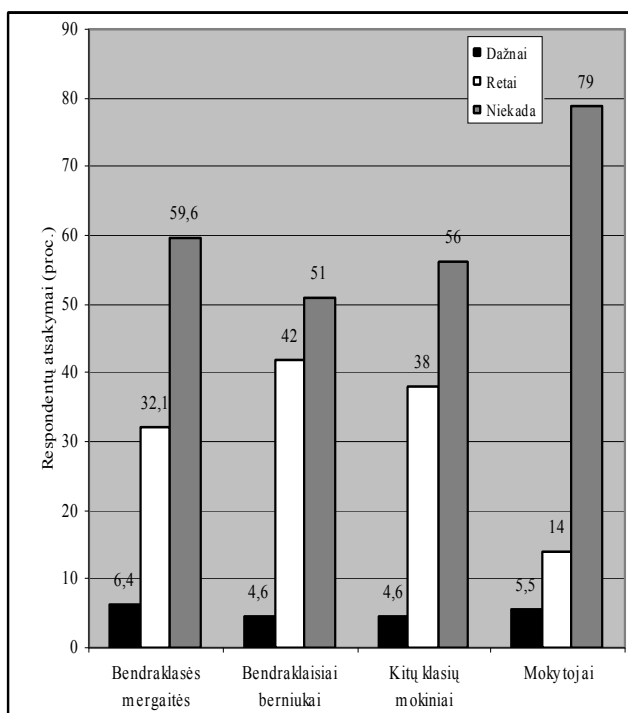
Iš 8 paveikslo matome, kokį smurtą mokiniai patiria mokykloje. Mergaitės daugiausia įvardijo, jog patiria psichologinį smurtą (48 %, berniukų - 18%), o berniukai – grubų elgesį (40%, mergaičių - 38%). Panašiai, tiek berniukai, tiek mergaitės, pažymėjo jog patiria fizinį smurtą – mergaitės 28%, berniukai - 29%. Mažiausiai respondentų patiria seksualinį smurtą mokykloje - 2% mergaičių ir 8% berniukų. Berniukai paminėjo, jog prie jų seksualiai priekabiuoja mergaitės. O mergaitės atvirkščiai.

Pagal Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2007 metais vykdytą tyrimą (buvo apklausta 200 moksleivių, dalyvavo 116 – mergaičių ir 84 - berniukai). Šiame tyrime atsiskleidė, kad iš visų moksleivių tik po 2 % respondentų patiria fizinį smurtą, kartais fizinį smurtą patiria 34% berniukų ir 19% mergaičių. Psichologinį smurtą, anot respondentų, patiria 10% berniukų ir 4% mergaičių. Kartais, psichologinį smurtą, atlikto tyrimo duomenimis patiria 30% berniukų ir 35%

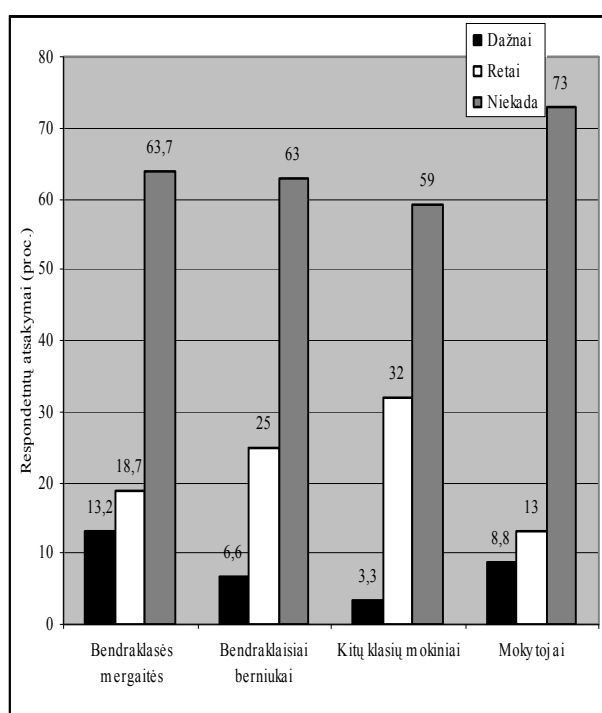
mergaičių. Seksualinį smurtą, anot apklaustųjų respondentų, patiria retai (3,6% mergaičių ir 0,4% berniukų).

Palyginus mano gautus anketinės apklausos rezultatus ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2007 metais vykdyto tyrimo rezultatus panašūs rezultatai išlieka. Tačiau mano apklaustųjų respondentų nuomone (žiūr. 6 pav) mokyklose didesnis yra psichologinis smurtas (skirtumas apie 15%).

Kas dažniausiai smurtauja prieš mokinius buvo siekta išsiaiškinti devintuoju anketos klausimu (žiūr. 9 ir 10 pav.).

9 pav. Mergaičių patiriamas smurtas mokykloje (n=109).

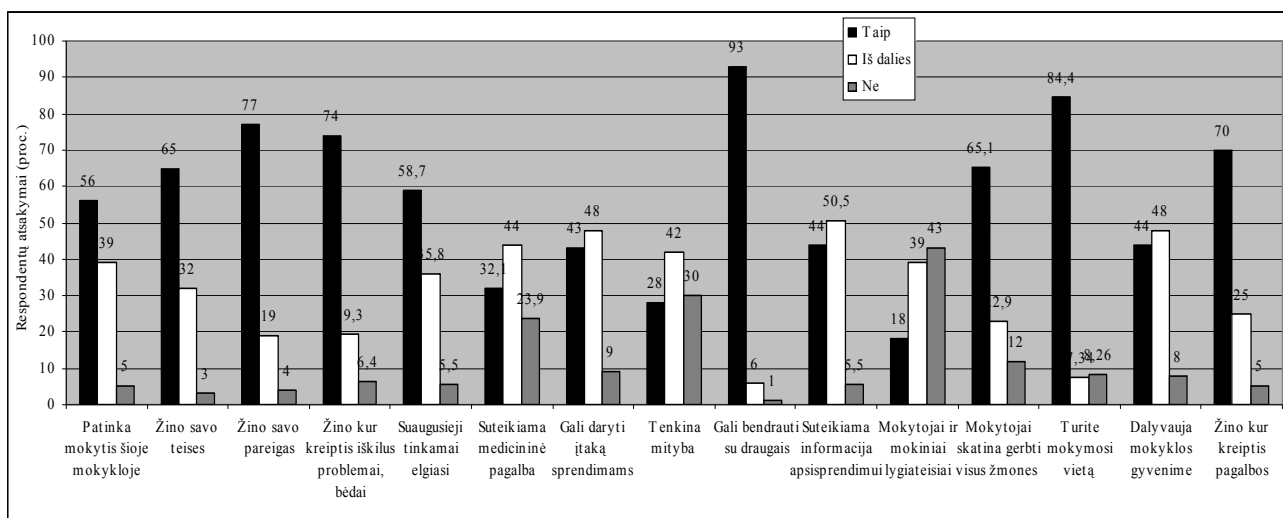
10 pav. Berniukų patiriamas smurtas mokykloje (n=91).

Pagal gautus duomenų rezultatus, mergaitės dažniausiai smurtą patiria iš bendraklasių mergaičių (6,4%), analogiškai ir berniukai, dažniausiai patiria smurtą iš bendraklasių mergaičių (13,2%). Labiausiai mane nustebino, kad antroje vietoje, abiejų grupių respondentams, yra mokytojų smurtas (mergaitės - 5,5%, o berniukai - 8,8%). Bendraklasis berniukai ir kitų klasių mokiniai prieš mergaites smurtauja panašiai, po - 4,6%. Tačiau prieš berniukus, bendraklasis berniukai smurtauja dažniau (6,6%), nei kitų klasių mokiniai (3,3%). Gauti rezultatai parodo, kad prieš berniukus yra smurtaujama dažniau nei prieš mergaites. Retai, bet patiria smurtą daugiau mergaičių nei berniukų. Mergaitės retai, bet daugiausia patiria smurtą iš bendraklasių berniukų (42%) ir kitų klasių mokinių (38%). Berniukai, kaip ir mergaitės, retai, bet patiria smurtą

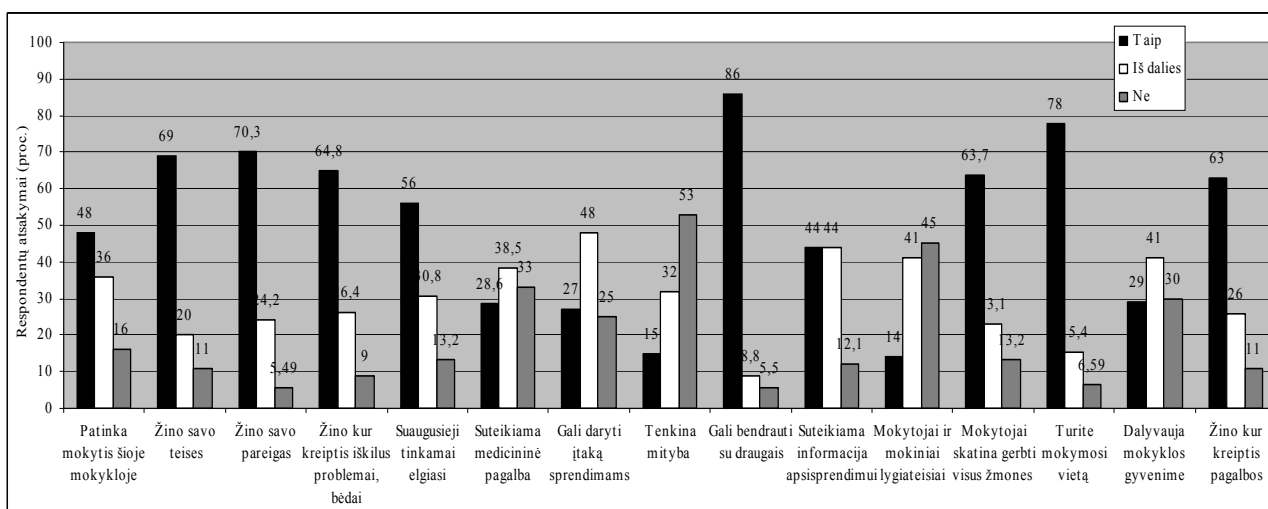
dažniausiai iš kitų klasių mokinių (32%) ir bendraklasių berniukų (25%). Tačiau, kaip matoma iš paveikslo, mergaitės retai, bet smurtauja ir prieš berniukus (13,2%) ir, beveik 2,5 karto daugiau prieš mergaites (32,1%). Retai, bet smurtauja ir mokytojai. Taip pasisakė 14% mergaičių ir 13% respondentų.

Pagal Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2007 metais vykdytą tyrimo duomenis (šioje rezultatų diagramoje mergaitės ir berniukai nebuvo išskirti), bendraklasiai – smurtauja daugiausiai, net 49%. 29 % smurtą patiria iš kitų klasių mokinių, 5% - iš mokytojų.

Išsiaiškinti, vaikų nuomonę apie mokyklą, vaiko teises ir kitus bendrinius dalykus, mokiniams buvo pateikti klausimai ir atsakymų variantai. (žiūr. 11 ir 12 pav.). Kai kurie klausimai buvo panaudoti iš Ž. Jonynienės, atlikto tyrimo (1994-2004), klausimyno.

11 pav. Mergaičių nuomonė apie vaiko teisių vykdymą mokykloje (n=109).

12 pav. Berniukų nuomonė apie vaiko teisių vykdymą mokykloje (n=91).

Kaip matoma iš pateiktų gautų rezultatų, mergaitėms (56%) labiau nei berniukams (48%) patinka mokytis savo mokykloje. Iš dalies savoje mokykloje patinka mokytis panašiai tiek berniukų(36%) tiek mergaičių (39%). O nepatinka šioje mokykloje mokytis labiau berniukams (16%), nei mergaitėms (5%).

Kad dauguma moksleivių žino savo teises ir pareigas matome 11 ir 12 paveiksluose. Taip pat tą galima pamatyti pirmuosiuose keturiuose paveiksluose. Dauguma moksleivių žino kur kreiptis ištikus bėdai, problemai (mergaitės - 74%, berniukai – 64,8%) ir pan. Pagal gautus duomenis su moksleiviais, jų nuomone, suaugusieji tinkamai elgiamasi (mergaitės - 58,7%, berniukai - 56%). Nors pagal Ž. Jonynienės atlikto tyrimo (1994-2004), duomenis 16-18 (52%) metų vaikų ypač netenkina suaugusiųjų bendravimo būdas su jais, nepakankamas įsiklausymas į jų sakomas mintis – šio amžiaus žmogus yra pakankamai subrendęs, kad tikėtusi ne vaikui, o suaugusiajam priskiriamo bendravimo statuso.

Mokykloje, medicininė pagalba tenkina tik 32,1% mergaičių ir 28,5% berniukų, iš dalies medicininė pagalba tenkina 38,5% berniukų ir 44% mergaičių. Kad nesuteikiama tinkama medicininė pagalba, mano 33% berniukų ir 23,9% mergaičių. Pagal Ž. Jonynienės atlikto tyrimo (1994-2004), vaikus tenkino (70%) suteikiama medicininė pagalba.

Kad mokiniai gali daryti įtaką sprendimams, kurie siejasi su pačiu mokiniu mokykloje pasisakė tik 27% berniukų, 43%- mergaičių, kad dalinai įtaka sprendimams gali daryti, mano po lygiai respondentų – po 48%. Ž. Jonynienės atlikto tyrimo (1994-2004), duomenimis 63% mokinių stokojo daryti įtaką sprendimam susijusiems su pačiu mokiniu. Šiek tiek situacija dabartinio tyrimo duomenis keičiasi, bet ir dabar moksleivių nuomonė mažai įtakoja mokytojų ar mokyklos administracijos sprendimus susijusius su moksleivio gerove. Taip pat galima, pagal atsakymus spręsti, kad mokytojai labiau išklauso ir daro sprendimus remiantis mergaičių nuomone, patarimais.

Taipogi, moksleivius tik daugiausia tik iš dalies tenkina mityba mokyklose (žiūr. 11 ir 12 pav.): mergaitės – 42%, berniukai-32%. Visiškai netenkina maitinimas mokykloje 53% berniukų ir 30% mergaičių. Ir tik 15% berniukų bei 28% mergaičių yra patenkinti maitinimu mokykloje. Pagal Ž. Jonynienės atliktą tyrimą (1994-2004) - mityba mokykloje tenkino net 75 % apklaustųjų respondentų. Dabartinę situaciją parodo mano gautieji duomenys ir mokinių komentarai: „norėtume jaukios kavinukės, kad galėtume ramiai pasėdėti“, „norėčiau gražesnės valgyklos“, „norėčiau įvairesnių patiekalų“ ir pan. Tai gal mokiniams labiau netinka mokyklos valgyklos aplinka, o ne pats maistas? O gal mokiniai pasidarė reiklesni maistui, jo paruošimo kokybei? Nes ir pagal 5 paveikslo duomenis, mokiniai labai stokoja sveiko gyvenimo būdo propagavimo.

Su draugais, mokykloje gali bendrauti didžioji dalis mergaičių (86%) ir berniukų (93%). Mokiniais tam nėra jokių kliūčių.

Mokiniamis informacija suteikiama, kai reikia daryti sprendimus berniukų ir mergaičių nuomone, vienodai, t.y. po 44%. Iš dalies mokiniams informacija suteikiama atsakė 44% berniukų ir 50,5 mergaičių%. Vadinasi, daugumai respondentų suteikiama, arba bent jau iš dalies, suteikiama informaciją susijusią su apsisprendimu.

Kad mokiniai ir mokytojai mokykloje lygiateisiai atsakė tik 18% mergaičių ir 14% berniukų, kad nelygiateisiai - 43% mergaičių ir 45% berniukų, o iš dalies lygiateisiai, mano 41% berniukų ir 39% mergaičių. Pagal Ž. Jonynienės atliktą tyrimą (1994-2004), taip pat gauti duomenys parodė, kad mokytojai ir mokiniai mokykloje nėra lygiateisiai, taip atsakė 75% berniukų ir 60 mergaičių%. Pagal vaikų išreikštą nuomonę ir komentarus, mokytojams daugiau leistina:

1. iš dalies nesilaikyti tam tikrų taisyklių, jiems yra daugiau leidimų;
2. didesnės galimybės daryti įtaką priimant sprendimą, organizuojant ugdymo procesą, turinį;
3. teisė primesti savo valią ir nuomonę kitiems, spręsti už ir apie kitus;
4. atėjimas į mokyklą, pamokas, vėlavimas.

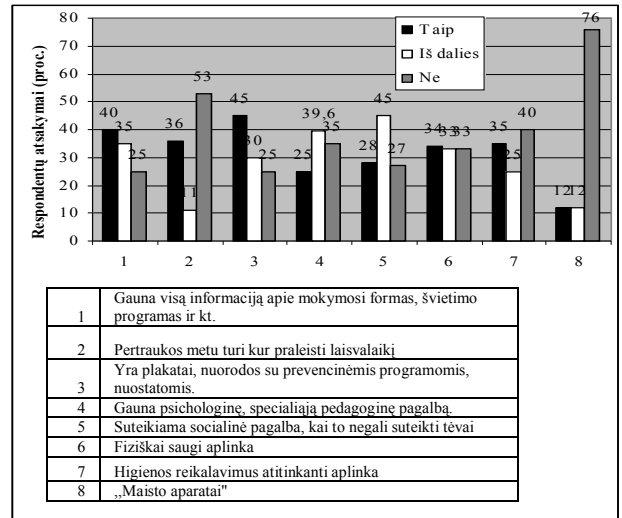
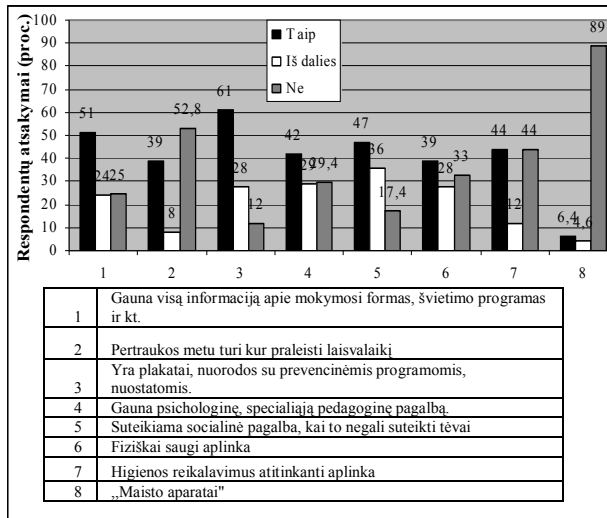
Nors mano gauti tyrimo duomenys, rodo šiek tiek mažesnius skaičius, tačiau vis dar mokyklose vyrauja nelygiateisiškumo tendencija.

Pagal gautus duomenis, moksleiviai yra skatinami gerbti visus žmones, nesvarbu kokia jų religija, rasė, materialinė padėtis ar išvaizda (mergaitės – 65,1%, berniukai - 63,7%) Taip pat didžioji dalis respondentų pasisakė, kad turi vietą kur mokytis (mergaitės –84,4%, berniukai - 78%) ir kad žino kur kreiptis atsitikus nelaimei arba kai reikia pagalbos (mergaitės –70%, berniukai - 63%).

Mokyklos gyvenime nedalyvauja 30% berniukų ir 8% mergaičių. 44% mergaičių dalyvauja ir 48% iš dalies dalyvauja mokyklos gyvenime. Berniukai pasyvesni mokyklos gyvenime - 41% respondentų iš dalies dalyvauja mokyklos gyvenime, 29% berniukų tikrai dalyvauja mokyklos gyvenime.

Iš gautų duomenų matosi, kad mergaitės labiau nei berniukai dalyvauja mokyklos gyvenime, jos labiau domisi, kas vyksta mokykloje, kokie renginiai, įvykiai ir pan. Berniukai mažiau domisi mokyklos gyvenimu. Gal dėl to ir mokytojai labiau remiasi mergaičių nuomone, nes jos visapusiškesnės.

Kaip mokiniai įvertina mokyklos aplinką matome 13 ir 14 paveiksle.

13 pav. Mergaičių nuomonė apie mokyklos aplinkos įtaką vaiko teisių vykdymui (n=109). **14 pav. Berniukų nuomonė apie mokyklos aplinkos įtaką vaiko teisių vykdymui (n=91).**

Pagal gautus duomenis matome, kad daugumai mokinių, tiek mergaičių (51%), tiek berniukų (40%) suteikiama, arba bent iš dalies (mergaitės - 24%, berniukai - 35%) suteikiama informacija apie mokymosi formas, programas ir kt.

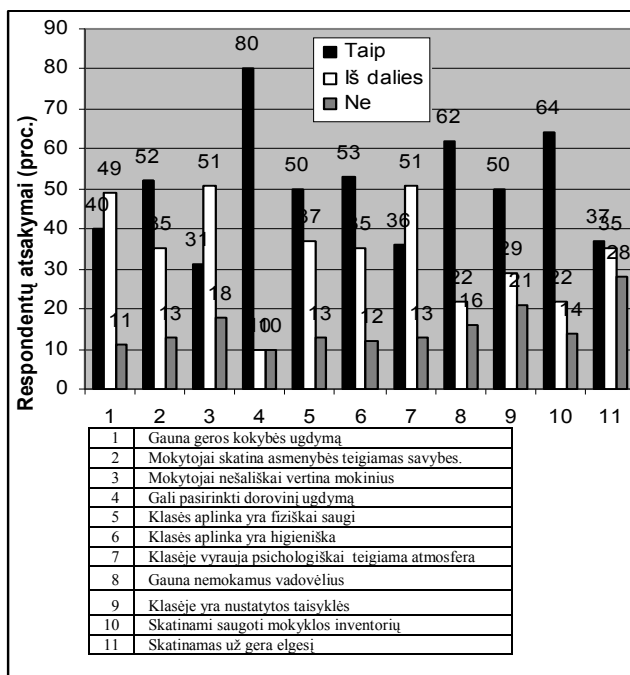
Iš aukščiau pateiktų paveikslų matome, kad labiausiai mokiniams trūksta vietos kur praleisti laisvalaikį. Nes, anot mergaičių (52,8%) ir berniukų (53%) jie neturi, kur praleisti laisvalaikio. Kai kurių mergaičių ir berniukų komentarai buvo: „norim normalios sporto salės“, „norim suolelių koridoriuose“ ir kt.

Taip pat daugelis respondentų pastebi ir mato plakatus su prevencinėmis programomis (mergaitės 61%, berniukai 45%). Dauguma mergaičių („žino“- 42%, „iš dalies“-29,4%) ir berniukų („žino“-25%, „iš dalies“ - 39,6%) žino, kad mokyklose yra psichologai, specialūs pedagogai ir socialiniai darbuotojai (pedagogai). Ir prireikus žinos kur kreiptis pagalbos. Mokinių poreikių netenkina fizinė mokyklos aplinka. Taip pasisakė po 33% apklaustųjų respondentų. Tačiau analogiškai, beveik trečdaliui apklaustųjų abiejų lyčių respondentų fizinė mokyklos aplinka tenkina, arba bent jau tenkina iš dalies. 44% mergaičių yra patenkintos higienine mokyklos aplinka ir tiek pat nepatenkintų. Daugiau berniukų netenkina higieninė mokyklos aplinka - 40%. Jie norėtų, kad būtų įrengti dušai sporto persirengimų kambariuose ir pan. 35% respondentų visiškai patenkinti mokyklos higienine aplinka.

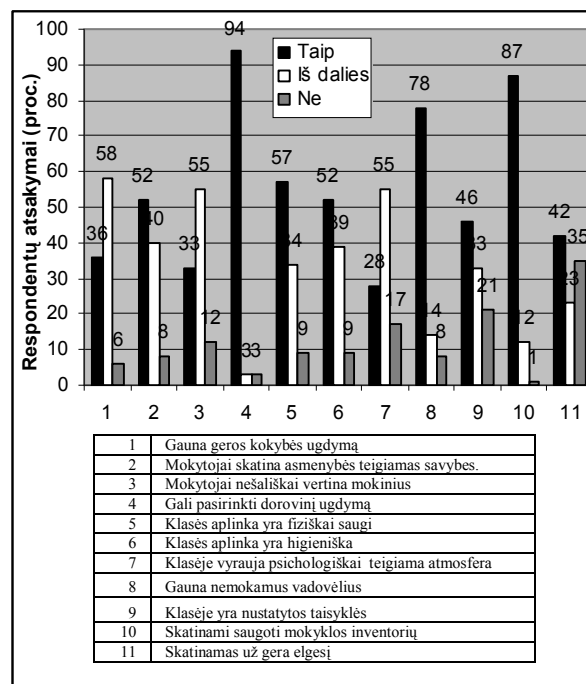
Taip pat iš paveikslų matome, kad didžiojoje dalyje mokyklų nėra „maisto aparatai“. Vadinas, mokyklos skatina mokinius gyventi sveikiau, ir iš dalies atitinka mokinių norą – sveiko gyvenimo būdo propagavimą (žiūr. 5 pav.). taip pat pastebima, kad mokyklos stengiasi tenkinti

mokinių poreikius, tačiau dažniausiai dėl materialinių arba dėl kitų priežasčių, neturi galimybės jų patenkinti.

Sekantys paveikslai (žiūr. 15 – 16 pav.), parodo, kaip, moksleivių nuomone, klasės aplinka atitinka jų poreikius.

15pav. Mergaičių nuomonė apie klasės aplinkos įtaką vaiko teisių vykdymui mokykloje(n= 109).

16pav. Berniukų nuomonė apie klasės aplinkos įtaką vaiko teisių vykdymui mokykloje (n=91).

Pagal gautus rezultatus iš pateiktų diagramų matome, kad mokiniai geriausiai žino, jog patys savarankiškai gali pasirinkti dorinio ugdymo (etika, tikyba) mokymosi programą (mergaitės-80%, berniukai-94%). Daugelis apklaustųjų respondentų gauna nemokamus vadovėlius, bei yra skatinami saugoti mokyklos inventorių. Žinodami, kad reikia saugoti mokyklos inventorių, manau, kad ta didžioji dauguma respondentų inventorių saugo (mergaitės - 64%, berniukai - 87%).

Kaip matoma, iš gautų rezultatų, mokiniai daugiausiai tik iš dalies yra įsitikinę, kad gauna geros kokybės ugdymą (mergaitės – 49%, berniukai – 58%). Anot Ž. Jonynienės (2001), dažnai sureikšmina švietimo kokybę: nori, kad mokytojai būtų geri specialistai, teisingai vertintų, kad mokymosi medžiaga būtų įdomi ir prasminga. Manau, dėl tokios ar panašios dabartinių apklaustųjų respondentų nuomonės, mergaitės (51%) ir berniukai (55%) daugiausiai tik iš dalies galvoja, kad

mokytojai nešališkai vertina mokinius. Kad teisingai mokytojai vertina mokinius mano 31% mergaičių ir 33% berniukų, 13% mergaičių ir 12% berniukų galvoja, jog mokytojai yra šališki.

Iš gautų anketinių duomenų rezultatų matome, kad klasėse daugiausia tik iš dalies laikosi psichologiškai teigiama atmosfera (mergaitės - 51% ir berniukai -55%). Klasės atmosferą sąmoningi ir nesąmoningi gali formuoti mokytojo bendravimo su mokiniais stilius, elgesys, priimami sprendimai. Mokytojai, įsisąmonindami savo įtaką klasės atmosferai, gali pasirinkti tokius būdus ir priemones, kad suskurtų sau ir mokiniams tinkamą atmosferą (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Beveik trečdalis apklaustųjų respondentų yra skatinami už gerą elgesį (mergaitės - 37% ir berniukai -42%), neskatinami yra daugiau berniukų (35%), nei mergaičių (28%). Kartais sulaukia paskatinimo iš mokytojų daugiau mergaitės (35%), nei berniukai (23%). Vaikas mokykloje turi jaustis gerbiamas, vertinamas kitų draugų ar pedagogų. Mokytojai turėtų neužmiršti, kad kartas nuo karto pagirti, paskatinti mokinį už gerai padarytą darbą ar užduotį. Tam moksleiviui nereikalingas joks „Pagarbos raštas“ ar „Diplomas“, o dėmesys ir pagarba.

2 lentelė

Respondentų pareigų vykdymas mokykloje

Nr.	Moksleivių pareigos mokykloje	Mergaičių atsakymai (n=109) (%)			Berniukų atsakymai (n=91) (%)		
		Taip	Iš dalies	Ne	Taip	Iš dalies	Ne
1.	Gerbiu mokykloje dirbančius darbuotojus, pedagogus	92	4	4	68	23	9
2.	Tausoju mokyklos, klasės inventorių.	91	5	4	75	17	8
3.	Pats pasirenku dorovinio ugdymo (etika, tikyba) programą.	95	3	2	81	14	5
4.	Tausoju gaunamas ugdymo priemones (vadovėlius ir kt.)	93	5	2	69	22	9
5.	Laikaisi nustatytų mokyklos, klasės taisyklių.	84	14	2	60	31	9
6.	Ateinu į mokyklą laiku, nevėluoju į pamokas.	74	16	10	63	30	7
7.	Ruošiuos pamokoms, atlieku namų darbus.	75	21	4	53	33	14
8.	Į mokyklą atsinešu visoms tos dienos pamokoms reikalingus sąsiuvinius, knygas, kitas priemones.	76	18	6	69	24	7
9.	Jei neatlieku namų darbų pranešu mokytojui(-ai)	35	41	24	31	37	32
10.	Kasdien nešiojuosi pažymių knygele, rūpinusi, kad joje būtų surašyti visi pažymiai, kas savaitę pasirašyta tėvų.	55	33	12	43	34	23
11.	Per pamoką iš klasės išeina, tik leidus mokytojui.	84	11	5	60	27	13
12.	Kūno kultūros pamokoms turiu sportinę aprangą, kurią visada atsinešu į pamoką	76	16	8	59	20	21
13.	Nebėgioju koridoriais, nešūkauju, nešiukšlinu.	74	16	10	52	26	22
14.	Nerėkauju, nebėgioju, nešiukšlinu mokyklos valgykloje.	84	8	8	57	24	19
15.	Pavalgęs mokiniš nusinešu savo indus.	87	7	6	58	18	24
16.	Nerūkau, nevartoju alkoholio, narkotinių ir psichotropinių medžiagų.	76	14	10	56	22	22
17.	Rūpinuosi savo sveikata ir saugumu, savo elgesiu nekeliu pavojaus aplinkiniams.	86	9	5	70	18	12
18.	Stropiai mokausi pagal savo sugebėjimus.	70	20	10	46	34	20
19.	Pranešu suaugusiems, mokytojams apie galimas grėsmes, įvairius įvykusius incidentus mokykloje.	38	46	16	27	31	42
20.	Laiku vykdau mokytojo paskirtus įpareigojimus.	75	19	6	54	31	15

Norint sulaukti teigiamų tarpusavio santykių moksleiviai mokyklose turi vykdyti ne tik teises, bet ir pareigas. Nes jos viena su kita susisiejusios. Tam, kad išsiaiškinti ar mokiniai vykdo pareigas, buvos pateiktas pareigų sąrašas, kurias jie turi įvertinti trim būdais: „taip“, „iš dalies“, „ne“ (žiūr. 1 lentelė).

Pagal respondentų gautus duomenis, matome, kad labiau mergaitės nei berniukai vykdo pareigas mokykloje. Dauguma berniukų (42%) nepraneša suaugusiems, mokytojams apie galimas grėsmes, įvairius įvykusius incidentus mokykloje, o mergaičių šios pareigos nevykdo tik 16%.

Taip pat tik 35% mergaičių ir 31% berniukų praneša, perspėja mokytoją iš anksto, jog yra atlikę namų darbus. Taip pat tik apie pusę respondentų kasdien į mokyklą nešiojasi pažymių knygelę ir tai dažniau daro mergaitės (55%), o ne berniukai (43%). Stropiai, pagal savo sugebėjimus mokosi daugiau mergaitės (70%), nei berniukai (46%). Berniukai (34%) daugiau pažymėjo, jog iš dalies mokosi pagal savo sugebėjimus.

Mokykloje nerūko, nevartoja alkoholio, narkotinių ir psichotropinių medžiagų 76% mergaičių ir 56% berniukų. 14% mergaičių ir 22% berniukų vykdo šią pareigą iš dalies (kartais parūko ir t.t.), o 10% mergaičių ir 22% berniukų nuolatos rūko ar kitaip svaiginasi mokykloje, arba jos teritorijoje. Pagal V. Juškelienės ir S. Ustilaitės (2005) atliktą tyrimą, susijusį su rūkymo įpročiais galima pamatyti, kad kasdien rūko 12,3% mergaičių ir 25,7% berniukų. Kartais rūko 7,8% mergaičių ir 7,9% berniukų.

Iš visų gautų anketinės apklausos duomenų, matome, kad didesnė dalis mergaičių, nei berniukų vykdo pareigas mokykloje. Berniukai labiau iš dalies vykdo pareigas, pvz.: kartais atsineša pažymių knygelę, kartais ne, kartais ruošia namų darbus, kartais ne ir pan.

Į pateiktus anketoje atvirus klausimus (žiūr. 1 priedas) mokiniai beveik neatsakinėjo. Daugiausia respondentų atsakė į klausimą „Ko tikisi iš bendravimo su mokytoju?“. Didžioji dauguma respondentų pasisakė, jog daugiausia trūksta nuoširdumo ir bendravimo. O kaip supažindinami su vaiko teisėmis ir pareigomis, respondentų gauti atsakymai, nurodo, jog daugiausia supažindinami per pilietinio ugdymo pamokas ir klasės valandėles. Labiausiai mokiniams klasės, mokyklos aplinkoje trūksta materialinių dalykų: suolų, kėdžių, dušo (persirengimo kambariuose) ir pan. Į klausimą kodėl nevykdo mokinio pareigų mokykloje – nebuvo nei vieno atsakymo.

Atlikus mokinių atketinės apklausos analizę, galima daryti tokias išvadas:

- Mergaitės pakankamai gerai ir šiek tiek geriau nei berniukai žino pagrindines vaiko teises bei pareigas. Taip pat pareigas mokykloje vykdo labiau mergaitės. Nors berniukų anketų tyrimo rezultatai nuo mergaičių skyrėsi nedidele procento dalimi.

- Moksleiviai labiausiai norėjo būti apsaugoti nuo neigiamos socialinės aplinkos. Lietuvai einant demokratijos keliu pasikeitė mokinių nuomonė į mokytojų ir mokinių teisių skirtumus. Dabartiniais duomenimis, mokytojus nuo mokinių labiausiai skiria pareigos (ankstesniais duomenimis „valdžia“).

- Nors, anot moksleivių, mokytojus nuo mokinių skiria tik pareigos, visgi mokytojas ir mokinys pagal gautus duomenis, nėra lygiateisiai asmenys. Mokytojai daugiau gali naudotis tik jiems vieniems būdingomis privilegijomis: vėlavimu į pamokas, mokyklos administracijos požiūriu ir kt. Mokytojai lieka mokyklos šeimininkai, o mokiniai – ne.

- Tyrimas atskleidė, kad mokiniai (daugiau nei pusė abiejų lyčių respondentų) patiria smurtą mokykloje. Smurto apraiškos mokykloje didėja. Didžioji dauguma mergaičių ir berniukų patiria psichologinį smurtą bei grubų elgesį. Abiejų grupių respondentai dažniausiai patiria smurtą iš bendraklasių mergaičių ir bendraklasių berniukų. Vadinasi, mergaitės darosi agresyvesnės.

- Mokiniais labiausiai trūksta vietos, kur galėtų praleisti laisvalaikį pertraukų metu. Nemažai moksleivių nėra jokiais būdais skatinami už gerą elgesį (nors tai įtakoja tarpusavio santykius). Be to, klasėse daugiausiai tik iš dalies vyrauja teigiama psichologinė atmosfera.

- Mokyklos rūpinasi mokinių sveiko gyvenimo būdo propagavimu, nes nėra maisto aparatų.

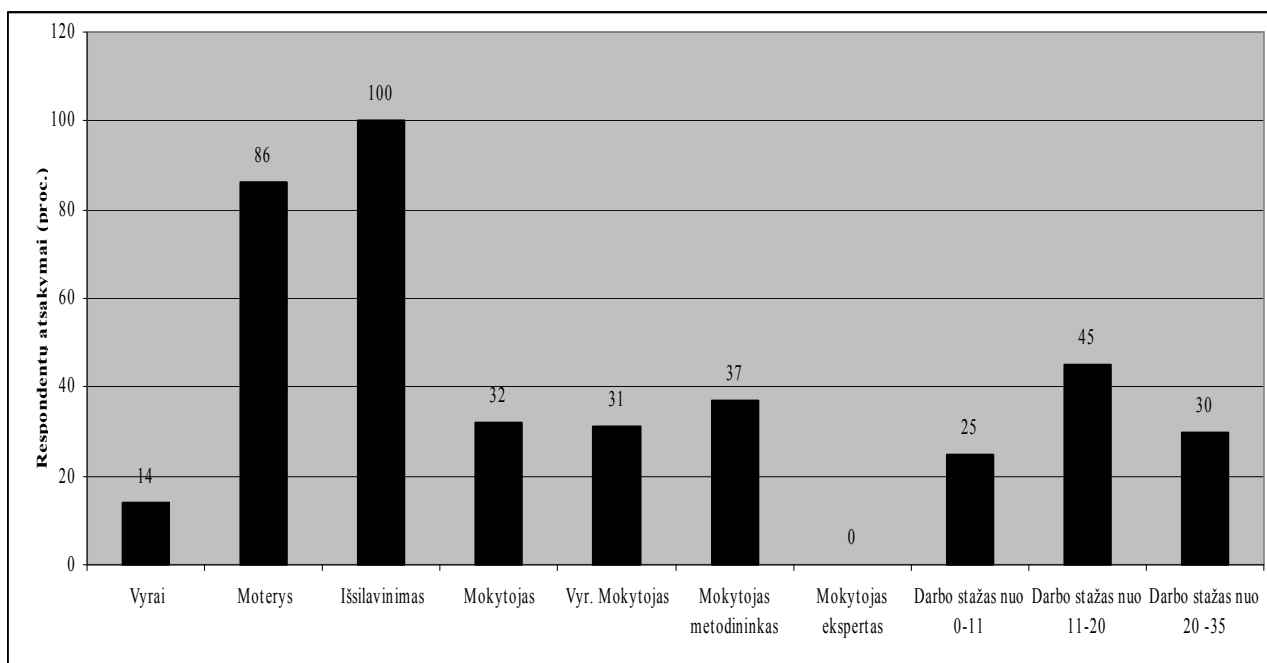
- Pareigas mokykloje labiau vykdo mergaitės, nei berniukai. Mokiniai gerbia mokykloje dirbančius pedagogus, tausoja mokyklos, klasės inventorių, stengiasi nevēluoti į pamokas ir kt. Tačiau didžiausios problemos yra mokykloje dėl pažymių knygelės atsinešimo į mokyklą ir rūkymo. Taip pat didelė dalis apklaustųjų respondentų neskuba pranešti mokytojams apie įvairius incidentus ir galimas grėsmes.

- Iš gautų atvirų anketos klausimų atsakymų, mokiniams labiausiai trūksta nuoširdaus bendravimo su mokytoju ir materialinių vaiko aprūpinimo teisei reikiamų priemonių.

3.3. Mokytojų tyrimo rezultatai ir jų analizė

Mokytojams anketa buvo parengta remiantis moksline literatūra bei šaltiniai (žiūr. 2 priedas). Anketa buvo siekiama tikslu išsiaiškinti, kaip mokytojų požiūriu mokiniai vykdo savo teises, pareigas. Kaip patys mokytojai žino mokinių teises, pareigas ir ar jos yra vykdomos jų mokyklose.

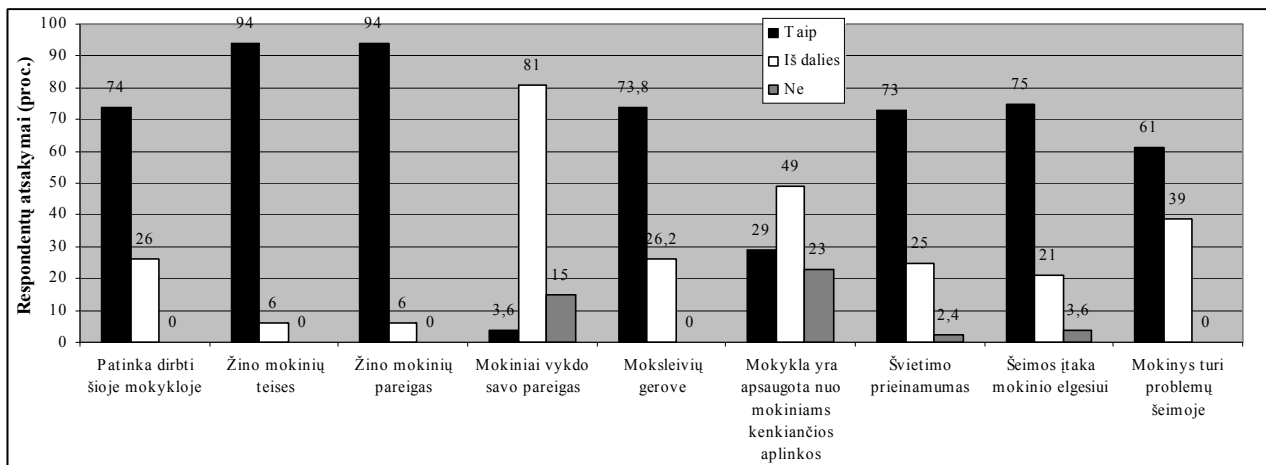
Tiriamoji charakteristika. Tyrimo anketinėje apklausoje dalyvavo 34 mokytojai iš Viekšnių gimnazijos ir 50 mokytojų iš Plungės „Ryto“ vidurinės mokyklos. Kokios kvalifikacinės kategorijos, lyties, darbo stažo mokytojai dalyvavo apklausoje, galima matyti 17 paveiksle.

17 pav. Duomenys apie respondentus (n=84).

Daugelis apklaustųjų respondentų buvo moterys (86%) ir nedidelė dalis vyrų (14%). Visų pedagogų išsilavinimas aukštasis. Didžioji daugumas pedagogų pagal kvalifikacinę kategoriją buvo mokytojai metodininkai (37%). Pagrindiniai mokyklose dirba mokytojai, kurių darbo stažas yra nuo 11 iki 20 darbo metų (45 %), mažiausiai dirba mokytojų, kurių darbo stažas yra iki 11 metų (25%) ir nuo 20 iki 35 metų (30%).

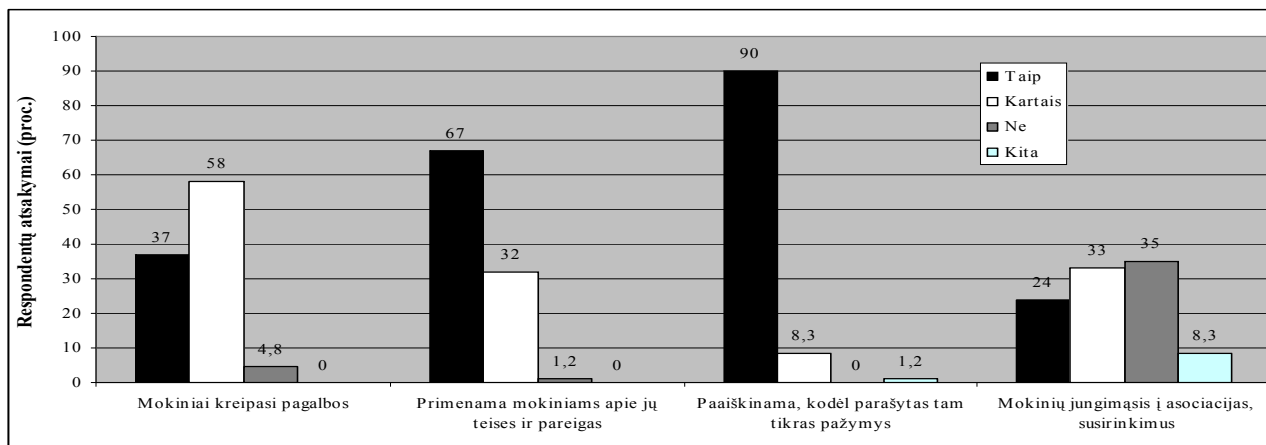
Pirmieji anketos klausimai (žiūr. 2 priedas) pedagogams buvo pateikiami, siekiant išsiaiškinti jų nuomonę į kai kurias mokinių teises, pareigas, mokyklos administracijos darbą susijusią su vaiko teisių vykdymu mokykloje, bei kai kurias mokytojų žinias apie vaiko teises ir pareigas (žiūr. 18 pav.).

18 pav. Mokytojų nuomonė apie mokyklos aplinką, įtakojančią vaiko teisių vykdymą (n=84).

Kaip matome iš 18 paveikslo, daugeliui mokytojų patinka dirbti savo mokykloje (74%). Virš 90 % pedagogų, teigia žinantys mokinių teises bei pareigas. Tačiau, kad mokiniai iš dalies nevykdo savo pareigų, pasisakė 81% mokytojų. Tirtose mokyklose (73%), mokyklos administracija rūpinasi mokinių švietimu, medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės, bei skatina jo fizinį ir psichinį vystymąsi. Iš pateiktos diagramos matoma, kad mokykla daugiausia tik iš dalies (49%) gali apsaugoti mokinių nuo jo gerovei kenkiančios aplinkos. Abiejose mokyklose, anot mokytojų švietimas yra prieinamas visiems mokiniams (75 %). Dauguma mokytojų (75%) pritaria nuomone, jog šeima įtakoja mokinio elgesį mokykloje, bei mokymosi rodiklius, o kada mokinys turi problemų šeimoje, pastebi 61 % respondentų.

Kaip mokiniai elgiasi mokykloje, ar primenamos jiems vaiko teisės bei pareigos, taip pat mokytojų nuomonę apie pažymius, bei moksleivių jungimąsi į asociacijas, susirinkimus ir t.t., galime pamatyti žemiau esančiame 19 paveiksle.

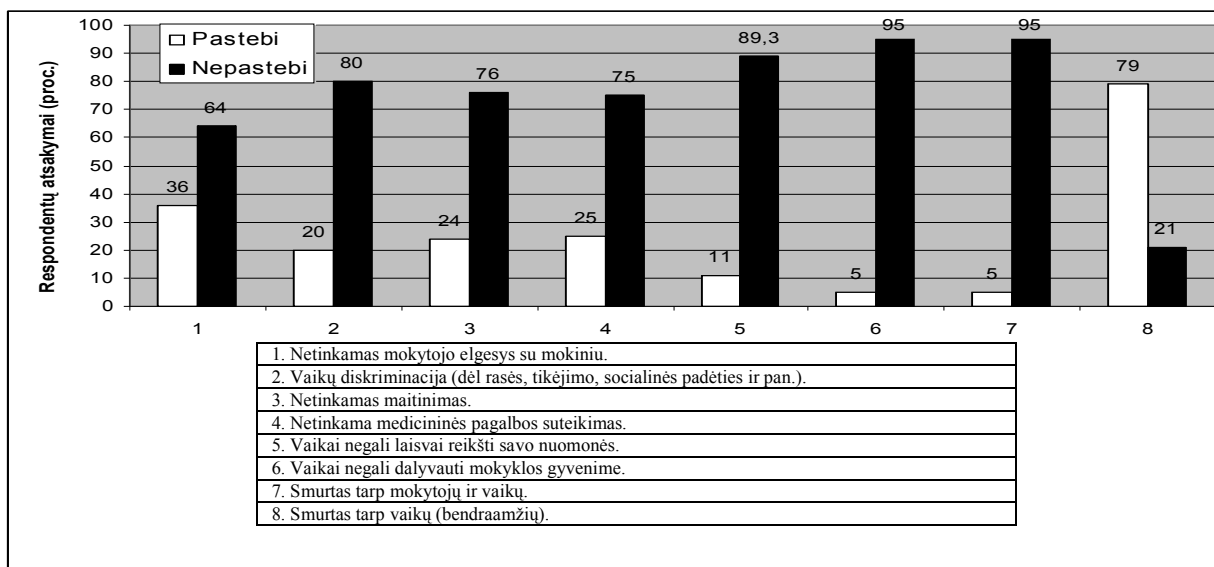
19 pav. Mokytojų nuomonė apie sąlygas, įtakojančias vaiko teisių vykdymą mokykloje (n=84)

Išanalizavusi mokytojų anketinės apklausos duomenis, matome, jog mokiniai dažniausiai kreipiasi pagalbos, patarimo ar šiaip ištikus bėdoms, į mokytojus tik iš dalies 58%, o 4,8% moksleivių iš viso nesikreipia pagalbos į mokytojus.

Mokytojai dažnai vaikams primena apie jų teises ir pareigas 67%, o 32% - kartais primena. Nors pedagogai teigia (žiūr. 18 pav.), jog mokiniai nesilaiko savo pareigų, tai gal jie nepaaiškina mokiniams ryšio tarp teisių ir pareigų, bei jų nesilaikymo pasekmių? Pagal gautus duomenis, 90 % mokytojų paaiškina mokiniams kodėl parašytas tam tikras pažymys.

Vaikai – paaugliai – tai viena iš silpniausių socialinių grupių, turinti labai ribotas galimybes dalyvauti priimant sprendimus. Tuo tarpu jie puikiai žino, kaip vaikai elgiasi mokykloje, gatvėje, jaunimo klubuose, šeimoje. Jie turi savo požiūrį į tai, kaip gerinti aplinką, kad gatvėse būtų saugiau, o mokyklose geriau mokytis (Europos politika dėl vaikų, 2001). Teiginys „Ar mokiniai jungiasi į asociaciją, susirinkimus ir pan.“, kai kuriems mokytojams buvo nesuprantamas, jų komentarai, pvz.: „kas tai yra?“, „o kam jiems tokie dalykai?“. Bet, kaip matome iš gautų duomenų, dauguma mokinių (35%), nesijungia į asociaciją, bei kitas su dalyvavimu susijusias organizacijas. 33 % mokytojų teigia, kad kartais mokiniai susiburia ir 24 % pedagogų pasisakė, kad mokiniai jungiasi į susirinkimus ir dalyvauja renginiuose bei kt., taip pat atstovauja kitų mokinių interesams. Vaikų sugebėjimų pripažinimas ir jų indėlio vertinimas yra svarbi aktyvios ir dinamiškos visuomenės kūrimo sąlyga (Europos politika dėl vaikų, 2001).

Sekančiu anketos klausimu, norėjau sužinoti, kokius vaiko teisių pažeidimus pastebi mokytojai, dirbdami mokyklose. Nes, pagal Ž. Jonynienės (1994-2004), vaikai mokyklose mano, jog šios teisės (žiūr. 20 pav.) pas juos labiausiai yra pažeidžiamos.

20 pav. Vaiko teisių pažeidimai mokykloje (n=84)

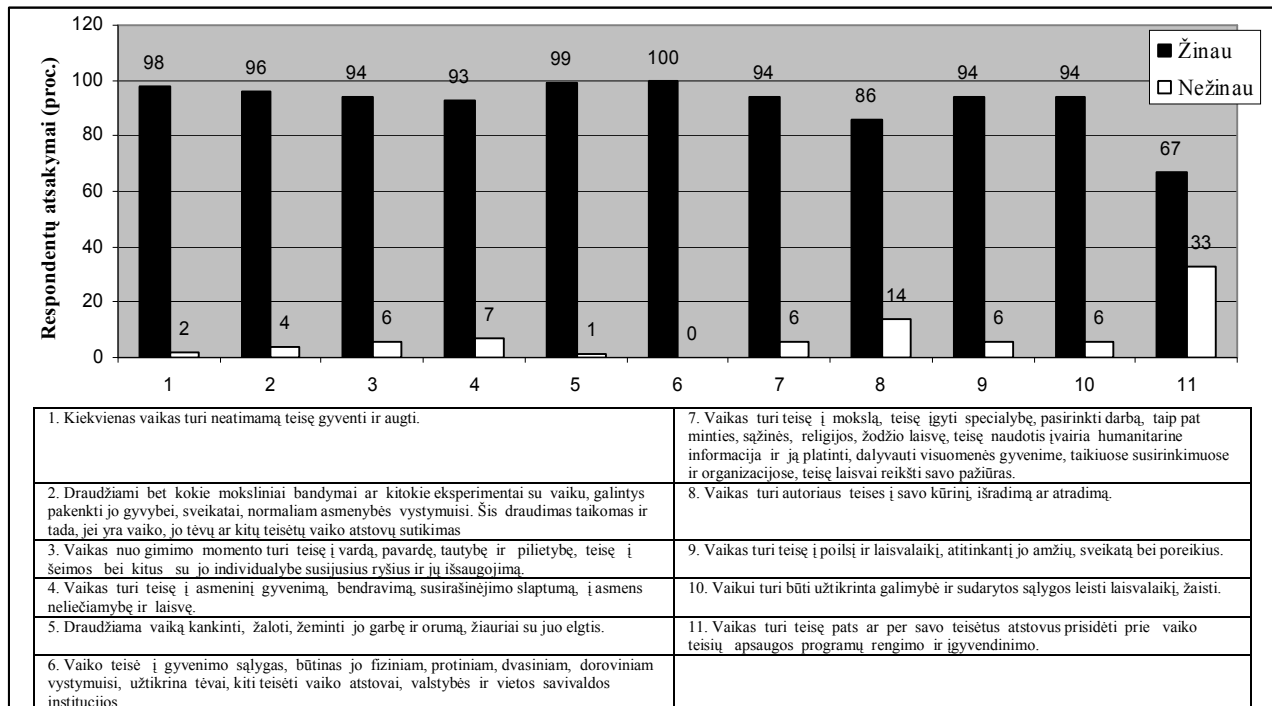
Didžioji dauguma respondentų nepastebi jokių mokinio teisių pažeidimų mokykloje. Tačiau pagal gautus respondentų atsakymus, iš 20 paveikslų matome, kad mokyklose mokytojai labiausiai pastebi smurtą tarp mokinių (bendraamžių). Taip pasisakė net 79 % apklaustųjų respondentų. Yra, nors ir nedidelis, mokytojų smurtas prieš mokinius (5%). Patys pedagogai pastebi, jog kartais netinkamai pasielgia su mokiniu, taip atsakė 36 % mokytojų. Taip pat daugelis respondentų mano, jog maitinimas mokykloje tinkamas (76%).

Kad mokyklose nėra diskriminacijos (dėl rasės, tikėjimo, socialinės padėties ir pan.), mano 80% pedagogų. Tačiau net ir turtingose Europos sąjungos šalyse nemažai vaikų gyvena mažas pajamas turinčiose šeimose. Neseniai atliktas tyrimas parodė (apklausta 3 tūkstančiai moksleivių nuo 5 iki 12 klasių. Iš jų – 534 moksleiviai iš socialiai remtinų šeimų), jog net 48 % socialiai remtinų mokinių mano, kad mokytojai yra prieš juos nusiteikę vien dėl turtinės padėties. Dažniausiai jie taip jaučiasi per anglų kalbos pamokas, kada reikia įsigyti brangius vadovėlius, taip pat – per kūno kultūros, dailės pamokas. Apskritai 78% visų apklaustų mokinių turi atsisakyti mokyklos organizuojamų ekskursijų dėl jiems neįkandamų kainų. Gėdijasi savo turtinės padėties – net 52% (Litvinaitė, 2008). Pagal mano, gautus mokytojų anketinės apklausos duomenis tik 20% mokytojų pastebi diskriminacija savo mokyklose.

Mokiniai, anot respondentų gali dalyvauti mokyklos gyvenime (95%) ir laisvai reikšti savo nuomonę (83,3%). Ministrų rekomendacija dėl vaikų dalyvavimo šeimos ir visuomenės gyvenime (Europos politika dėl vaikų, 2001):

- kiekvieno vaiko dalyvavimas be diskriminacijos;
- dalyvavimas svarbus siekiant JTO Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo;
- dalyvavimas yra lemiamas socialinių ryšių formavimo faktorius;
- dalyvavimas įtakoja pačių vaikų gyvenimo sąlygas, tai reiškia ne tik dalyvavimą institucijų veikloje bei priimant sprendimus, visų pirma tai tikrasis demokratijos modelis, tinkantis visoms šeimoms ir visuomenės gyvenimo sritims;
- dalyvavimas būtinas vaiko vystymosi elementas, jis padeda suvokti individualias ir kolektyvines pareigas ir atsakomybę;

Siekiant išsiaiškinti ar mokytojai žino pagrindines vaiko teises, jiems buvo pateiktas klausimas su pagrindinėmis vaiko teisėmis (žiūr. 21 pav.)

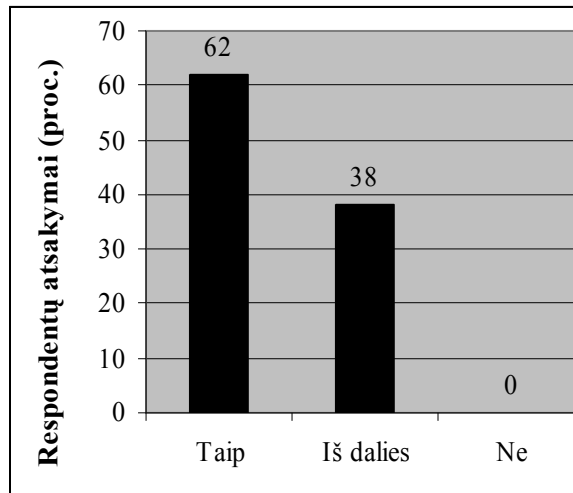

21 pav. Mokytojų žinios apie pagrindines vaiko teises (n=84).

Beveik visi mokytojai žino pagrindines vaiko teises (žiūr. 21 pav.). Puikiausiai visiems pedagogams žinoma (100%), kad vaiko turi teisę į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi, kurias turi užtikrinti tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės ir vietos savivaldos institucijos. Prasčiausiai žinoma teisė, pedagogų tarpe yra vaiko teisė pačiam ar per savo teisėtus atstovus prisidėti prie vaiko teisių apsaugos programų rengimo ir įgyvendinimo. Šios teisės nežinojo 33% mokytojų, o žinojo - 67%. Taip, viena iš prasčiausiai įvertintų pagrindinių vaiko teisių, buvo teisė Nr. 8, nes kai kurie pedagogai nežinojo, jog mokinys/vaikas turi teisę į savo kūrinį, išradimą, atradimą.

Mokytojai dirbdami mokykloje turėtų žinoti visas pagrindines vaiko teises, vaiko teisių įgyvendinimas priklauso nuo to ar mokytojas suvokia, vaiko teisių įgyvendinimą, kaip būtiną savarankiškos, atsakingos, pasirengusios kurti ir palaikyti demokratinius santykius asmenybės ugdymo dalį; ar supranta, kad tai daroma ne vien suteikiant žinias, bet ir ugdant asmenybę prisiimant teises ir atsakomybę bei gebančią jas įgyvendinti. Be abejo, tai priklauso ir nuo to, ar mokytojas yra pasirengęs tai daryti (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika, 1999).

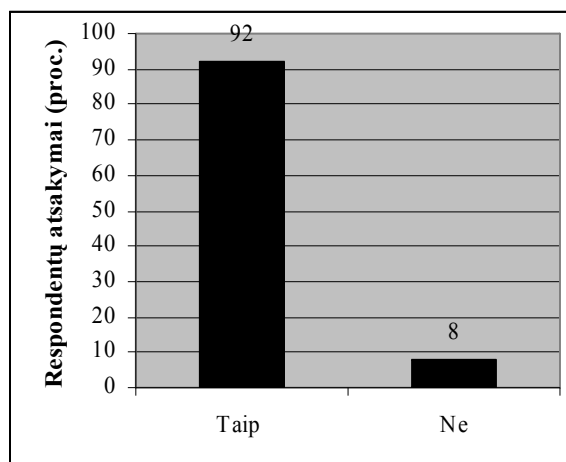
Ar anksčiau paminėtos pagrindinės vaiko teisės vykdomos mokykloje, pedagogų nuomone, matome 22 paveiksle.

22 pav. Vaiko teisių vykdymas mokykloje (n=84)

Didelė dalis, beveik trečdalis (62%), pedagogų mano, jog pagrindinės vaiko teisės mokykloje yra vykdomos. 38 % mokytojų teigė, kad šios pagrindinės vaiko teisės tik iš dalies yra vykdomos mokymo įstaigose. Vadinasi, mokyklose nėra visiškai užtikrinamos mokiniams jų teisės. Nes norint įgyvendinti vaiko teisių vykdymą mokykloje, patiems mokytojams turi būti priimtina pati vaiko teisių idėja. Mokytojas turi būti pirmiausia teoriškai pasirengęs ir, svarbiausia, jo asmenybės bruožai, elgesio įpročiai turi būti tinkami, o pedagoginio proceso organizavimo įgūdžiai geri (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika, 1999).

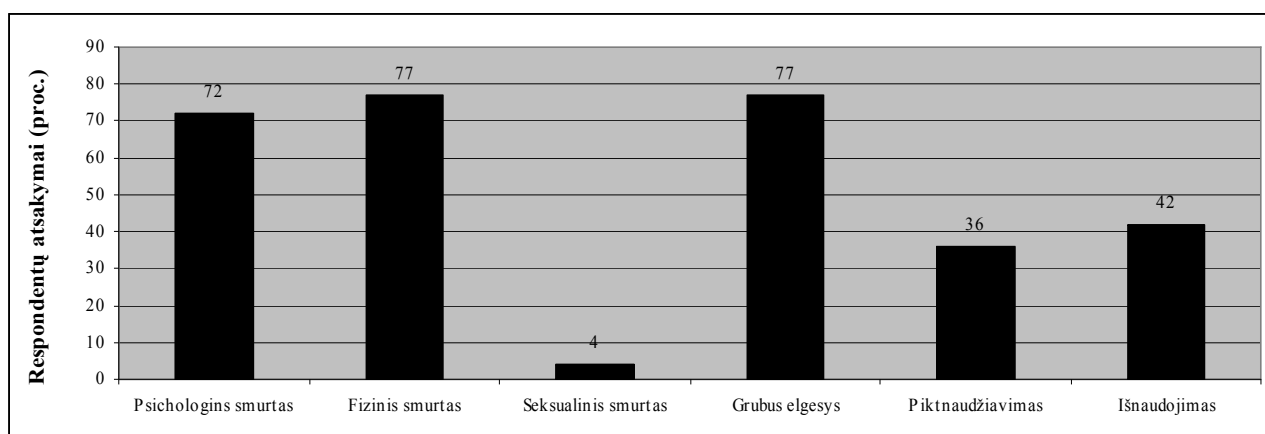
Mokytojų ir mokinių anketose buvo pateikiami klausimai apie smurtą, jo apraiškas mokykloje. Tiek mokytojams, tiek mokiniams buvo pateikti tie patys su smurtu susiję klausimai. Gautus anketinės apklausos duomenų rezultatus matome 23 ir 24 paveiksluose.

23 pav. Smurtas mokykloje (n=84)

Iš 23 paveikslo matome, kad mokyklose smurto yra daug, nes 92 % mokytojų taip mano. Smurtas mokyklose įgauna vis didesnę pagreitį. Smurtas – pavojingas reiškinys, tai - bet koks fizinis

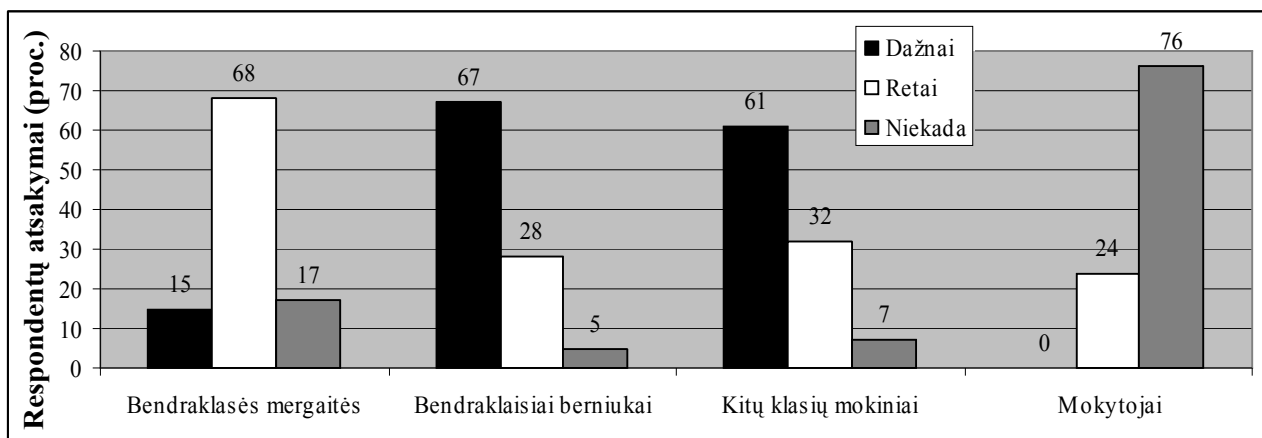
bei emocinis įskaudinimas, seksualinė prievarta, nesirūpinimas vaiku. Smurtas mokykloje – tai mušimas per veidą, rankas, kojas, stumdymas, kandžiojimas, tampymas už plaukų, šmeižtas, grasinimas ir kita veika. Smurtas egzistuoja ne tik gatvėse, jis demonstruojamas filmuose, žurnaluose, kompiuteriniuose žaidimuose. Smurtas prieš vaikus vertinamas įvairiai: dažniausiai jis smerkiamas, nors kartais ši problema visai ignoruojama ir pamirštama. Mokyklose taip pat dominuoja fizinis smurtas, tačiau vaikai patiria vis daugiau įvairių formų psichologinį smurtą. Viena iš labiausiai paplitusių psichologinio smurto formų - bendraamžių patyčios. Patirtas smurtas ir nesaugumo jausmas vaikus dažnai paskatina nebelankyti mokyklos. Nors priemonės kovai su smurtu prieš vaikus ne kartą buvo siūlomos, 2006 metais nebuvo imtasi ryžtingesnio teisinio reglamentavimo bei praktinių žingsnių (Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Apžvalga, 2006).

24 pav. Smurto išraiškos mokykloje(n=84)

Pagal respondentų atsakymus matome, koks smurtas labiausiai patiriamas mokyklose. Daugiausia mokytojų pastebi fizinį smurtą ir grubų elgesį – po 77%. Taip pat didelė smurto dalis tenka psichologiniam smurtui (patyčios ir kt.) – net 72 %. 42 % respondentų mano, kad mokyklose yra išnaudojimas ir piktnaudžiavimas - 36%. Pastebimas ir seksualinis smurtas - 4%.

Į mokyklą vaikai iš šeimų „atsineša“ pirminį skirtingą suvokimą apie žmonių santykius ir pagal tai kuria savo socialinio elgesio ir santykių su bendraamžiais modelį. Įprastas pedagogų bendravimas ir tradiciniai ugdymo metodai, taikomi pedagogui dirbant su vaikais, ne visada sėkmingi. Labai svarbu, kad į mokyklos prevencinę veiklą būtų įtraukiami patys mokiniai. Mokinių dalyvavimas savivaldos institucijų veikloje skatina mokinių aktyvumą, demokratišką bendravimą, jų indėlis kuriant mokyklos santarvės mikroklimatą yra gerai vertinamas. Mokslininkų teigimu, prevencinių projektų įgyvendinimas, kai į jų vykdymą yra įtraukiami mokiniai, o ypač agresyviai besielgiantys – efektyvi priemonė smurtui mokykloje išgyvendinti (Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose, 2007).

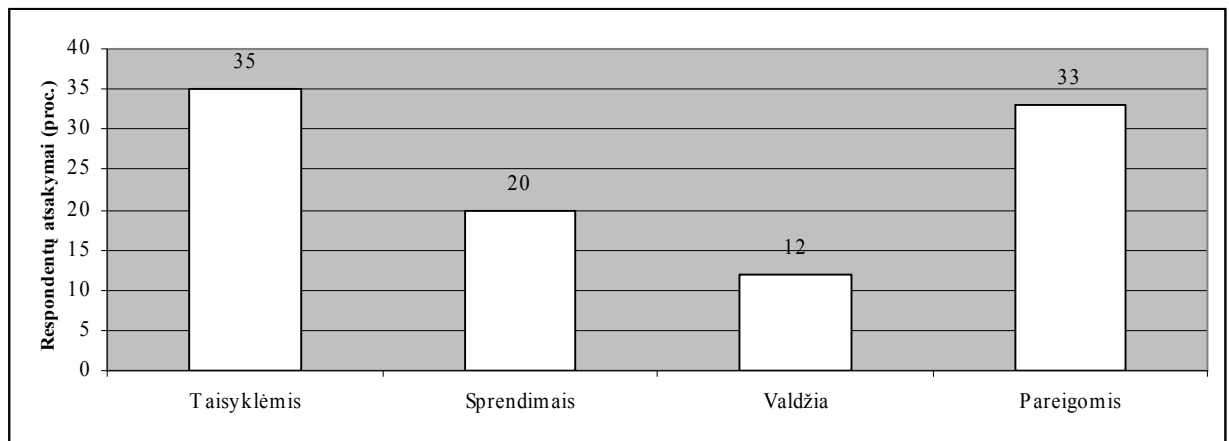
25 pav. Smurtaujantys asmenys mokykloje (n=84)

Kas labiausiai smurtauja mokyklose matome 25 paveiksle. Dažniausiai mokytojai pastebi, kad smurtauja bendraklasiai berniukai (67%) ir kitų klasių mokiniai (61%). Pedagogų nuomone (68%), mergaitės smurtauja, bet retai. Dažnai smurtaujančių mergaičių, tirtųjų respondentų nuomone yra 15%. Pasirodo, pagal gautus tyrimo rezultatus, mokytojai pastebi, jog ir mokytojai smurtauja prieš mokinius, retai - 24%, bet tai mokyklose yra.

Daugelis mokyklų kuria smurto prevencines programas, projektus, tačiau ar jie veiksmingi?

Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Ministro Pirmininko sudaryta tarpžinybine grupe parengė kompleksinius siūlymus dėl smurto prevencijos mokyklose, kuriems pritarė Vyriausybės Strateginio planavimo komitetas. Siūlymuose išdėstytos priemonės, kuriomis siekiama didinti švietimo specialistų kompetenciją, diegti tikslines smurto ir patyčių mažinimo programas mokyklose, ugdyti vaikų gyvenimo ir socialinius įgūdžius, yra įtrauktos į šiuo metu rengiamą Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programą. Vyriausybė smurtui mažinti 2008-iesiems metams Švietimo ministerijai skyrė 6 mln. Lt. Iš šių lėšų bus diegiamos programos: „Zipio draugai“, „Second step“ ir Olweus programa; mokomi mokytojai ir finansuojamos įvairios kitos priemonės (Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose, 2007).

Sekantis anketos klausimas (mokiniais pateiktas lygiai toks pat žiūr. 1 priedas) siekiant išsiaiškinti kuo skiriasi mokytojo ir mokinio teisės. Šis klausimas, buvo panaudotas iš Ž.Jonynienės atlikto tyrimo (1994-2004) klausimyno.

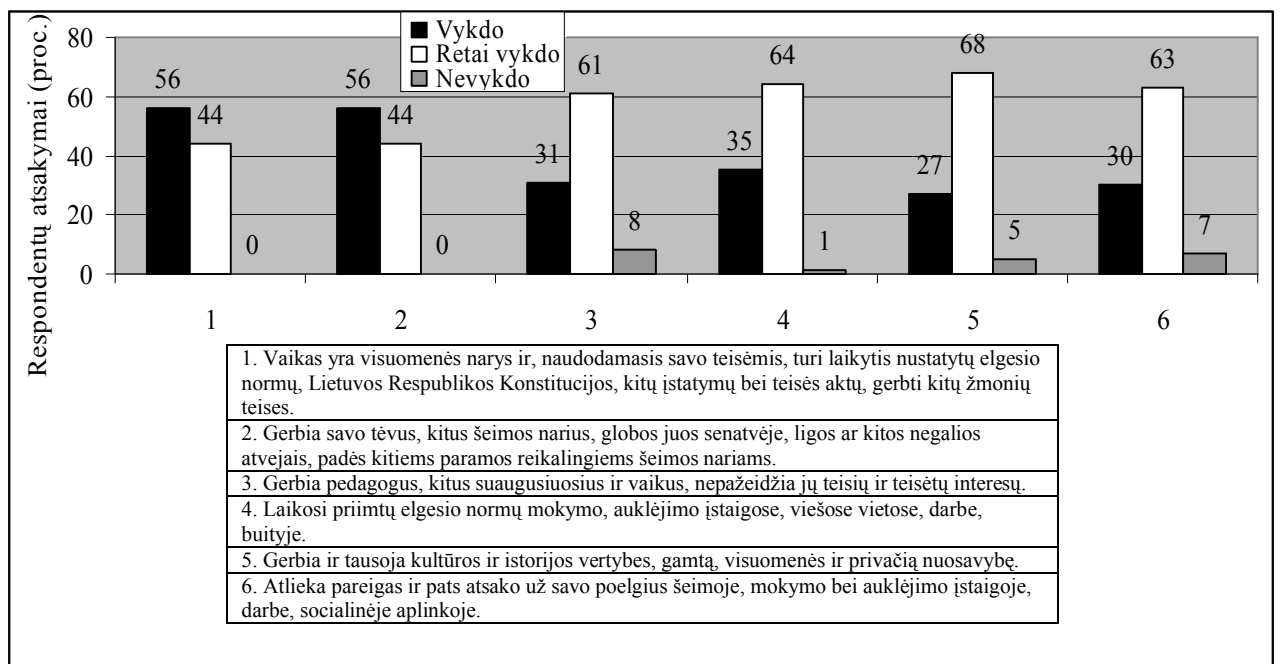
26 pav. Mokytojų ir mokinių teisių skirtumai(n=84)

Kaip matome, iš aukščiau pateikto paveikslo (žiūr. 26 pav.), mokytojus, anot respondentų, nuo mokinių labiausiai skiria taisyklės (35%) bei pareigos (33%). Mažiausiai skiriasi sprendimai (20%) ir valdžia (12%).

Pagal Ž. Jonynienės atlikto tyrimo (1994-2004), mokytojų ir mokinių teisės daugiausiai skyrėsi „valdžia“ (60%). Mokytojas, kaip teigė Ž. Jonynienės apklaustieji respondentai, turi daugiau valdžios, mokyklos valdžios nelygiateisis bendravimas, su mokiniais. Anot, respondentų komentarų, mokytojams leidžiama viskas.

Galima spręsti, kad situacija mokyklose keičiasi, mokytojai nebėra valdingi „pareigūnai“. Mokiniai turi pasitikėti mokytojais ir atvirkščiai. Kadangi mokiniui labai svarbi aplinkos dalis yra mokytojas, jo verbalinis ir neverbalinis elgesys turi būti toks, kad mokiniai jį laikytu autoritetu ir sektinu pavyzdžiu (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika, 1999).

Visi turime vienokių ar kitokių pareigų. Vieni daugiau, kiti mažiau. Vieni pareigos labai atsakingos (ypač valstybės veikėjų), kitų – dažniausiai asmeninio, buitinio pobūdžio. Tačiau kad ir kokios pareigos būtų, kiekvienas jas vykdamas asmuo privalo jausti atsakomybę už tinkamą ir sąžiningą jų atlikimą. Pareigos atlikimas turi visuomet ir besąlygiškai remtis sąžine. Mokiniai – yra vaikai ir kaip jie vykdo pagrindines vaiko pareigas, mokytojų nuomone, matome 27 paveiksle.

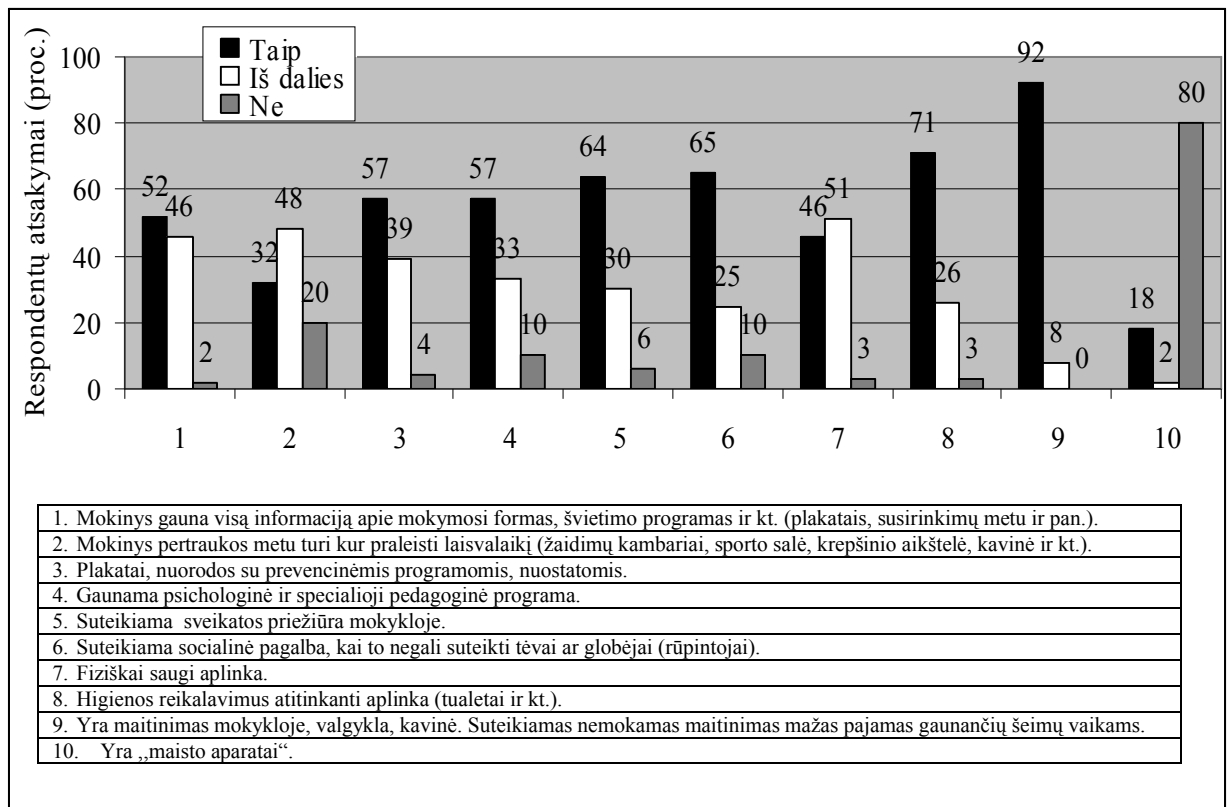
27 pav. Mokytojų nuomonė apie mokinių pagrindinių vaiko teisių vykdymą (n=84)

Kaip matome, iš gautų anketinės apklausos duomenų rezultatų, dauguma moksleivių vykdo savo pareigas tik iš dalies. Vykdo virš 50% mokinių, tik pirmąsias dvi pareigas, o kitos pareigos yra vykdomos tik trečdalyio mokinių.

Pirmąsias dvi pagrindines vaiko teises, anot respondentų, mokiniai vykdo (po 56%). Dauguma jų laikosi nustatytų valstybės elgesio normų, gerbia tėvus bei kitus šeimos narius ir pan. Daugiausiai respondentų (68%) mano, jog mokiniai tik iš dalies saugo, gerbia gamtą, istorijos vertybes visuomenės ir privačią nuosavybę. 61% pedagogų galvoja, kad mokiniai daugiausia tik iš dalies gerbia pedagogus, 31 % teigia, kad tikrai gerbia pedagogus ir kitus suaugusiuosius ir 8 % mokytojų mano, kad šios pareigos mokiniai nevykdo.

Jog mokiniai laikosi priimtinių elgesio normų mokykloje, viešose vietose ir kt., mano 35% apklaustųjų mokytojų. Kad iš dalies laikosi šios pareigos, mano didžioji dauguma respondentų – 64 %. O šios pareigos nesilaiko, mokytojų teigimu 1% mokinių. Daugelis mokinių (63%) tik iš dalies atsako už savo pareigas, poelgius šeimoje, mokymo ir auklėjimo institucijoje, kitoje socialinėje aplinkoje. Pedagogai mano, kad 30% vykdo šia pareiga, o nevykdo 7% mokinių.

Apie mokyklą, jos įtaką mokinio elgesiui su draugais, mokytojais ir kitais asmenimis bei mokymosi proceso efektyvumui yra daug kalbama. Tuo tikslu norėjau išsiaiškinti kokia yra mokyklos, klasės aplinka mokyklose kuriose dirba apklaustieji respondentai (žiūr. 28 ir 29pav.).

28 pav. Mokytojų nuomonė apie mokyklos aplinką sąlygojančią vaiko teisių vykdymą (n=84)

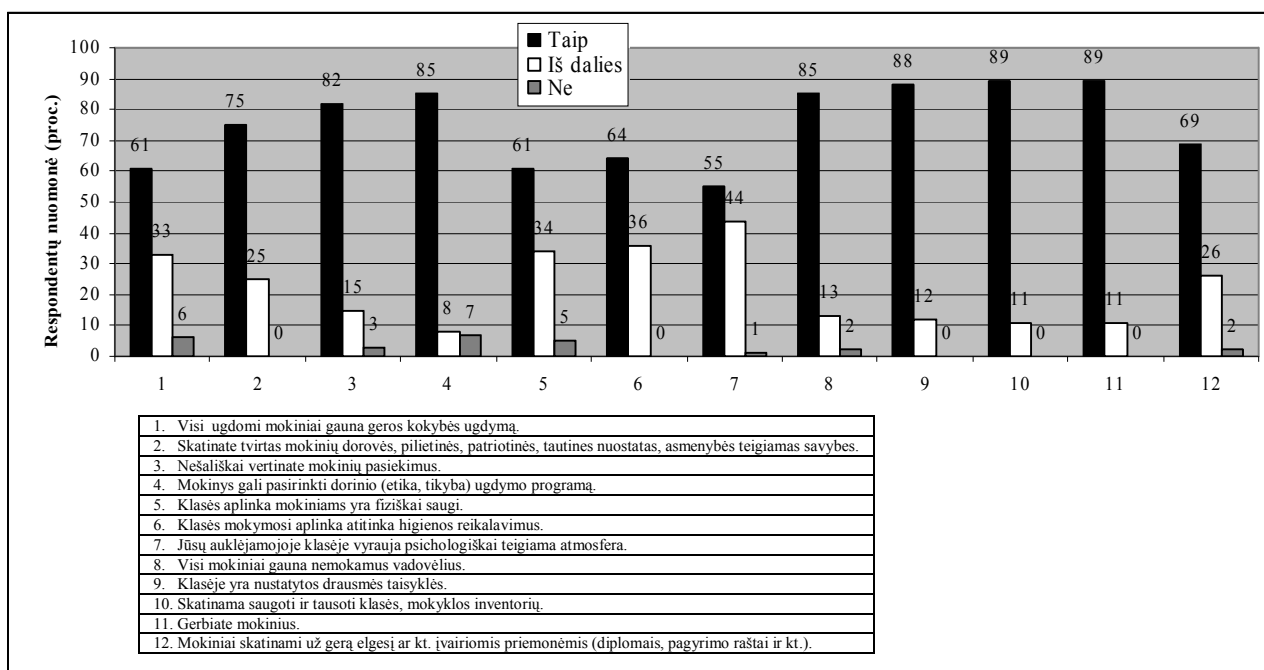
Mokyklos aplinka, žvelgiant į 28 paveikslą daugiausiai atitinka keliamus reikalavimus. Nes kaip matome, pagal respondentų atsakymus beveik visi mokytojai (92%) sutaria, kad mokykloje yra maitinimas (valgykla, kavinė ar kt.), nėra „maisto aparatai“ (80%), kurie kenkia vaiko sveiko maitinimo įgūdžiams įgyti. Mokyklose daugelis respondentų mano (64%), kad mokykloje tinkama sveikatos priežiūra suteikiama, arba bent iš dalies suteikiama (30%). 65% pedagogų pažymėjo, kad jų mokyklose suteikiama socialinė pagalba, kai to negali suteikti tėvai, 25% galvoja, kad tik iš dalies suteikiama ši pagalba, o 10% mano, kad išvis nesuteikiama socialinė pagalba mokiniui. Pedagoginė, psichologinė pagalba mokyklose suteikiama, nes tokį atsakymą pasirinko 57% pedagogų, kad iš dalies suteikiama ši pagalba, mano 33% respondentų. O kada išvis mokiniai negauna šios pagalbos, pasirinko šį atsakymo variantą - 10% mokykloje dirbančių mokytojų.

Abiejose apklaustosiose mokyklose (57% respondentų atsakymų) yra plakatai susiję su vaiko teisėmis ir pareigomis, nuorodos su prevencinėmis programomis. Iš dalies atitinkantį šį atsakymo variantą pasirinko 39% mokytojų.

Įdomu buvo stebėti, atsakymo variantus susijusius su mokinio laisvalaikiu mokyklose pertraukų metu. Mokytojai (48%) mano, kad mokiniai daugiausia, tik iš dalies turi kur praleisti laisvalaikį. Kad neturi kur praleisti laisvalaikio – galvoja 20% respondentų. Šiek tiek daugiau nei

trečdalis pedagogų (32%) pažymėjo, kad mokiniai turi kur praleisti laisvalaikį. Taigi mokiai pertraukų metu turi pailsėti, atsipalaiduoti, pabendrauti su draugai. Jiems reikia tiek nedaug, tačiau mokyklose dirbantys darbuotojai, jiems tokia aplinką gali sukurti tik dalinai.

Jog mokyklos aplinka atitinka higienos reikalavimus mano 71% mokytojų, o kad mokyklos fizinė aplinka yra saugi tai daugiau nei pusė (51%) respondentų mano, kad ji tik iš dalies atitinka keliamus reikalavimus. 41% pedagogų pažymėjo, kad mokyklos fizinė aplinka yra visiškai tinkama tiek mokytojams, tiek mokiniams mokytis.

29 pav. Mokytojų nuomonė apie klasės aplinką sąlygojančią vaiko teisių vykdymą (n=84)

Pagal respondentų atsakymų variantus matome (žiūr. 29 pav.), kad mokiniai, anot mokytojų (61%), gauna geros kokybės ugdymą². Jog iš dalies yra suteikiamas geros kokybes ugdymas, mano 33% respondentų. 75% mokytojų, skatina vaikus įgyti tvirtas dorovines, patriotines, pietines, tautines, bei gerąsias asmenines savybes. 25% procentai respondentų pažymėjo, jog tik iš dalies skatina visas anksčiau išvardintas savybes.

Didžioji dauguma mokytojų (82%) nešališkai vertina mokinių pasiekimus. Mokytojai žino (85%), kad mokinys pats savarankiškai gali pasirinkti dorinio ugdymo (etika, tikyba) programą. 61% respondentų mano, kad klasės aplinka mokiniams yra fiziškai saugi, nors tarp mokytojų komentarų, buvo keletas atsakymų, jog norėtų, kad būtų pakeisti suolai ar kėdės, kurie nebeatitinka mokinių ūgio ir stalo santykio. Kiti norėtų, kad būtų sutvarkytos klasėse esančios praustuvės ir pan.

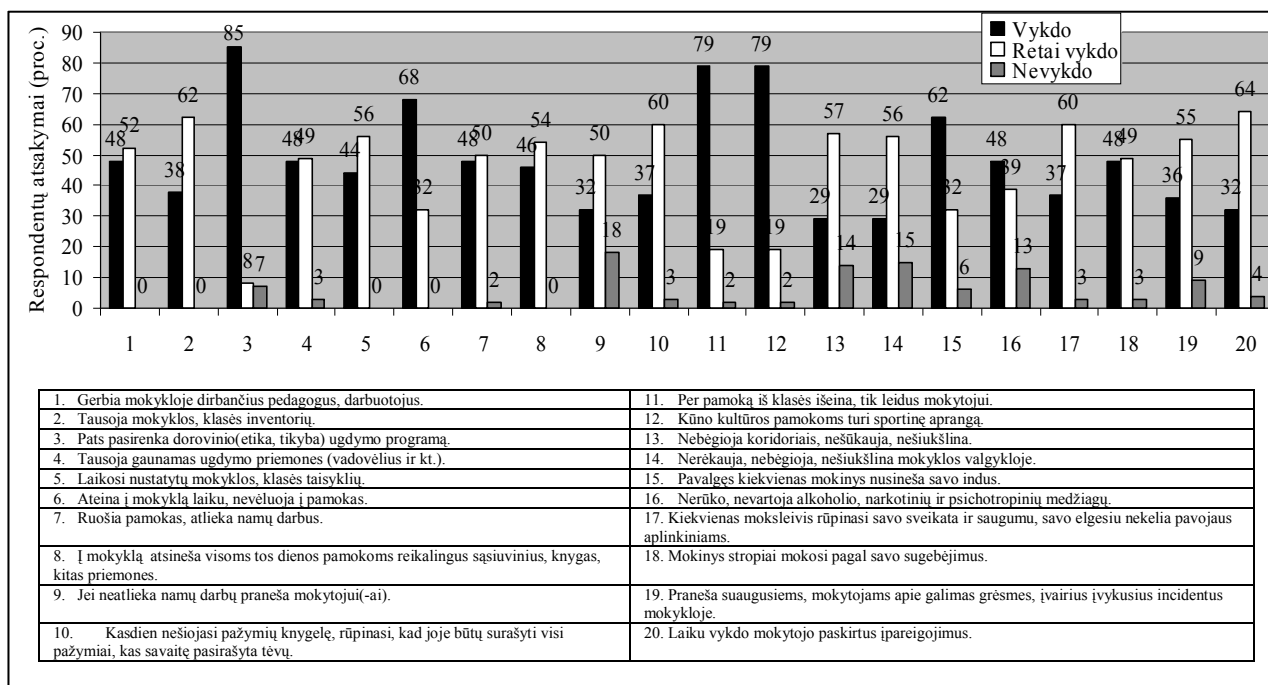
² Geros kokybės ugdymas – teisė įgyti vertingų žinių, kad mokytojai būtų geri specialistai, sulaukti reikiamos pagalbos mokantis, tenkinti savišvietos poreikį siekiant vystyti asmeninius gebėjimus (Jonynienė, 2002).

64% mokytojų mano, kad klasės aplinka atitinka higienos reikalavimus. Apie psichologines auklėjamųjų klasių atmosferas mokytojai mano, gana teigiamai, nes 55% respondentų pažymėjo, kad jų klasėse vyrauja teigiama psichologinė atmosfera. Kad iš dalies teigiama atmosfera vyrauja auklėjamosiose klasėse mano 44% respondentų. Daugelis žino, jog teigiama klasės atmosfera turi įtakos daugelio moksleivių elgesiui tiek su draugais, tiek su kita socialine aplinka. Taip pat vaiko savivertei ir t.t. Visa tai, atsiliepia tolesniam augančio vaiko gyvenimui.

Kaip matome iš tolesnių respondentų atsakymų, tai 85% paminėjo, jog mokiniams suteikiami nemokami vadovėliai, 88% pasisakė, kad klasėse yra numatytos drausmės taisyklės. Po 89% mokytojų pažymėjo, jog skatina mokinius saugoti klasės ir mokyklos inventorių, bei gerbia mokinius.

Mokinių skatinimas įvairiomis priemonėmis (pagyrimu, „Padėkos raštu“ ir t.t.) turi didelę įtaką mokinio savęs įvertinimui, bei mokymosi procesui. Mokytojas turi nebijoti paskatinti, patarti mokiniui. 69% pedagogų, skatina savo mokinius įvairiomis priemonėmis, 26 % - skatina iš dalies ir 2% visiškai neskatina mokinių.

Kaip mokinių pareigos vykdomos mokykloje, mokytojų požiūriu, matome žemiau esančiame 30 paveiksle.

30 pav. Mokytojų nuomonė apie mokinių pareigų vykdymą mokykloje (n=84)

Pagal gautus anketinės apklausos duomenis, mokytojų nuomone, daugiausiai mokiniai tik iš dalies vykdo savo pareigas. Tik tris teises, mokiniai visiškai vykdo: patys pasirenka dorovinio (etika, tikyba) ugdymo programą(85%), per pamoką iš klasės išeina tik leidus mokytojui (79%) ir

toks pat respondentų skaičius mano, kad mokiniai turi tinkamą aprangą kūno kultūros pamokoms. Taip pat nemaža dalis pedagogų pastebi (62%), kad mokiniai pavalgę mokyklos valgyklose patys nusineša indus.

Nors didžioji dauguma respondentų (48%) pažymėjo, kad mokiniai mokykloje nerūko, nevartoja alkoholio ir psichotropinių medžiagų. Tačiau 39% mokytojų pastebi, kad kai kurie mokiniai kartais svaiginasi (rūko, vartoja, alkoholį ir pan.) pamokų ar pertraukų metu. 13% pedagogų nepitaria šiam klausimui ir mano, jog yra nuolatos besisvaiginančių mokinių.

Dauguma mokytoju (52%), jog mokiniai tik iš dalies gerbia mokykloje dirbančius darbuotojus ir pedagogus. Pedagogai mano, jog mokiniai iš dalies tausoja klasės inventorių (62%), gaunamas ugdymo priemones, vadovėlius (49%), laikosi numatytų klasės taisyklių (56%), jog nevėluoja į pamokas (50%)(nors beveik pusė respondentų mano, kad šią pareigą vykdo 48% mokinių), į mokyklą atsineša visas reikiamas priemones (54%), sutvarkytą pažymiu knygelę (60%) ir t.t.

Jog visiškai nevykdo pareigų mano, nedidelė apklaustųjų respondentų dalis. Daugiausia nevykdo pareigos (18%), kad neatlikus namų darbų reikia išlanksto pranešti mokytojui.

Į pateiktus atvirus klausimus mokytojai atsakinėjo vangiai. Į klausimą „Ko labiausiai trūksta mokyklos, klasės aplinkoje, norint pagerinti vaiko teisių vykdymą?“, daugiausiai mokytojai kalbėjo apie materialius trūkumus, kad reikia suremontuoti suolus, sporto persirengimo kambarius tiek mergaitėms tiek berniukams ir pan.

Į klausimą „Ko labiausiai norėtumėte, tikėtės iš mokinių?“ , daugiausiai respondentai atsakė nuoširdesnio bendravimo, kad mokiniai daugiau atkreiptų dėmesio į savo veiksmus, kad prisiimtų daugiau atsakomybės. Konkrečių mokytojų atsakymų į klausimą ką daryt, kad mokiniai vykdytų savo pareigas, taip ir nebuvo, daugiausiai pamokymai, jog visas mokinio elgesys ateina iš šeimos, kad reikia dažniau priminti mokiniui jo pareigas ir pan. Panašūs atsakymų variantai buvo ir prie klausimo „Kokie veiksniai skatina mokinius nesilaikyti vaiko pareigų?“. Daugiausiai respondentai kaltino drausmės nebuvimą, mokinio didžiulę laisvę, tėvų atsakomybės stoką ir pan.

Kaip mokiniai supažindinami su vaiko teisėmis ir pareigomis, respondentų atsakymai buvo tokie: informacija stenduose, per pilietinio ugdymo pamokas ir klasės valandėles.

Išanalizavus gautus duomenis galima daryti šias išvadas:

- Dauguma respondentų teigia, kad mokyklose yra vykdomos pagrindinės vaiko teisės ir pareigos. Beveik visi mokytojai žino vaiko teises. Prasčiausiai mokytojų buvo įvertintos vaiko teisės į autorinius darbus bei pačiam vaikui ar per atstovus prisidėti prie vaiko teisių apsaugos programų rengimo ir įgyvendinimo.

- Mokytojai mėgsta dirbti pedagoginį darbą, daugelį tenkina psichologinė aplinka, rūpinasi mokinių gerove, pastebi kai mokinys turi problemų šeimoje, tačiau trūksta nuoširdesnio bendravimo su mokiniais.
- Mokytojai nešališkai vertina mokinius ir visada paaiškina kodėl parašytas tam tikras pažymys. Mokiniai už veiklą mokykloje yra skatinami įvairiomis priemonėmis
- Didžioji dauguma mokyklos ir klasės aplinkai keliamų reikalavimų, anot respondentų, atitinka ar bent jau iš dalies atitinka, mokinių bei mokytojų poreikius.
- Nors mokytojai primena vaikams apie jų teises ir pareigas, tačiau respondentų atsakymų duomenimis, mokiniai daugiausiai tik iš dalies vykdo pagrindines vaiko pareigas.
- Mokytojų nuomone, mokinius nuo mokykloje dirbančių pedagogų labiausiai skiria taisyklės ir pareigos.
- Tirtose mokyklose, didžioji daugumas respondentų pastebi smurtą. Daugiausiai smurtauja berniukai, bei kitų klasių mokiniai. Pastebimas ir pasikartojantis mergaičių smurtas prieš kitas klases mergaites. Nors didelė dalis mokytojų, paminėjo, kad mokytojai prieš mokinius nesmurtauja, tačiau buvo respondentų pastebinčių smurtą iš mokytojų pusės. Mokyklose dažniausiai vyrauja fizinis smurtas, grubus elgesys, bei psichologinis smurtas.
- Iš gautų atvirų atsakymų matoma, kad mokytojai nėra apmokyti kaip mokyti mokinius vaiko teisių ir pareigų, kaip integruoti visą šią vaiko teisių mokymo metodiką į pamokas ar bendravimo proceso metu.

IŠVADOS

Atlikus anketinę apklausą ir išanalizavusi gautus duomenis, bei išstudijavusi mokslinius šaltinius apie mokytojų ir mokinių vaiko teisių bei pareigų vykdymą mokykloje, galima daryti šias išvadas.

1. Visi vaikai gimsta, turėdami tokias pat žmogaus teises ir laisves, todėl vaiko teisės yra paprasčiausiai žmogaus teisės. Tai vaiko, kaip individo apsauga jį supančioje aplinkoje, kurioje turi būti užtikrinamas jo socialinis vystymasis, kūrimas ar tiesiog pilnavertis gyvenimas. Vaiko teisės rodo universalų bei ypatingą vaikystės statusą.

2. Norint teisingai ir gerai vykdyti bei užtikrinti vaiko teises reikia laikytis pagrindinių vaiko teisių principų: nediskriminavimo, gyventi ir vystytis, vaiko interesai, dalyvavimas. Vaiko teisėms užtikrinti ir vykdyti yra išleisti tarptautiniai ir nacionaliniai dokumentai, teisės aktai, įstatymai, kurių visiems privaloma laikytis.

3. Mokykla įtakingiausia po šeimos vaiko vystymąsi ir socializaciją lemianti institucija, nes mokymasis – pagrindinė moksleivio veikla, sąlygojanti visavertį asmenybės vystymąsi. Tarp mokytojų ir mokinių turėtų vyruoti pagarbos, pasitikėjimo, tarpusavio supratimo ir bendradarbiavimo atmosfera. Kad visa tai būtų užtikrinama, mokykloje dirbantys pedagogai ir mokiniai turėtų ne tik žinoti vaiko teises, bet mokėti jas teisingai įsisavinti. Nes vien tik žinoti vaiko teises neužtenka, bet reikia mokėti jas įgyvendinti.

4. Nors daugelyje su vaiko teisėmis susijusių tarptautinių bei nacionalinių teisinių dokumentų išskiria vaiko pareigas, tačiau vis daugiau suaugusiųjų pastebi, kad vaikai jas nenoriai vykdo. Kiekviena žmogaus ar vaiko teisė yra susijusi su pareiga. Pareigų įgyvendinimas garantuoja kitų žmonių, vaikų teises. Ugdyt(is) pareigos ir atsakomybės jausmą yra tiek pat svarbu, kaip žinoti savo teises. Ginant vaiko teises, būtina skatinti ir patį vaiką atsakyti už savo elgesį. Vaikas turi lavinti atsakomybės jausmą dėl savęs paties, kitų vaikų, suaugusiųjų ir visos visuomenės. Vaiko teisės negali virsti vien tik teisių propagavimu, nes vieno asmens teisė reiškia kito asmens pareigą.

5. Kaip vykdomos vaiko teisės ir pareigos mokykloje atskleidžia atliktos anketinės apklausos gauti rezultatai. Moksleiviai bei mokytojai gerai žino pagrindines vaiko teises (mergaitės šiek teik geriau nei berniukai). Taip pat, anot mokytojų jos yra vykdomos mokykloje. Tačiau mokytojų ir mokinių požiūris į pagrindinių vaiko pareigų vykdymą skiriasi. Mokytojai mano, kad mokiniai daugiausia tik iš dalies vykdo vaiko pareigas. O mokiniai daugiausia žino ir vykdo pagrindines vaiko teises ir tik nedidelė dalis respondentų (daugiau berniukai) žino, bet nevykdo pagrindinių teisiniuose dokumentuose išskiriamų vaiko pareigų. Analogiška situacija yra ir su mokykloje

vykdomomis pareigomis. Taip pat pastebima ir daugiau mokytojų ir mokinių nuomonių skirtumų į mokinio pareigų ir teisių vykdymą mokykloje.

6. Mokytojai informacija apie vaiko teises ir pareigas perduoda tiesiog žodžiu, per pilietinio ugdymo pamokas ar klasės valandėles, plakatus stenduose. Mokytojai nemokydami mokinių, kaip nevienprasmiskai įsisavinti vaiko teises ir jų tarpusavio ryšį su pareigomis, niekada nesulauks teigiamo postūmio atsakomybės ir pareigų priėmimo linkme. Nenaudodami įvairesnių metodų, (diskusijų, žaidimų, vaidinimų, popamokinės veiklos ir kt.), kaip rodo atvirų klausimų atsakymų variantai, jie sunkiai visa tai galės pasiekti. Tyrimo hipotezė pasitvirtino, nes neužtenka vien žinoti teises ir pareigas, tačiau reikia mokėti jas pritaikyti, integruoti į mokymo bei bendravimo procesą, o visa tai turi įtakos tolesniam mokinio elgesiui.

7. Kinta požiūris į mokytoją. Pagal gautus tyrimo duomenis, mokytoją nuo mokinio labiausiai skiria pareigos bei taisyklės (anksčiau atliktų tyrimų duomenimis, mokytoja nuo mokinio skyrė „valdžia“). Tačiau visgi nemaža dalis mokinių mano, kad mokytojai turi didesnę teisę į valdžią ir išlieka nelygiateisiškumas.

8. Didžiulė dalis mokytojų pastebi, kad mokykloje yra smurtaujama. Gauti anketiniai mokinių tyrimo duomenys tai patvirtina, nes daugiau nei pusė mokinių pasisakė, jog yra patyrę ar patiria smurtą mokykloje. Mokytojai daugiausia mano, jog mokyklose vyrauja fizinis smurtas ir grubus elgesys. Taip pat nemaža dalis mokytojai, mano jog mokiniai patiria psichologinį smurtą. Mokiniai patiria visas anketose išvardintas smurto rūšis. Dažniausiai patiria: psichologinį smurtą, grubų elgesį bei fizinį smurtą. Mokyklose smurtauja visi. Mokytojų ir mokinių gauti rezultatai skiriasi. Mokytojai mano, kad dažniausiai smurtauja bendraklasiai berniukai, o mokiniai – bendraklasės mergaitės (taip mano abiejų lyčių respondentai). Nors valstybė rekomenduoja ir finansuoja smurto prevencijos programas – smurto apraiškos mokyklose nemažėja.

9. Klasės ir mokyklos aplinka tenkina mokytojų ir mokinių poreikius. Daugelis mokytojų ir mokinių, pritaria nuomonei, kad mokiniai neturi kur praleisti laisvalaikio pertraukų metu. Vadinasi, nėra įgyvendinama vaiko teisė į žaidimą ir laisvalaikį. O mokiniai, neturėdami kur praktiškai ir naudingai panaudoti savo laisvalaikį, dažniausiai sumąsto netinkamų pramogų, kurios įtakoja mokinio pareigų nevykdymą.

10. Mokiniam labiausiai trūksta būti apsaugotam nuo neigiamos socialinės aplinkos. Apklausus mokytojus, jie pritaria, kad mokykla negali užtikrinti mokinių saugumo mokymo/-si įstaigose. Tai įtakoja negatyvų mokinio elgesį, bei neigiamų įpročių perėmimą, nes mokiniai pertraukų metu rūko ar kitaip svaiginasi.

11. Mokyklas lankantys vaikai nėra visiškai patenkinti kai kuriomis vaiko aprūpinimo teisėmis: medicinine pagalba, maitinimas, persirengimo kambariai ir t.t.

12. Nors daugelis mokinių mėgsta savo mokyklą, tačiau klasėse nėra sukuriama teigiama psichologinė atmosfera, nes didžioji dauguma moksleivių respondentų taip išreiškė savo nuomonę. Mokytojams mokant mokinius, kaip teisingai vykdyti vaiko teises mokykloje ir įskiepįjant tiesioginį pareigos ryšį su vaiko teisėmis, būtų galima pakeisti mokinių elgesį, kuris teigiamai įtakotų moksleivių tarpusavio santykius bei psichologinę atmosferą klasėse.

13. Remiantis atvirais mokytojų ir mokinių atsakymų variantais mokytojams ir mokiniams labiausiai trūksta nuoširdaus bendravimo, pokalbių. Jeigu abi respondentų pusės neras būdų kaip spręsti šios problemos, vaiko teisės ir pareigos niekada nebus įvykdomos, nesikeis mokinio elgesys, nebus ugdomas atsakomybės jausmas ir kt.

14. Mokiniai mano, kad mokytojai jų žinių vertinime yra šališki, tačiau mokytojai to nepastebi ir teigia, kad visada paaiškina kodėl parašytas vienoks ar kitoks pažymys. Čia vėl išvelgiamas nesusikalbėjimas, prieštaravimas tarp abiejų respondentų pusių, kuris tiesiogiai įtakoja mokytojų ir mokinių tarpusavio santykius, mokinio pareigų vykdymą, elgesį, atsakomybę.. Nes mokiniui jo vertinimas yra labai svarbu, o nepasikalbėjus ir nepaaiškinus kodėl įvertinta vienokiu ar kitokiu balu kinta mokinio savivertė, gimsta negatyvūs jausmai tam mokytojui ir t.t.

15. Vaikai gali dalyvauti mokyklos gyvenime, renginiuose, tačiau tik nedidelė dalis tai daro. Nes mokiniai tam nėra jokiais būdais skatinami (nors mokytojai mano atvirkščiai). Mokytojai turėtų labiau atkreipti dėmesį į mokinių dalyvavimą mokyklos gyvenime, nes tai skatina mokinius bendradarbiauti, diskutuoti ir t.t. Vadinasi, ši mokinio dalyvavimo teisė nėra pakankamai vykdoma mokyklose. Mokytojai, nesuvokdami vaiko dalyvavimo teisės svarbos užkerta kelią vystyti teigiamiems mokinių tarpusavio santykiams, atsakomybei, savo pareigų vykdymui.

REKOMENDACIJOS

1) Vaiko teisėms ir pareigoms įgyvendinti neužtenka tik žinojimo ar išmokimo. Žinojimas ir supratimas yra svarbu, tačiau tai nelemia elgsenos, nuostatų, įpročių. Mokytojai patys, mokydami mokinius vaiko teisių, pareigų turėtų gerai išmanyti su vaiko teisėmis susijusius tarptautinius bei nacionalinius teisinius dokumentus. O teisės ir pareigos ryšiui įsisavinti įvairius mokymo metodus, pvz.: mokomieji projektai, vaidinimai, įvairūs žaidimai, įvairi popamokinė veikla ir kt.

2) Mokyklų administracijos vadovybėms rengti seminarus, apmokymus, kurie padėtų mokytojams suprasti vaiko teisių ir pareigų ryšį, skatintų mokytojus labiau domėtis metodine medžiaga susijusia su vaiko teisių vykdymu mokykloje ir kt.

3) Mokyklos administracija labiau turėtų domėtis neigiamos socialinės aplinkos plitimu mokyklose, nes atklydę pašaliniai asmenys skatina mokinius negatyviam elgesiui. Vertėtų sustiprinti ateinančių asmenų kontrolę įvairiomis priemonėmis: policija, vaizdo kameros ir pan.

4) Nors daugelis mokyklų vykdo vieną ar kitą smurto prevencijos programą, skatinčiau pasirinkti tik jų mokyklai labiau tinkančią prevencinę programą ir patiems mokytojams nenaudoti jokio smurto (psichologinio, grubaus elgesio ir t.t.).

5) Labiau skatinti mokinius dalyvauti įvairioje mokyklinėje veikloje, priimant sprendimus ir pan. Tai daugiau skatintų mokinius bendrauti, bendradarbiauti, teigiama linkme pasikeistų klasės klimatas ir t.t.

6) Rašydama šį darbą labiausiai trūko įvairiausių tyrimo duomenų, metodinės, mokslinės literatūros susijusių su vaiko pareigomis. Aukštųjų mokyklų, universitetų dėstytojai ar kitų švietimo įstaigų darbuotojai, pedagogai galėtų daugiau rašyti straipsnių, įvairių metodinių rekomendacijų, atlikti tyrimų susijusių ne tik su vaiko teisėmis, bet ir su pareigomis bei jų vykdymu mokyklose.

LITERATŪRA

1. Arendt H.(1995). *Tarp praeities ir ateities : aštuoni politinės filosofijos etiudai / Hannah Arendt Atviros Lietuvos knyga : ALK.* Vilnius.
2. Bačiulienė K., Zaborskis A. (2004). *Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje/ Medicina* 40(8), psl.: 714-720. Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-06-15]: <http://medicina.kmu.lt/0408/0408-031.pdf>
3. Berhman R. (1995). *Society, social sructure and child socialization.* Boston.
4. Bulotas R. (2003). *Žmogaus ir vaiko teisių mokymo(-si) pedagoginiai pagrindai vidurinėje mokykloje.*
5. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas : pedagogines psichologijos įvadas studentams, mokytojams, tėvams.* Vilnius.
6. Civinskas R., V. Levickaitė, I. Tamutienė (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai.* Vilnius.
7. Dapkienė S. (2003). *Tėvai ir klasės auklėtojas – partneriai.* Šiauliai.
8. Europos politika dėl vaikų (2001). Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras. Vilnius.
9. Europos Taryba (1998). *Pagrindinės veiklos kryptys ir rezultatai.* Vilnius.
10. Gečienė E. (2003). *Pokyčių visuomenėje sąsajų su švietimo kaita paieška.* Vilnius.
11. Gricevičius Z. (2007) 70 proc. Vaikų patiria patyčias//Mokyklos frontas. Prieiga per internetą[žiūrėta2008-01-25]: <http://www.vaikulinija.lt/index.php/ziniasklaida2007/20070212/>
12. Hart R. (1998). *Creation of the city For Children's Quality of life.-in Play rights (IPA).* London.
13. <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163>
14. Jevsejevienė J. (2004). *Piliečio ugdymas supažindinant su vaiko teisėmis ir jas įgyvendinant pradinėse klasėse.* Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-09-25]: http://gimtasizodis.w3.lt/jevsejev_03_4.htm
15. Jonynienė Ž. (2000) *Moksleivių, ugdymo veikėjų požiūris į vaiko teises,. jų vykdymą šeimoje ir mokykloje. Daktaro disertacijos santrauka.* Kaunas.
16. Jonynienė Ž. (2001). *Vaiko teisių įgyvendinimo mokykloje problemos // Ugdymo psichologija, Nr. 2, p 19-27.* Vilnius.

17. Jonynienė Ž. (2002). *Lietuvos ir Švedijos mokinių požiūris į vaiko teises mokymosi procese* // Acta Pedagogica Vilnensia, (63-71). Vilnius.
18. Jonynienė Ž. (2005). *Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos* // Acta Pedagogica Vilnensia, (129-140). Vilnius.
19. Jonynienė Ž., Juodaitytė A. (2006). *Vaiko teisių reikšmingumas ir įgyvendinimas ugdymo įstaigose (lyginamais tyrimais)*//Mokytojų ugdymas (60-80). Šiauliai.
20. Jonynienė Ž., Teresevičienė M (2003). *Lietuvos ir Švedijos mokinių požiūris į vaiko teises mokymosi procese* // Acta Pedagogica Vilnensia, (61-71). Vilnius.
21. Jovaiša L., Vaitkevičius J., (1987). *Pedagogikos pagrindai*. Kaunas.
22. Juodaitytė A. (2003). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius.
23. Juodaitytė A. (2003). *Vaikystės fenomenas: socialinis-educacinis aspektas*. Šiauliai.
24. Juškeliene V, Ustilaitė S. (2005). *Skirtingų Lietuvos edukacinių kontingentų rūkymo įpročių socialinės prielaidos* // Ugdymo proceso problemos Nr. 3, psl.: 104-109. Vilnius.
25. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas* (2002). Vilnius.
26. *Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos Nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje ATASKAITA*, (1998).
27. *Jungtinių Tautų vaiko teisių įgyvendinimo ataskaita* (2004).
28. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija* (1996) // Valstybės žinios. Nr. 60 – 150. Vilnius.
29. Kabašinskaitė D. (2005). *Vaikų skurdas ir socialinė atskirtis Europos Sąjungoje* // Vaikų skurdas: kas atsakingas? Prieiga per internetą [žiūrėta 2006-12-23]: <http://www.gelbokitvaikus.lt>
30. Kabašinskaitė D. (2002). *Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika* //Filosofija, sociologija, Nr. 2. (43-48). Vilnius.
31. Kvieskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius.
32. Lapeškieienė V. (2001). *Mokykla ant žmogiškumo pamatų*. Vilnius.
33. *Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas* (2001). Vilnius.
34. *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (2006). Vilnius.
35. *Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo bendrosios programos* (2003). Vilnius.
36. *Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatai* (1999). Vilnius.
37. *Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos Baltoji knyga*(1996). Vilnius
38. *Lietuvos Respublikos Seimas* (2005). Pranešimai spaudai, Siekiama užtikrinti sąlygas visų šalies vaikų gerovei. Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-12-12] : <http://www.lrs.lt>
39. *Lietuvos Respublikos Šeimos politikos koncepcija* (1995). Vilnius.

40. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas (2003). Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-06-15] : http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279441&p_query=&p_tr2=
41. Lietuvos Respublikos Vaiko gerovės valstybės koncepcija (2003). Vilnius. Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-06-15] : <http://www.socmin.lt>
42. Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymas (Valstybės Žinios, 1996.04.12, Nr.: 33, Publ. Nr.: 807). Vilnius.
43. Lietuvos žmogaus teisių centras (2007). *Asmens teisės*. Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-11-15] : <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=465>.
44. Litvinaitė A. (2008). *Tyrimas atskleidė: pusė vaikų dėl skurdo mokykloje patiria pažeminimą/* Lietuvos rytas. Prieiga per internetą [žiūrėta 2008-05-15]: <http://www.lietuvsrytas.lt/-12106520561210376378-p1-Interviu-Tyrimas-atskleid%C4%97-pus%C4%97-vaik%C5%B3-d%C4%97l-skurdo-mokykloje-patiria-pa%C5%BEeminim%C4%85.htm>
45. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose / Tarptautinė konferencija* (2007). Prieiga per internetą [žiūrėta 2008-03-15]: http://www.smm.lt/naujienos/docs/kalbos/Patyciu%20ir%20smurto%20prevencijos%20konf_071207.pdf
46. *Minimalūs standartai vaikų globai šeimynose ir šeimose, projektas* (2005). Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-11-15]: <http://www.socmin.lt>
47. *Minimalūs standartai ilgalaikės socialinės globos paslaugoms vaikams* (2005). Prieiga per internetą [žiūrėta 2007-11-15]: <http://www.socmin.lt>
48. *Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa*. Prieiga per internetą [žiūrėta 2008-04-28] : <http://www.socmin.lt/index.php?1693488312>
49. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. ir kiti (2006). *Ką mums pasakoja vaikai*. Vilnius.
50. Sakalauskas G. (2002). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius.
51. Sagatys G. (2006). *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius.
52. Šventickas A. (1997). *Mokyklos humanizavimo ir demokratizavimo įtaka geriems mokinių ugdymo rezultatams // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas*. IV tarptautinė mokslinė konferencija. Mokslo darbai. 1997.
53. Uscila R. (2007). *Juvenalinė viktimologija. Vaikų viktimizacija Lietuvoje*. Prieiga per internetą [žiūrėta 2008-01-28] : http://www.nplc.lt/nj/projektas/metodika/rokas_uscila_vaiku_viktimizacija.doc

54. *UNICEF World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children (1990 metų pasaulinė Vaiko gyvybės, apsaugos ir vystymosi deklaracija)* (1992). New York.
55. *Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika* (1999). Vilnius.
56. *Vaiku teisės. Nuostatų įgyvendinimas* (2002). Vilnius.
57. *Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Apžvalga* (2006) Prieiga per internetą [žiūrėta 2008-03-28] : http://www.hrmi.lt/images/img/ZT_Apzvalga_2006_VaikuT.pdf

PRIEDAI

SUMMARY

The title of study: **THE ATTITUDE OF TEACHERS AND SCHOOLCHILDREN TO THE CHILDREN'S RIGHTS AND RESPONSIBILITIES EXECUTION AT SCHOOL.**

Research relevance. XX century impossible denominate as child's status in social system, as an alternation century. 20 November in 1989 United Nation adopted the Convention on the Right of Children.

Analyze issue right of children in Lithuania begins just after a few years when independent was regenerate. In Lithuania 1992 sign on and 1995 ratify United Nation Convention on the Right of Children.

In all documents, witch are concomitant with rights of children, separate child's responsibilities. They are directly involved with children rights. Execute rights of children at home, school, or in the other place, we must to take account into the responsibilities, which are forgotten in recent time.

Research object: Schoolchildren's, teachers' attitude the children's rights and responsibilities execution at school in Lithuania.

Research aim. Consider today's schoolchildren's and teachers' implementation of children's rights, responsibilities, theirs expression at school.

Research tasks:

1. To consider scientific literature, national and international fundamental lows.
2. To investigate Lithuanian schoolchildren's, of the different age groups, and teachers' attitude of the child's rights and responsibilities, their implementation in school.
3. To investigate teachers' attitude in child's rights and responsibilities, theirs expressive, implementation in school.
4. To explore, witch one of child rights at school are more vulnerable in Lithuania.
5. Refer with research results, to formulate findings and recommendations about teachers and schoolchildren right of child's and responsibilities, their executing in school.

Research sample and basis: For the survey questionnaire of the research, were conducted in two schools: „Ryto” secondary school in Plungė town and gymnasium of Vieکشniai township. There were surveys 200 pupils: 102 schoolchildren (51 girls and 51 boys) in Plungė town and 98 schoolchildren (58 girls and 40 boys).

Also in research were surveyed 84 teachers from that same schools. In Vieکشniai township were surveyed 34 teachers and 50 teachers in „Ryto” secondary school of Plungė town.

In execution of research I made these conclusions:

- On purpose of implementation in child's rights and provide, all of us must observe guiding principles of child's rights: no discrimination, live and evolve, pupils interest, participation.
- Most of international and national law documents of children rights are expected responsibilities of children, but a lot of adult people observe, that pupils don't want to implement at them. Everyone law of people or child's right are concomitant with responsibility. To Educate responsibility and liability feeling are important as knowing rights of child's.
- In schools teachers and students very well know guiding of child's rights. According to teachers opinion, these rights are implement in schools. But teachers and pupils attitude and executing in right of child's are different.
- Research data shows, that in schools teachers and students opinion are sparring in child's rights and rules. However, attitude of most students suppose, that teacher are more powerful and in schools are unequal situation.
- All to commit acts of violence in school. Mostly to commit these acts of violence: psychological violence, crude demeanour and corporeal violence.
- A lot of students who are going school are absent satisfied in some of welfare low, like medicinal care and nutrition.
- Referring to children's evaluation, they lacks to be protected from negative social environmental. Results of teachers research data, confirm, that school cannot students secure students. That impact action of schoolchildren's to loan negative habits, students in break at school are smoking and differently intoxicate them selves.
- In pupil's opinion, teachers are inequitable in knowledge assessment.
- Children may contest in schools life, but just a small part of them are participating in them.

SANTRAUKA

Darbo pavadinimas: MOKYTOJŲ IR MOKINIŲ POŽIŪRIS Į VAIKO TEISIŲ IR PAREIGŲ VYKDYMĄ MOKYKLOJE.

Tyrimo aktualumas. XX amžių galima vadinti vaiko padėties – vietos socialinėje sistemoje – kaitos amžiumi. 1989 m. lapkričio 20 d. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė Vaiko teisių konvenciją.

Lietuvoje vaiko teisių klausimai pradėti analizuoti po kelerių valstybės nepriklausomybės atkūrimo metų. 1992 metais Lietuvoje pasirašyta ir 1995-aisiais ratifikuota Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. Visuose su vaikų teisėmis susijusiais dokumentuose yra išskiriamos ir vaikų pareigos, kurios yra tiesiogiai susijusios su vaiko teisėmis. Vykdamas vaiko teises tiek namuose, tiek mokykloje, tiek bet kurioje aplinkoje reikėtų atsižvelgti ir į pareigas, kurios paskutiniu metu Lietuvoje užmiršamos.

TYRIMO OBJEKTAS. Lietuvos mokinių, mokytojų požiūris į vaiko teisių ir pareigų vykdymą mokykloje.

TYRIMO TIKSLAS. Lyginamuoju aspektu išnagrinėti šiuolaikinį mokytojų ir mokinių vaiko teisių, pareigų vykdymą, jų raišką mokykloje.

TYRIMO UŽDAVINIAI:

1. Išnagrinėti mokslinę literatūrą ir vaiko teisių nacionalinius ir tarptautinius įstatyminius pagrindus;
2. Ištirti įvairaus amžiaus grupių Lietuvos moksleivių požiūrį į vaiko teises ir pareigas, jų įgyvendinimą mokykloje;
3. Ištirti mokytojų požiūrį į vaiko teisių ir pareigų raišką bei vykdymą mokykloje;
4. Išsiaiškinti, kurios vaiko teisės Lietuvos mokyklose labiausiai pažeidžiamos;
5. Remiantis tyrimo rezultatais parengti išvadas ir rekomendacijas apie mokytojų ir mokinių vaiko teisių ir pareigų vykdymą mokykloje.

TYRIMO IMTIS IR ORGANIZAVIMAS. Anketinė apklausa buvo atlikta dviejose mokyklose: Plungės „Ryto“ vidurinėje mokykloje ir Viekšnių gimnazijoje. Apklausta 200 mokinių: 102 mokiniai (51 mergaitė ir 51 berniukas) buvo Plungės miesto, „Ryto“ vidurinės mokyklos ir 98 - Viekšnių gimnazijos (58 mergaitės ir 40 berniukų).

Taip pat apklausoje dalyvavo 84 mokytojai. 34 mokytojai apklausti Viekšnių gimnazijoje, 50 Plungės „Ryto“ vidurinėje mokykloje.

Atlikus tyrimą, gautos išvados:

- Norint teisingai ir gerai vykdyti bei užtikrinti vaiko teises reikia laikytis pagrindinių vaiko teisių principų: nediskriminavimo, gyventi ir vystytis, vaiko interesai, dalyvavimas.

- Nors daugelyje su vaiko teisėmis susijusių tarptautinių bei nacionalinių teisinių dokumentų išskiria vaiko pareigas, tačiau vis daugiau suaugusiųjų pastebi, kad vaikai jas nenoriai vykdo. Kiekviena žmogaus ar vaiko teisė yra susijusi su pareiga. Ugdyt(is) pareigos ir atsakomybės jausmą yra tiek pat svarbu, kaip žinoti savo teises. Vaikas turi lavinti atsakomybės jausmą dėl savęs paties, kitų vaikų, suaugusiųjų ir visos visuomenės. Vaiko teisės negali virsti vien tik teisių propagavimu, nes vieno asmens teisė reiškia kito asmens pareigą.

- Moksleiviai bei mokytojai gerai žino pagrindines vaiko teises. Taip pat, anot mokytojų jos yra vykdomos mokykloje. Tačiau mokytojų ir mokinių požiūris į pagrindinių vaiko pareigų vykdymą skiriasi.

- Pagal gautus tyrimo duomenis, mokytoją nuo mokinio labiausiai skiria pareigos bei taisyklės. Tačiau visgi nemaža dalis mokinių mano, kad mokytojai turi didesnę teisę į valdžią ir išlieka nelygiateisiškumas.

- Mokyklose smurtauja visi. Dažniausiai patiria šias smurto rūšis: psichologinį smurtą, grubų elgesį bei fizinį smurtą.

- Mokyklas lankantys vaikai nėra visiškai patenkinti kai kuriomis vaiko aprūpinimo teisėmis: medicinine pagalba, maitinimas.

- Mokiniam labiausiai trūksta būti apsaugotam nuo neigiamos socialinės aplinkos. Mokytojų gauti tyrimo rezultatai, pritaria, kad mokykla negali užtikrinti mokinių saugumo. Tai įtakoja mokinio elgesį, bei neigiamų įpročių perėmimą, nes mokiniai pertraukų metu rūko ar kitaip svaiginas.

- Mokiniai mano, kad mokytojai jų žinių vertinime yra šališki.

- Vaikai gali dalyvauti mokyklos gyvenime, renginiuose, tačiau tik nedidelė dalis tai daro.